

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА
АРХЕОЛОГІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА
ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР**

**МАТЕРІАЛИ
VIII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ, АСПІРАНТІВ ТА
СТУДЕНТІВ**

22 травня 2025 року

Івано-Франківськ – 2025

УДК: 93/94:902:001.891

*Затвердила вчена рада Херсонського державного університету
(протокол від 26.05.2025 № 16)*

Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір:
Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редкол.: к.і.н., доц.
Н.М.Кузовова (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2025. 233 с.

Редакційна колегія:

Батенко Г.В., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Бойков О.Ю., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Водотика С.Г., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Кузовова Н.М., кандидатка історичних наук, доцентка, в.о.завідувача кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Михайленко Г.М., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Рецензенти:

Рижева Н.О., докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Дрогобицька О.Я., доцентка кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка історичних наук

У збірнику вміщено матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів 22 травня 2025 року в Херсонському державному університеті. Збірник висвітлює актуальні питання історії та археології.

Розрахований на здобувачів вищої освіти, вчителів, викладачів закладів вищої освіти, краєзнавців.

ISBN 978-617-8670-17-7

ЗМІСТ

Авраменко В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВПЛИВ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ І СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПІДХОДИ	7
Беніцький А., м. Одеса ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА УСТРОЮ ЗЕМСЬКИХ І ДЕРЖАВНИХ ОПОЛЧЕНЬ У СЛОВ'ЯНОСЕРБЬСЬКОМУ Й СТАРОБІЛЬСЬКОМУ ПОВІТАХ (XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ).....	10
Берюк В., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВОСТІ ФЕОДАЛІЗМУ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ АНГЛІЇ.....	18
Бондар Ю., Нефьодов Д. (наук. кер.), м. Миколаїв НАВКОЛОНАУКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ РОЗВИТКУ ПОВОЄННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1946–1965 РР.) ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1960-Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1980-Х РР.....	22
Василенко М., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - ПОЧ. XX СТ.....	30
Вдовиченко Д., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ – м. Слупськ ПОЛІТИЗАЦІЯ ОСВІТИ В СРСР.....	38
Гадинко О., м. Сторожинець Чернівецької області ІСТОРІЯ СТОРОЖИНЦЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН XV– XX СТ.....	45
Голінський М., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ 2017 РОКУ НА ХЕРСОНЩИНІ.....	52
Голуб'єва Н., Дрогобицька О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПОСТАТЬ НА ТЛІ ЕПОХИ: ІВАННА БЛАЖКЕВИЧ (1886-1977).....	57
Гранченко М., Хрящевська Л. (наук. кер.), м. Миколаїв ІСТОРІЯ ОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ В КІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	62
Гук В., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВОСТІ ДУШПАСТИРСЬКОЇ СЛУЖБИ КАПЕЛАНІВ ДИВІЗІЇ ВІЙСЬК СС «ГАЛИЧИНА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	68
Данилюк К., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВИКОРИСТАННЯ ОПУБЛІКОВАНИХ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ.....	75

Данчук Д., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ АНГЛО-ІРЛАНДСЬКА ВІЙНА 1919-1921 РОКІВ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІРЛАНДІЇ 1922-1923 РОКІВ.....	77
Деркаченко В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИТТЯ В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ М. ХЕРСОНА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УСНОІСТОРИЧНИХ СВІДЧЕНЬ).....	80
Довбня В., Рижева Н. (наук. кер.), м. Миколаїв ДЕРЖАВНИЙ ОБЛІК ПОСЕЛЕНЬ БРОНЗОВОЇ ДОБИ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (70-90 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ).....	89
Домарацька Т., Бойков О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014–2022): ПРИЧИНИ, ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ ТА НАСЛІДКИ.....	95
Єдин В., Буглай Н. (наук. кер.), м. Миколаїв ГРОШОВА РЕФОРМА 1948 РОКУ В ЗАХІДНІЙ НІМЕЧЧИНІ.....	100
Зубко О., Ленець М., м. Полтава ФОТОГРАММЕТРІЯ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПОЛОВЕЦЬКОЇ «КАМ'ЯНОЇ БАБИ» З САДИБИ КОЧУБЕЇВ (С. ДИКАНЬКА)...	104
Карабінович В., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЗБЕРЕЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В 1939-1949 РР.....	110
Карп В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ.....	116
Кокотіхін Д., Коробка В. (наук. кер.), м. Київ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ЛУБЕНСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	121
Константінова Г., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ КІНЦЯ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	128
Кравчук Б., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ ЯК ДОСЛІДНИКИ ІСТОРІЇ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАД НАДДНІПРЯНЩИНИ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	132
Лисенко Д., Водотика С. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КОМІТЕТІВ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН ...	138

Макрушин С., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ – м. Слупськ ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ХХІ СТ..	142
Мачков Д., Буглай Н. (наук. кер.), м. Миколаїв ТРАНСФОРМАЦІЇ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	149
Мирун В., Рижева Н. (наук. кер.), м. Миколаїв ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА КРЮЧКОВА Ю.С. З ІСТОРІЇ ТА ТОПОНІМІКИ МИКОЛАЄВА.....	152
Мосіна С., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФОРМАТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	158
Мошенська В., Хрящевська Л. (наук. кер.), м. Миколаїв УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ДОЛЯ БІБЛІОТЕК, МУЗЕЇВ ТА АРХІВІВ	165
Норець Л., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СОЦІАЛЬНЕ ПОХОДЖЕННЯ ТА ПОЛІТИЧНІ УПОДОБАННЯ ДУМСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ВІД НАДДНІПРЯНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ	172
Остап В., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ АРХЕОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ : ВПЛИВ НА РОЗУМІННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РЕГІОНУ.....	177
Пелик О., Горбенко К. (наук. кер.), м. Миколаїв ІНГУЛЬСЬКА КАТАКОМБНА КУЛЬТУРА НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА МИКОЛАЄВА.....	183
Полянський М., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ІІ ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.....	192
Скрипник Д., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ МІСТ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ ст.....	196
Сокол О., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ІКОНА МАТЕРІ БОЖОЇ ЧЕНСТОХОВСЬКОЇ ЯК ФЕНОМЕН СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ХРИСТІЯНСТВА.....	202
Сорочинська А., Дрогобицька О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ НАУКОВИЙ ШЛЯХ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ (1900–1943).....	210
Чала В., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ФОРМИ РОЗВИТКУ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ХІХ СТ.	214

Шевчук О., Нефьодов Д. (наук. кер.), м. Миколаїв УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМ У 1918–1921 РР.	222
Ярошенко А., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНЩИНИ)	227

УДК : 349.6(477)"14/19"+37.013.42

Валентина АВРАМЕНКО,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г.М., к.іст.н., доцентка

ВПЛИВ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ І СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПІДХОДИ

***Анотація:** Стаття досліджує вплив Магдебурзького права на розвиток міського самоврядування в українських містах упродовж історії. Проаналізовано його значення для формування правової культури та адміністративних структур міських громад. Окрему увагу приділено сучасним освітнім підходам до вивчення цієї теми в шкільному курсі історії. Розглянуто рівень представленості Магдебурзького права в підручниках, методи викладання та можливості інтеграції новітніх педагогічних технологій. Дослідження підтверджує важливість вивчення історії місцевого самоврядування для формування громадянської свідомості школярів.*

***Ключові слова:** Магдебурзьке право, міське самоврядування, історія України, освітні підходи, шкільна історична освіта.*

Магдебурзьке право стало ключовим чинником формування міського самоврядування в Україні, забезпечуючи містам автономію в судових, адміністративних і господарських питаннях. Воно було запроваджене в українських містах ще в XIV столітті, спочатку в містах Галицько-Волинського князівства, а згодом поширилося на землі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Згідно з історичним дослідженням, найбільшого поширення Магдебурзьке право набуло у XIV – XVII століттях, сприяючи розвитку

торговельно-економічних відносин, регулюванню податкових зобов'язань і зміцненню місцевих громад.

Магдебурзьке право стало ключовим фактором у формуванні міського самоврядування. Уперше це право на українських землях отримало місто Санок (1339 р.), а згодом Магдебурзьке право отримали такі міста, як Львів (1356), Кам'янець-Подільський (1374), Київ (1494 – 1497 рр.) та інші. Основними привілеями Магдебурзького права було звільнення міщан від влади місцевих феодалів, створення власних органів управління (магістрату, що складався з ради та лави), а також формування судової системи, яка діяла незалежно від адміністрації князів чи королів. Це сприяло розвитку економіки, торгівлі та ремесел у містах. Попри значну автономію, міста, що мали Магдебурзьке право, зберігали певну залежність від центральної влади. Наприклад, рішення магістрату могли переглядатися королівською або великокнязівською адміністрацією, а деякі міста змушені були платити податки державі. Проте самоврядування сприяло підвищенню рівня правової культури та громадської активності населення [1].

Окрему роль Магдебурзьке право відігравало у регулюванні економічного життя міст: міщани отримували право на вільну торгівлю, ремісничу діяльність, встановлення місцевих податків і зборів. Водночас феодали поступово втрачали вплив на міста, що сприяло їхньому економічному розвитку і залученню іноземних купців та ремісників [2, с. 180 – 182].

У Гетьманщині правові традиції Магдебурзького права перепліталися з козацьким самоврядуванням, що створювало унікальну систему місцевого управління. Магдебурзьке право впливало на організацію міського життя, судочинство та систему виборності урядників, тоді як козацьке самоврядування базувалося на військово-адміністративних засадах. Це поєднання зумовило специфіку функціонування полково-сотенної системи управління, де міста, що мали Магдебурзьке право, зберігали певну

автономію, але водночас підпорядковувалися козацькій адміністрації [3, с. 112 - 115].

Як зазначив історик М.Ф.Котляр, у XVIII столітті, внаслідок реформування адміністративної системи Російською імперією, Магдебурзьке право поступово втрачало своє значення. Цей процес був пов'язаний із прагненням імперської влади централізувати управління та посилити контроль над міськими громадами. У 1831 році Магдебурзьке право було остаточно скасоване в більшості українських міст, що призвело до ліквідації традиційного самоврядування та уніфікації міської адміністрації за загальноімперським зразком [1, с. 312 - 315].

Вивчення Магдебурзького права є важливим елементом шкільного курсу історії України, оскільки його наявність в освітній програмі формує розуміння еволюції місцевого самоврядування та розвитку правових традицій. Ця тема дозволяє учням краще усвідомити процеси становлення міських громад, розвиток правових норм і їхню роль у суспільному житті, значення інтеграції цієї теми в шкільні підручники та методичні матеріали, що сприяє розвитку історичного мислення й громадянської свідомості школярів [5].

Отже, Магдебурзьке право відіграло важливу роль у формуванні міського самоврядування в Україні, сприяючи розвитку правової культури та громадянської активності міського населення. Воно забезпечувало автономію міст, регулювало їхню економічну, судову та адміністративну діяльність, сприяючи становленню міської ідентичності.

Однак у XVIII – XIX століттях із поступовою інтеграцією українських земель до складу Російської імперії Магдебурзьке право було витіснене централізованою системою управління, що призвело до згортання традицій міського самоврядування. Його остаточне скасування в 1831 році знаменувало кінець автономного міського устрою, який існував упродовж кількох століть.

Сучасна шкільна історична освіта відіграє ключову роль у збереженні пам'яті про Магдебурзьке право як важливий етап розвитку української правової системи. Використання інтерактивних методів навчання, аналіз історичних документів та порівняльний підхід можуть допомогти учням краще зрозуміти значення міського самоврядування в історії України та його вплив на сучасність.

Список джерел та літератури:

1. Котляр М. Ф. Міста і міське життя в Україні доби середньовіччя та раннього модерну. Київ: Наукова думка, 2012. 450 с.
2. Кульчицький В. С. Історія держави і права України: Київська Русь – XX століття. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2017. 540 с.
3. Чухліб Т. Козацьке самоврядування і Магдебурзьке право: правові традиції в Гетьманщині. Київ: Темпора, 2020. 275 с.
4. Зайончковський О. Магдебурзьке право в Україні: історія, практика, наслідки. Харків: Фоліо, 2019. 310 с.
5. Ададуров В. Магдебурзьке право в Україні: історико-правовий аспект. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. 432 с.

УДК: 355.48(477.61)"18/19"

Андрій БЕНІЦЬКИЙ,

к.ю.н., професор Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА УСТРОЮ ЗЕМСЬКИХ І ДЕРЖАВНИХ ОПОЛЧЕНЬ У СЛОВ'ЯНОСЕРБЬСЬКОМУ Й СТАРОБІЛЬСЬКОМУ ПОВІТАХ (XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

***Анотація:** Проаналізовано організацію та формування ополчень (міліції) на території Слов'яносербського та Старобільського повітів.*

Встановлено передумови утворення ополчень (міліції) та їхню участь у війнах, що вела Російська імперія протягом XIX – на початку XX ст. Зазначено, що у Слов'яносербському та Старобільському повітах російська влада залучала до складу ополчень (міліції) різні стани населення, зокрема казенних, конезаводських та поміщицьких селян, вільних хліборобів, односторців, військових поселенців та ін. Звернута увага на примусове рекрутування російського уряду ратників Земського війська до регулярної армії після закінчення російсько-французької війни 1806–1807 рр.

Ключові слова: *повіти, Земське військо, Державне ополчення, міліція, дружини.*

Під час російсько-французьких війн 1806–1807 рр. і 1812–1814 рр. на території Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії і Старобільського повіту Воронізької губернії утворювались дружини ополчення на підставі двох маніфестів імператора Олександра I, від 30 листопада 1806 р. й від 18 липня 1812 р.

Прийнята 4 грудня 1806 р. урядом Інструкція передбачала порядок формування міліцейських дружин [1, с. 902–905]. Протягом 1806–1807 рр. у визначених урядом губерніях було сформовано дружини ополчення (міліції) губернського Земського війська. Ратників і стрільців (від 20 до 45 років) набирали з числа поміщицьких і казенних селян, односторців і міщан. Командирів дружин, а саме, повітових начальників, тисячних п'ятисотенних і сотенних обирало дворянське зібрання на місцях із відставних офіцерів і чиновників. Згідно з розкладом, Воронізька губернія, яка входила до V області формування, повинна була виставити 18000 ратників, а Катеринославська губернія, яка входила до VI області формування, – 8000 ратників [2, с. 892–897].

Незважаючи на те, що в маніфесті 1806 р. мова йшла про формування тимчасових ополчень (міліції), уряд протягом 1807 р. перевів більшість ратників у рекрути. Так, 14 березня 1807 р. уряд реорганізував частину

дружин «тимчасової міліції» у регулярні батальйони рухомої міліції [3, с. 1047]. 15 березня 1807 р. було утворено Земське рухоме військо з третини складу міліцейського ополчення. У 1807 р. для ратників (стрілків) батальйонів Земського війська було затверджено однострій.

Після заключення 7 липня 1807 р. Тільзитського миру війна зі Францією була закінчена. Більшу частину ратників Земського війська уряд залишив в армії. З 200 тисяч ратників міліції 177 тисяч було рекрутовано [4, с. 126–127]. Таким чином, «тимчасовість» служби в міліцейських дружинах, анонсована російською владою у маніфесті 1806 р., виявилась звичайним обманом. Розподілені по військових частинах ратники були примусово зараховані в рекрути.

Напередодні чергової російсько-французької війни (1812 р.) до назви «міліція» населення ставилось негативно, оскільки російський уряд фактично обдурив усіх, хто на заклик царя добровільно вступив до лав «міліції» і розраховував повернутися до своїх домівок після військової кампанії. Сама назва маніфесту 1812 р. вказувала на утворення «тимчасового внутрішнього ополчення». Ратників набирали під гаслом формування народного ополчення, а не «міліції». У документі безпосередньо йшлося: «Вся внутрішня сила, що складається нині, не є міліцією або рекрутським набором...» [5, с. 397–398].

Російський уряд усвідомлював, що знов обманути населення не вдасться і тому, губернаторам, місцевому дворянству й земській поліції було наказано роз'яснювати людям те, що після закінчення війни ратників переведуть у їхній «первісний стан», в якому вони були до переходу в ополчення, і повернуть до своїх осель, а не знов примусово рекрутують до війська після закінчення війни.

У Воронізькій губернії ополчення формувалось із поміщицьких селян, казенних селян, вільних хліборобів, конюшинних селян, а також одноворців. Зі Старобільського повіту до складу земського ополчення планувалось включити 3-х посадських, 831 казенного селянина, 108 вільних

хліборобів – селян і 545 конюшинних селян [6, с. 41–42], а також 336 поміщицьких селян, які належали місцевим поміщикам [7, с. 309–310]. У Старобільському повіті заможні поміщиками, які мали більше тисячі душ закріпаченого населення, повинні були направити до ополчення близько 200 ратників [7, с. 309].

У 1812 році загальну кількість Земського війська Воронізької губернії складали 18003 ратники, з котрих 1823 ратники були зі Старобільського ополчення. Поміж тринадцяти повітів Воронізької губернії Старобільський повіт набрав найбільше ратників, з яких були сформовані дві дев'ятисотенні ополченські дружини [6, с. 43].

На початку Кримської війни 1854–1856 рр. у Російській імперії знову формувались ополчення. 29 січня 1855 р. було оголошено Маніфест про призов до державного ополчення [8, с. 84–85], а також затверджено Положення про державне ополчення [9, с. 86–95]. Замість «народного» ополчення російський уряд використовував у документах термін «державне» ополчення. Протягом 1885 р. унаслідок трьох призовів утворились 337 дружин державного ополчення [10, с. 180].

До ополчення набирали ратників із числа селян (20–45 років), які були в подушному окладі, з кожної тисячі «ревізських душ» – 23 чоловіки. На зборах дворянства обирали начальника губерньського ополчення і офіцерів дружин серед відставних офіцерів і чиновників. Нижніх чинів до дружин чотирьохротного складу призначали зі складу кадрових нижніх чинів інвалідних команд і батальйонів внутрішньої стражі.

У серпні 1855 р. вийшло розпорядження про формування у Катеринославській і Харківській губерніях дружин Державного рухомого ополчення. Було утворено губерньські комітети ополчення, губерньські й повітові збірні пункти, які організовували дружини ополчення. У губерньських містах розміщались штаби начальників державного рухомого ополчення. Протягом жовтня – листопада 1855 р. в повітах повинна була бути укомплектована дружина.

З поміщицьких і казенних селян Старобільського повіту Харківської губернії була організована Старобільська дружина (Старобільський батальйон), а зі складу конезаводських селян Біловодського кіннозаводського округу – Біловодська дружина (Біловодський батальйон), які ввійшли до складу Харківського державного рухомого ополчення.

Кожна дружина Харківського й Катеринославського державного рухомого ополчення отримала номери, які закріплялись за губерніями. Так, Старобільська дружина (Старобільський батальйон) отримала (отримав) № 227, а Біловодська дружина (Біловодський батальйон) – № 228 [4, с. 139].

У 1855 р. з військових поселенців восьми округів Українських військових поселень були сформовані стрілецькі дружини № 7 і № 8 Державного рухомого ополчення [10, с. 181]. Перші чотири округи Українських військових поселень розташовувались на території Куп'янського та Старобільського повітів Харківської губернії.

5 січня 1856 р. дванадцять дружин Харківської губернії було направлено на Кавказ, де вони повинні були поступити в розпорядження головнокомандувача окремим Кавказьким корпусом. 1 лютого 1856 р. в пішому порядку дружини вирушили за визначеним маршрутом на Кавказ. 18 березня 1856 р. було підписано Паризький мирний договір, який закінчив Кримську війну. 5 квітня 1856 р. уряд наказав розпустити Державне рухоме ополчення [10, с. 179–180] і видав відповідне Положення [10, с. 180–194].

У Ставропольській губернії начальник Харківського рухомого ополчення отримав наказ повернути з походу дружини назад до Харківської губернії за відповідним маршрутом. Дружини харківського ополчення зазнали розформування, так й не взявши участі у військових діях. Разом із тим ратники й урядники дружин мали право продовжити військову службу з зарахуванням строку служби в ополченні.

Дружини державного ополчення формувались і під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Напередодні цієї війни, 30 жовтня 1876 р. уряд затвердив нове Положення про державне ополчення [11, с. 400–405].

Офіцерів призначали з відставних офіцерів і чиновників. Ратників на службу до державного ополчення обирали жеребкуванням, порядок якого був визначений Положенням про державне ополчення 1876 р. й правилами до нього.

Ополчення формувались і на початку XX ст. напередодні першої світової війни в Слов'яносербському повіті Катеринославської губернії та Старобільському повіті Харківської губернії. 18 й 21 липня 1914 р. уряд закликав на дійсну службу ратників ополчення I-го розряду. Державні ополчення формувались у 1914–1915 рр. Протягом війни проводили додаткові набори до державних ополчень. Частину піших дружин, сформованих у ході першої світової війни на території Луганської області, було реорганізовано в регулярні піхотні полки.

На території Катеринославської губернії формувалась 11-та бригада державного ополчення. До складу цієї бригади входили 61-а – 66-а піші Катеринославські дружини. На території Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії формувались деякі піші Катеринославські дружини. Надалі з цих дружин був сформований регулярний 417-й піший Луганський полк.

На території Харківської губернії було утворено 121-у – 125-у й 443-у – 451-у піші Харківські дружини державного ополчення. 125-та й 126-а піші дружини формувались саме на території Старобільського повіту. 125-а й 126-а піші дружини ввійшли до складу 21-ї бригади державного ополчення. Пізніше ці піші дружини отримали назву «Харківські». В.В. Звегінцев у своїх працях 125-ту й 126-у піші Харківські дружини йменує 125-ою і 126-ою Старобільськими дружинами [12]. Проте у військових документах вони значились Харківськими, а не Старобільськими дружинами. 29 серпня 1914 р. 126-а піша Харківська дружина зі Старобільська виступила на Південно-Західний фронт, де приймала участь у боях. У 1916 р. 125-та й 126-а піші Харківські дружини були реорганізовані в регулярні піші полки, які ввійшли до складу піхотної дивізії.

У 20-х числах грудня 1916 р. з дружин державного ополчення Харківської губернії було сформовано 547-й піхотний полк третьої черги, який назвали «Північно-Донецьким» на честь однойменної річки, яка протікає цією територією. Під час першої світової війни в російській армії полки 3-ї черги, сформовані наприкінці 1916 р. й 1917 р. йменували за назвами річок або місцевостей. 547-й піхотний Північно-Донецький полк входив до складу 2-ї бригади 137-ї піхотної дивізії. Ця дивізія була сформована з харківських піших дружин, які були в складі 21-ї бригади державного ополчення, реорганізованої, згідно з наказом штабу верховного командувача від 22 листопада 1916 р., в регулярну дивізію. До складу новоутвореної 137-ї піхотної дивізії увійшли реорганізовані в регулярні піхотні полки харківські дружини державного ополчення.

Після укладення 3 березня 1918 р. Брест-Литовського мирного договору дружини державного ополчення, які ще залишались на службі в армії, були розформовані.

Список використаних джерел:

1. Інструкція начальникам губерній о составе Земскаго войска ... (4 декабля 1806 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XXIX. 1806–1807. СПб., 1830. № 22385. С. 902–905.
2. Манифест «О составлении и образовании повсеместных ополчений или милиции» (30 ноябля 1806 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XXIX. 1806–1807. СПб., 1830. № 22374. С. 892–897.
3. О образовании подвижной милиции, с присовокуплением положения батальона стрелков (14 марта 1807 г.). *ПСЗРИ*. Собр. 1-е. Том XXIX. 1806–1807. СПб., 1830. № 22495. С. 1047.
4. Потрашков С. В. Харьковские полки : Три века истории : монография. Х. : Око, 1998. 152 с.

5. Манифест «О составлении временного внутреннего ополчения» (18 июля 1812 г.). *ПСЗРИ. Собр. 2-е. Том XXXII. 1812–1814. СПб., 1830. № 25188. С. 397–398.*

6. Зверев С. Е. Воронежская милиция 1806–1807 гг. *Воронежское дворянство в Отечественную войну* / [общ. ред. С. Е. Зверева]. М. : Изд. губ. предвод. дворянства, 1912. 385 с.

7. Генеральная Ведомость кому имянно из помещиков, в 13 уездах Воронежскую губернию составляющих, ... с владеемых ими крестьян, в составление Земского войска, по числу душ, назначено поставить ратников значится под сим. *Воронежское дворянство в Отечественную войну* / [общ. ред. С. Е. Зверева]. М. : Изд. губ. предвод. дворянства, 1912. С. 309–310.

8. Манифест «О призывании к Государственному ополчению» (29 января 1855 г.). *ПСЗРИ. Собр. 2-е. Том XXX. Отд. первое. 1855 : СПб., 1856. № 28991. С. 84–85.*

9. Положение о Государственном ополчении (29 января 1855 г.). *ПСЗРИ. Собр. 2-е. Том XXX. Отд. первое. 1855 : СПб., 1856. № 28994. С. 86–95.*

10. Указ «О роспуске Государственного Подвижного Ополчения» (5 апреля 1856 г.). *ПСЗРИ. Собр. 2-е. Том XXXI. Отд. первое. 1856 : СПб., 1857. № 30342. С. 180–194.*

11. Положение о государственном ополчении (30 октября 1876 г.). *ПСЗРИ. Собр. 2-е. Том LI. 1876 : Часть 2. СПб., 1878. № 56523. С. 400–405.*

12. Звегинцов В. В. Русская армия 1914 г. : подробная дислокация, формирования 1914–1917 гг., регалии и отличия. Париж : [б. и.], 1959. 132 с.

УДК: 94(410)"04/14"+316.334.3

Владислав БЕРЮК,
здобувач 1 курсу першого (магістерського) РВО
спеціальності 032 Херсонського державного університету, м. Івано-
Франківськ, науковий керівник: Батенко Г.В., к.іст.н., доцентка

ОСОБЛИВОСТІ ФЕОДАЛІЗМУ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ АНГЛІЇ

***Анотація.** У статті досліджено особливості англійського варіанту феодалної системи. Охарактеризовано роль норманського завоювання у змінах моделі феодалізму в Англії, визначено особливості правової системи, господарської моделі, відносин монарха з церквою. Визначено модель взаємовідносин англійського монарха з дворянськими родами та охарактеризовано етапи впровадження обмежень монархії та становлення англійського парламентаризму.*

***Ключові слова:** феодалізм, Середньовіччя, Англія, монархія, васал, менор, повинності.*

Західноєвропейський феодалізм мав характерні регіональні особливості, які значно вплинули на становлення та розвиток європейських національних держав та багато у чому визначив відмінні риси суспільно-політичних структур. На англійську феодалну систему справили значний вплив ряд історичних подій та процесів, що потребує подальшого поглибленого дослідження.

Світова медієвістика налічує значну кількість праць, присвячених становленню та розвитку феодалних відносин у середньовічній Англії. Серед них Марк Блок «Феодалне суспільство» [1], яка характеризує основні структури феодалізму та визначає класичні риси та регіональну специфіку їх розвитку, часто наголошує на виняткових варіантах розвитку їх англійських варіацій. Michael J. Bennett [2] та Stuart MacVeagh Thorne [3] займались дослідження специфіки англійського феодалізму, зокрема

проблем застосування самого поняття «феодалізм» та правомірності використання класичних французьких категорій феодалізму до англійських інституцій епохи Середньовіччя. Боева С. у своїй публікації, присвяченій генезі та особливостям розвитку західноєвропейського феодалізму, окремо акцентує увагу на особливих рисах англійського варіанту феодалізму [4]. Англійське лицарство і його відмінні риси дослідив Кшановський Р. [5], виокремлюючи військовий, суспільно-політичний та економічний фактори його розвитку.

Більшість дослідників англійського феодалізму називають головною його особливістю «централізований характер», що пов'язують із норманським завоюванням [2]. Зародження феодальних відносин в Англії відбулося ще до завоювання, проте ця подія змінила саму модель феодальних структур. Основна відмінність англосаксонського та норманського феодалізму полягає у тому, що перший застосовував традиційні німецькі зв'язки між монархом та його знаттю, а другий – адаптував структуровану ієрархічну модель, сформовану франками та використану норманами. Іншими словами, до XI століття Англія являла собою мозаїку земель, якими володіли герни та елдорми, але після норманського завоювання англосаксонська знать поступово втратила свої землі [3]. Вільгельм I дарував землі своїм вірним підданим, які воювали з ним і таким чином міг краще зберігати контроль над завойованими територіями. Згадка про місцевих лордів та короля Едуарда Сповідника міститься у Книзі Страшного суду. На думку Боевої С. однією з найбільш характерних особливостей англійської феодальної системи стало те, що «власники англійських маєтків були васалами не великих феодалів, а безпосередньо короля» [4, с. 25].

Монархічна влада в Англії мала більш сильні позиції, порівняно з деякими іншими європейськими монархіями. У цілому це пов'язано з централізацією влади після кровопролитної війни Білої та Червоної троянд, що фактично знищило усі більш менш сильні дворянські роди, які б могли

протистояти центральній владі. Натомість більшість європейських монархій постійно мали справу з сильною опозицією, що призводило до більшої децентралізації та фрагментування політичної структури. Починаючи з XII століття періодичні політичні кризи через спадкоємність престолу спричинили поступовий занепад англійської феодальної системи. Перш за все це стосується громадянської війни 1135 – 1153 років між прихильниками імператриці Матильди та Стефана Блуазького [3]. Не дивлячись на те, що компроміс був знайдений та монархія відновила свої позиції, все ж центральна влада була дещо ослабленою тривалим конфліктом. Другою такою подією стало підписання Великої хартії вольностей королем Іоаном Безземельним у 1215 році [1, с. 458], яка обмежувала владу монархії та закріпила ряд юридичних прав. Перш за все це вплинуло на правову систему – англійське звичаєве право відігравало велику роль у формуванні правових традицій. В інших європейських монархіях при цьому існували інші традиції та кодекси та були більш поширені системи цивільного права.

Система господарювання у середньовічній Англії була подібною до інших європейських держав, хоча система відкритого поля із землями загального користування була більш поширеною. Основною господарською одиницею був манор – феодальний маєток, що включав землю феодала, общинні угіддя, землі вільних та залежних селян [2]. Асортимент продукції в англійських маєтках був ширшим, ніж в інших європейських феодальних країнах за рахунок виробництва вовни [4, с. 24]. На феодальні звичаї в Англії значно вплинуло норманське завоювання, зокрема на замовлення Вільгельма Завойовника була укладена Книга Страшного суду, у якій міститься інформація про феодальні відносини та землеволодіння. Земля оброблялася двома категоріями залежних селян – вілани і котери, засоби до існування дуже часто здобувалися за допомогою ремесла [4, с. 24].

Ще однією особливістю англійського феодалізму стала військова служба. У класичному варіанті васали, які отримували землю за службу, несли військову повинність і зобов'язувались озброюватися відповідно до

потреб несення військової повинності. Але починаючи з XII століття ця модель в Англії змінилася, як зазначає Марк Блок: «Будучи всемогутніми володарями острівного королівства, що на нього вони дивилися передусім як на державу, яка наділить їх спроможністю здійснити свої справді імперські амбіції, нормандські, а потім і анжуйські королі робили все від них залежне, щоб видобути максимум зі своїх військових ресурсів. Для цієї мети вони використовували два конкурентні принципи, породжені різними епохами: масовий призов до війська вільних людей і спеціалізовану службу, яка вимагалася від васалів» [1, с. 339-340]. Фактично військову повинність виконували усі вільні люди, які мали землю, а відтак і мали право бути висвяченими у лицарі і користуватися відповідними привілеями. У всіх інших європейських країнах потрапити до лицарського стану було значно складніше, а межі аристократичного прошарку були більш чіткими. За словами Кшановського Р. англійське лицарство XIV століття являло собою складний комплекс різноманітних в соціальному і політичному відношенні груп і категорій [5, с. 128].

Отже, феодальна система середньовічної Англії мала ряд особливостей, які були спричинені традиціями історичного розвитку. В структурі англійського феодалізму була відсутня багатоступенева ієрархія як у Франції, усі васали безпосередньо були підданими короля. Англійський феодалізм відрізняється вищим рівнем централізації та більш сильною владою монарха, порівняно з іншими монархіями середньовічної Європи. Частково це спричинено норманським завоюванням, адже для того, щоб контролювати нові території Вільгельм Завойовник передав землі своїм вірним підданим, у результаті чого англосаксонські вельможі втратили свої землі і, відповідно, вплив. Яскравою особливістю англійського феодалізму було також використання військової служби усіх вільних людей паралельно з регулярною службою лицарства, що фактично стирало межі між цими двома прошарками та забезпечувало монархію необхідними військовими ресурсами та задовольняло імперські амбіції.

Список використаних джерел:

1. Блок М. Феодальне суспільство. Київ, 2002. 528 с.
2. Michael J. Bennett. The English experience of feudalism.
URL: <https://scispace.com/pdf/the-english-experience-of-feudalism-3adp55idwa.pdf> (дата звернення: 04.04.2025).
3. Stuart MacVeagh Thorne. English Feudalism and Estates in Land.
URL: https://www.academia.edu/108310761/English_Feudalism_and_Estates_in_Land (дата звернення: 04.04.2025).
4. Боева С. М. Феодалізм у Західній Європі: генезис, характерні риси, тенденції розвитку. *Сторінки історії*, 2018. (46). С. 16-30.
<https://doi.org/10.20535/2307-5244.46.2018.136721>
5. Кшановський Р.О. Трансформація лицарського стану в Англії доби Едуарда III: соціально-політичний, економічний і військовий аспекти. *Військово-науковий вісник*. 2015. Вип. 24. С. 125–138.

УДК 930.1:338.45(477)"1946/1965"(043.5)

Юлія БОНДАР,
аспірантка Навчально-наукового педагогічного інституту імені
В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,
науковий керівник: Нефьодов Д.В., д.іст.н., доцент

НАВКОЛОНАУКОВІ ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ РОЗВИТКУ ПОВОЄННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1946–1965 РР.) ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1960-Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1980-Х РР.

Анотація. Тези присвячені аналізу суспільно-політичних, навколонаукових особливостей радянської історіографії розвитку

повоєнної промисловості Української РСР (1946–1965 рр.) другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.

Ключові слова: виробництво, економіка, індустрія, історіографія, підприємство, повоєнна відбудова, промисловість, робітництво, УРСР

Важко переоцінити вплив та значення «державного перевороту» жовтня 1964 р., в результаті якого М. Хрущов звільнений від посад першого секретаря ЦК КПРС і голови Ради міністрів СРСР на всі сфери суспільно-політичного, економічного, культурного-духовного, наукового життя «країни Рад». Де-факто в СРСР відбувся державний переворот – змова та незаконне зміщення із займаної посади голови уряду та першої людини в комуністичній партії Радянського Союзу. Дані зміни не могли не вплинути на всю радянську історичну науку, і в першу чергу на корпус істориків, які займалися проблематикою вивчення післявоєнного періоду радянської історії, повоєнної відбудови, розвитку промисловості, економіки, становищем радянського робітництва.

Забігаючи наперед треба відзначити достатньо швидко переорієнтацію радянських науковців в оцінках всієї хрущовської доби: втораючи офіційним трактовкам, історики почали писати про завершення епохи «волютаризму, суб'єктивізму, самодурства та грубості» – саме за це, як відомо, Микиту Сергійовича було звільнено від займаних посад. В нову епоху «брежнєвського застою» рішення жовтневого пленуму ЦК КПРС 1964 р. розглядалися радянськими істориками як методологічні засади наукових досліджень. Варто відзначити, що партійному та радянському керівництву, яке змістило М. Хрущова, вдалося забезпечили стабільність у суспільно-політичній системі шляхом зміцнення позицій партійно-державної номенклатури – саме в цей період утверджується класична модель партійної бюрократії – панівного класу радянської держави.

Відбувався принциповий перегляд глибинних положень минулих десятиліть радянської історії – в першу чергу сталінського та хрущовського

періодів. Сприйняття сталінського та післясталінського періодів формувалося тепер не з позицій протиставлення, а з погляду їх певної наступності. Така політика дала основу вітчизняним дослідникам наступних періодів трактувати її зміст як лінію на десталінізацію. Найвища партійна еліта намагалася принизити досягнення «хрущовського десятиліття», а всі проблеми, системні, глибинні кризові явища звести до суб'єктивізму і волюнтаризму особистості М. Хрущова.

Зсередини 1960-х в організації радянської науки посилюються суворі ієрархічність, централізм в управлінні, монополізм і практицизм, зміцнюється тенденція до все більшого перетворення наукової роботи на бюрократичну діяльність. Відділ науки ЦК КПРС перетворюється на велику бюрократичну установу, керівництво і члени якої робили все для того, щоб утриматися в керівних кріслах, навіть якщо для цього потрібно було не розвивати, а навпаки гальмувати будь-який розвиток науки. В результаті цього процеси стагнації та все більшої глибинної кризи не змусили себе довго чекати. З кожним роком історики все більше і більше обмежувалися дуже жорсткими рамками (політико-ідеологічними, джерельними, цензурними), що ускладнювало написання об'єктивної історії повоєнного двадцятиріччя.

У сучасній вітчизняній історіографії відсутня одна важлива обставина: усунення М. Хрущова плідно вплинуло на появу нових напрямів досліджень з тематики промисловості. Посилився, а точніше, вперше залунав критичний голос істориків щодо явищ та проблем, які до цього розглядалися досить односторонньо: історія раднаргоспів, реорганізація управління за партійно-виробничим принципом, хронічне, системне відставання певних галузей промисловості. На жаль, у ряді випадків просто кон'юнктурно змінилися знаки з плюсу на мінус, і історики з вихваляння перейшли до «викриття», але для історичної науки це був певний рух уперед.

Засуджувалась кон'юнктурщина під якою розумілося: 1) зміна поглядів істориків не на основі об'єктивних наукових даних, а в результаті впливу суб'єктивних факторів суспільно-політичного життя, перестановки сил на політичній арені та інших, навколо наукових або навіть зовсім ненаукових факторів; 2) прагнення замовчати, пропустити факти, що не відповідають «офіційній» доктрині та затвердженій «політиці партії» та навпаки випинання фактів, які підтверджують офіційну точку зору; 3) замовчування одних історичних діячів, та історично невинуватих випинання інших; 4) вибір або зняття тем досліджень відповідно до хибно зрозумілої або кон'юнктурної актуальності.

На XXIII з'їзді КПРС у звітній доповіді зверталася увага на необхідність покінчити з підходом, ніби суспільні науки мають лише пропагандистське значення, покликані лише роз'яснювати та коментувати практику. Було зазначено, що теорія має прокладати шлях практиці, найважливішим завданням радянських науковців знову називалася розробка наукових проблем у тісному зв'язку з практикою комуністичного будівництва, наголошувалося, що «розвиток суспільних наук та впровадження їх рекомендацій у практику відіграють не менш важливу роль, ніж використання досягнень природничих наук у сфері матеріального виробництва та розвитку духовного життя народу» [1, с. 86].

Розвиток історичної науки, як і раніше, визначався рішеннями вищих партійних органів. У листопаді 1966 р. на засіданні Політбюро ЦК КПРС, на якому обговорювався стан ідеологічної роботи, Л. Брежнєв констатував, що за останні десять років, що передували Жовтневому Пленуму, у цій галузі було допущено не менше помилок, ніж у інших галузях, і навіть більше. Було поставлено завдання створити новий підручник з історії партії, який би «переконливо захищав марксизм-ленінізм, партію від різного роду псевдо- та антимарксистів [2, с. 103].

Спроби позбавитися кон'юнктурних нашарувань попереднього етапу привели до того, що під виглядом боротьби з черговими «шкідниками» від

дослідників почали вимагати не загострювати увагу на помилках і недоліках. Це сприяло появі нових «білих плям» новітньої на той час історії 1950-х – першої половини 1960-х рр. Імена керівників партії та країни цього періоду зникли зі сторінок історичних публікацій. У характерній для цього часу статті В. Голікова «За ленінську партійність у висвітленні історії КПРС», опублікованій у 1969 р. у журналі «Комуніст», автори закликали дослідників в оцінці помилок у ході «соціалістичного будівництва» виходити з того, що це були «помилки у практичній роботі щодо здійснення правильної, науково обґрунтованої генеральної лінії партії» [3, с. 69]. Отже, ми бачимо як під впливом партійного та радянського керівництва радянські історики починають достатньо швидко переорієнтовуватись і слідувати за керманичами від політики: починається концептуальний перегляд попередніх оцінок як сталінської епохи, так і трактовок «славного десятиліття» хрущовської доби з критичним аналізом всіх ініціатив попереднього першого секретаря, починається постійне акцентування уваги на «історичній ролі» жовтневого пленуму ЦК 1964 р.

У серпні 1967 р. виходить постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо подальшого розвитку суспільних наук та підвищення їх ролі в комуністичному будівництві», в якій робиться висновок про те, що партія вже «...розкрила основні закономірності та рушійні сили розвитку соціалістичного суспільства, визначила основні завдання та умови поступового переростання соціалізму в комунізм» [4, с. 242–246]. По суті, саме цей документ можна розглядати як «офіційну» відправну точку у механізмі гальмування вітчизняного суспільствознавства, його тотального, абсолютного підпорядкування партійно-державному апарату, адже він прямо орієнтував науковців вести науковий пошук лише в рамках тих положень, які вже були висунуті теоретичною думкою та зафіксовані в партійних документах. Звісно не треба абсолютизувати саме цю постанову з цілого каскаду постанов ЦК, присвячених ідеологічним питанням, але втім як мінімум можна констатувати посилення та більш чітке оформлення

тенденції, що з'явилася багато раніше у радянській історичній науці в рамках взаємовідносин влада—суспільствознавство.

Розширення масштабів наукових досліджень, зростання їхньої диференціації сприяли більш чіткої спеціалізації історичних науково-дослідних установ та вдосконалення їх структури. У 1968 р. приймається рішення Президії АН СРСР про створення самостійних науково-дослідних інститутів історії СРСР та всесвітньої історії. Наступного року ЦК КПРС ухвалив постанову про напрями науково-дослідної роботи інститутів. Перед Інститутом історії СРСР ставилося завдання зосередитись на розробці таких проблем як марксистсько-ленінська концепція вітчизняної історії, будівництво соціалізму СРСР, історія радянського робітничого класу, селянства та інтелігенції, комуністичне будівництво у післявоєнний період, ленінська національна політика та національно-державне будівництво.

Подальше вибудовування нової авторитарної вертикалі на чолі з Л. Брежнєвим красномовно позначилося на його ставленні ще до зовсім недавнього минулого, власного місця в ньому, а також ролі колег по партії і радянським органам влади: до початку 1970-х років закінчилися ігри в демократію і хоча б зовнішній фасад нібито поділу партійної та радянської вертикалі влади на дві гілки. Остання сконцентрувалася в руках Л. Брежнєва, назва самої посади якого – відновлений термін «Генеральний секретар ЦК КПРС» – недвозначно свідчила про неприховані амбіції нового лідера партії та «вождя». Знаковим щодо відношення Л. Брежнєва до М. Хрущова особисто й тому суспільно-політичному середовищу, що він створив і культивував стала фраза, кинута новим генсеком у грудні 1971 р. на нараді з підготовки доповіді до XXIV з'їзду КПРС: «XX з'їзд перевернув весь ідеологічний фронт. Ми й досі не можемо поставити його на ноги. Там говорилося не стільки про Сталіна, скільки була зганьблена партія, вся система... І ось уже 15 років ми ніяк не можемо це поправити» [5].

Тим самим недвозначно приходило усвідомлення нової десталінізації, що активно починалася, або ж, що правильніше буде сказати – перехід до

неосталінізму. Іншою знаковою тезою Л. Брежнєва стали його слова зі звітної доповіді ЦК КПРС XXIV з'їзду: «...Дехто намагався звести різноманіття сьогоднішньої радянської дійсності до проблем, які безповоротно відсунуті у минуле внаслідок роботи, зробленої партією з подолання наслідків культу особистості. Інша крайність, що також мала місце серед окремих учених, – це спроби вибілити явища минулого, які партія піддала рішучій і принциповій критиці, законсервувати уявлення та погляди, що йдуть урозріз з тим новим, творчим, що партія внесла у свою практичну та теоретичну діяльність останніми роками. По суті ж і в тому, і в іншому випадку мали місце спроби применшити значення того, що вже зроблено партією та народом, відвернути увагу від проблем сьогоднішнього життя, конструктивного курсу партії та творчих справ радянських людей» [6, с. 113–114]. В цих словах він також недвозначно дає зрозуміти, що існує певний коридор, фарватер у якому мають писати і працювати в тому числі і в першу чергу історики і про небажаність і навіть небезпеку виходу в той чи інший бік за межі встановлених кордонів.

Водночас зміни політичної кон'юнктури призвели до певного коригування напрямів та тематики досліджень радянських істориків, які значно розширилася. Досить швидко з наративу дослідників зник термін «велике десятиліття». Як і раніше, основну увагу історики продовжили приділяти соціально-економічним аспектам. Розгляд питань, пов'язаних з тематикою промислового розвитку, почав вестися більш систематично і з прив'язкою до п'ятирічних планів і семирічки.

Досить швидко формування неосталінського авторитарного політичного режиму в країні активізувало запит на необхідність більш детального обґрунтування на конкретно-історичному матеріалі положення про зростання «керівної та спрямовуючої ролі КПРС» у всіх сферах суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-духовного життя радянського суспільства. Після відповідного рішення Інституту історії АН СРСР у 1967 р. більш активно почали вивчатися процеси, що

відбувалися у радянській промисловості, робітничий клас, його кількісні та якісні зміни, джерела формування тощо.

У досліджуваний період у СРСР склалася та ефективно діяла досить струнка система, що дозволяла спрямовувати зусилля дослідників у необхідне русло – насамперед обслуговування існуючого суспільно-політичного ладу та її функціонерів. Основні фундаментальні дослідження в галузі історії виконувались у науково-дослідних інститутах Відділення історії АН СРСР, інститутах історичного профілю, філіях та наукових центрах АН СРСР, Академії наук УРСР, на історичних факультетах найбільших університетів союзного та республіканського рівня. Всього в СРСР в цей час налічувалося близько 40 тис. професійних істориків. Лише у 1975–1979 рр. 639 історикам було присвоєно вчений ступінь доктора наук, кандидатами наук стали 4349 осіб. Про масштаби, в яких велося вивчення історії промисловості та робітничого класу, свідчить наступний факт: лише у 1975–1979 рр. з цієї тематики опубліковано понад 43 тис. робіт. [7, с. 81].

Отже, не можна не відзначити найважливіший суб'єктивний чинник, без урахування якого не можна чітко розуміти та оцінювати зміни та процеси, що відбувалися у кадровому корпусі істориків в епоху «застою». Це багатовимірність, властива життю будь-якої людини, зокрема істориків-професіоналів. Людина, яка обрала собі цю професію потрапляла в атмосферу ідеологічної гри: принцип партійності, який був визначальним за радянських часів, ставив історика у певні рамки. Рівень професійної освіти також обмежував можливості науковця рамками насамперед марксистсько-ленінської теорії, методології історичного матеріалізму. Для досягнення значних результатів щодо проблем радянського суспільства історик мав бути членом КПРС, тобто перебувати у чітко визначених межах партійної дисципліни. Необхідність дотримання загальноприйнятих концепцій, що базуються на офіційних партійних оцінках та висновках, природно обмежувала можливості наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Материалы XXIII съезда КПСС. М.: Политиздат, 1966. 304 с.
2. Нефьодов Д. В. Робітництво УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 pp.) в історіографії. Миколаїв: Іліон, 2018. 404 с.
3. Голиков В. За ленинскую партийность в освещении истории КПСС. *Коммунист*. 1969. № 3. С. 68–72.
4. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). В 12 т. 9-е изд., доп. и испр. Москва: Политиздат. Т. 8. 1985. 543 с.
5. «Почти ежедневно КГБ приходится задерживать душевнобольных...». *Новая газета*. 2013. 18 октября. № 117. С. 25.
6. XXIV съезд Коммунистической Партии Советского Союза. 30 марта – 9 апреля 1971 года. Стенографический отчет. М., 1971. Т. I. 598 с.
7. Вопросы истории современной исторической науки. Материалы пленума научного совета по проблеме «История исторической науки». 26–27 мая 1981. М., 1984. 286 с.

УДК: 94(477.7)"1850/1917"

Михайло ВАСИЛЕНКО,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ.

Актуальність дослідження законодавчих джерел з історії міського самоврядування Півдня України другої половини ХІХ - початку ХХ століття зумовлено тим, що 3 2014 року Україна прийняла Концепцію реформ місцевого самоврядування та територіальної організації, згідно якої наша

країна розпочала свій шлях до децентралізації владних повноважень у всіх областях.

Тому для всіх організаторів цієї реформи буде важливим більш глибоке вивчення схожих реформ у другій половині XIX - початку XX ст. на прикладі українських південних земель в складі Російської імперії. Варто приділити також не малу роль саме правовим джерелам, бо саме на основі них відбувалися удосконалення роботи органів міського самоврядування.

Ключові слова: законодавчі джерела, міське самоврядування, муніципалітет.

Варто зазначити, що через повномасштабне вторгнення Росії в Україну на даний момент неможливо повноцінно працювати з неопублікованими архівними даними, що є безумовною частиною наявної джерельної бази. Через грабунок Державного архіву Херсонської області російськими військовими ми не маємо доступу до великої кількості архівних матеріалів. Тому у нашому дослідженні ми вимушені звертатися лише до опублікованої частини джерельних матеріалів, які ми можемо знайти у вільному доступі.

Джерельна база дослідження Півдня України другої половини XIX – початку XX століття є надзвичайно багатою і різноманітною. Вона включає архівні матеріали, такі як звіти губернських і повітових адміністрацій, статистичні збірники, а також законодавчі акти, які регулювали економічні відносини, землеволодіння, соціальну та трудову діяльність. Звіти губернських адміністрацій і земств надають докладну інформацію про демографічну динаміку, стан сільського господарства, розвиток міст і соціальну політику.

Історіографію дослідження законодавчих актів з історії міського самоврядування Півдня України в другій половині XIX – початку XX ст. можна розділити на декілька ключових етапів, що стосувалися змін в організації міської влади та впливу цих змін на соціально-політичний розвиток країни. Перший період вивчення охоплює період до революції

1917 р. Він пройшов кілька етапів, починаючи від обмеженого самоврядування до реорганізації міської адміністрації в середині XIX століття, і закінчився цей період захопленням влади більшовиками.

Одним із перших хто звернув свою увагу на історичний розвиток місцевого самоврядування став видатний український історик та археолог Володимир Антонович, який досліджував у контексті імперської влади історію адміністративно-територіального устрою України.

У радянський період дослідження міського самоврядування були обмежені ідеологічними рамками. Історики зосереджувалися на вивченні радянської системи управління, підкреслюючи її переваги та досягнення. Дослідження дореволюційного періоду часто мали критичний характер, акцентуючи увагу на класових суперечностях та недоліках попередніх систем управління.

З набуттям незалежності в 1991 році українські історики отримали можливість вільно досліджувати різні аспекти національної історії, включаючи міське самоврядування. До прикладу, Константінова Вікторія Миколаївна займалася вивченням соціально-економічних джерел з історії міського самоврядування, а Лариса Цибуленко органами міського самоврядування та їх впливу на різні сфери життя міста. Одним із провідних дослідників цієї тематики є Олександр Вікторович Черемісін.

У своїй монографії «Міське самоврядування на Півдні України в 1785-1917 рр.»¹ Олександр Черемісін проводить комплексний аналіз становлення та розвитку органів міського самоврядування в південних регіонах України. Дослідження охоплює період від провадження «Грамоти на права і вигоди містам Російської імперії» 1785 року до революційних подій 1917 року.

Особлива увага в праці приділяється бюджетній політиці, господарській діяльності, соціальним ініціативам та забезпеченню міст. Монографія базується на широкому колі архівних джерел, включаючи законодавчі акти, протоколи міських дум, та інші документи того часу, що

дозволяють автору представити глибокий та об'єктивний аналіз розвитку міського самоврядування на Півдні України.

Законодавчі джерела є важливим компонентом дослідження історичних, соціальних, економічних та політичних процесів. Характеристика законодавчих джерел передбачає аналіз їхнього змісту, структури, цілей, а також специфіки застосування.

Законодавчі джерела поділяються на кілька основних категорій, серед яких виділяють конституційні акти, законодавчі постанови, укази та інші нормативно-правові акти. У кожній категорії законодавчих джерел можна простежити специфічні риси, зокрема рівень деталізації норм, ступінь їхньої універсальності та спрямованість на розв'язання конкретних завдань (2).

У дослідженні історії міського самоврядування Півдня України важливе місце займають законодавчі акти, які регулювали діяльність міських органів управління.

Закони Російської імперії, що стосувалися міського самоврядування на території Півдня України можна розділити на три групи: центральні, регіональні та міські.

16 червня 1870 року імператором Олександром II була затверджена реформа Міського Положення³, яка мала на меті замінити колишні органи міського управління новими – міською думою та міською управою, що були відповідальними за виконання розпорядчих функцій та виконавчих завдань.

Виборче право належало фізичним та юридичним особам, що мали у власності нерухомість у межах міста, на суму від 300 до 300 карбованців. Із цього ми можемо зробити висновок, що виборче право набули не більше 10% від населення міст Півдня України, однак на практиці їх було – 5%.

Однією з найбільших змін відбулася у фінансовій складовій міського самоврядування, коли було впорядковано формування бюджету та його витрат, які спочатку укладалися міською управою, а потім передавалися на розгляд комісією міської думи для подальшого затвердження.

Муніципальні установи відтепер звільнялись від прямої підзвітності Міністерству внутрішніх справ та губернським адміністраціям. Натомість міська управа мала укладати щорічний звіт по її діяльності та друкувати його у пресі [1, с.346].

Роботу над удосконаленням реформи міського самоврядування розпочали у 80-х рр. XIX ст., під керівництвом міністра внутрішніх справ І. Н. Дурново та значно посилилась після затвердження Земського положення у 1890 році.

Майновий ценз був підвищений, що в свою чергу призвело до скорочення кількості виборців у 5-10 разів.

Реформа 1892 р. позбавила виборних прав дрібну буржуазію, натомість посилила позиції власників нерухомості. На Півдні України спостерігалась тенденція втрати зацікавленості місцевими локальною політикою – що призводило до втрати авторитету муніципальною владою. Згідно статистики лише у м. Миколаєві за період 1873-1896 р. накопичились більше 60 заяв про відмову брати участь у виборах [1, с.247].

Було встановлено адміністративний нагляд за діями дум у вигляді державного органу – Присутствіє із міських справ в компетенцію яких входило контролювати самоврядування. Органи самоврядування в жодному разі за законом не могли не прийняти внесені Присутствієм зміни. Але на законодавчому рівні розгляд бюджетних питань ускладнювався бюрократичними процедурами, які могли затягнутися до кількох місяців і зовсім не гарантували повної фінансової самостійності.

За постановами Положення⁴ 1892 р. посилюється відповідальність за прийняті рішення з боку міських дум. Реформа призвела до збільшення контролю над органами самоврядування з боку держави. Це можна трактувати бажанням держави активніше контролювати самоврядування.

Одним із найбільших недоліків Міських положень було поєднання в повноваженнях міського голови головування і в міській думі і в управі, в

свою чергу, місцеві комісії вказували про незручність цього поєднання в одній особі для двох зібрань, з яких одне контролює інше (5, с. 73)

У 1853 р. був підписаний Закон про управління містами Новоросійського краю та Бессарабії, в якому відзначалася висока зацікавленість Російської імперії в цьому регіоні через його вигідне географічне розташування. В містах південної України міські голови, а також посадовці нижчих чинів не обиралися місцевими громадами, а призначалися центральною владою. Губернатори регулювали призначення ключових посадовців в міському самоврядуванні, міста також були зобов'язані погоджувати бюджети та витрати з представниками губернаторської влади. В плані економіки, закон мав допомогти міському самоврядуванню контролювати економічну активність в процесі експорту та у розвитку портових можливостей міст.

Був прийнятий у 1894 р. Закон про державний контроль за діяльністю міських дум у портах Чорного моря, зокрема, цей закон стосувався таких міст-портів, через які проходила велика частина зовнішньої торгівлі, як Одеса, Херсон, Миколаїв та інші міста.

За новим законом, державні органи отримували у своє розпорядження розширені повноваження у питаннях перевірки діяльності міських дум. Чиновники могли використовувати контроль за управлінням фінансами та землями, що належали місту.

Основна увага у законі приділяється питанню економіки та безпеки у портових містах. У фінансовому питанні передбачалося жорстке регулювання над бюджетами та витратами у містах, що забезпечувалося інтересами імперії.

30 квітня 1863 року було узгоджено Положення про громадське управління міста Одеси. Це положення стало одним із найперших кроків Російської імперії до розширення міської автономії регіонів. Згідно з повідомленнями офіційних представників міста, розроблені регулятивні

норми були прогресивнішими навіть за Санкт-Петербурзький статут 1846 р., який послужив для них зразком [6 с.27].

Голосувати мали право всі чоловіки від 21 року, що мали нерухоме майно чи мали прибуток в 100 рублів. Таку можливість отримали 2657 осіб із 101 тис. населення. При виборі мера, якого обирали члени загальної ради, кандидат повинен був мати цілих 25 років та мати у своєму розпорядженні нерухоме майно не дешевше 15 тисяч рублів.

Для міської думи одним із ключових завдань був розвиток у місті інфраструктури. Це питання включало в себе вдосконалення системи освітлення, ремонт міських доріг та розвиток водопостачання та роботи каналізації. Також міська дума відповідала за будівництво та ремонтні роботи лікарень, адміністративних установ та шкільних приміщень.

Крім питань інфраструктури міські думи займалися також благоустроєм міста: був ретельний контроль за санітарним станом міста, створювалися міські парки та проводилися прибирання вулиць від сміття. Оскільки Одеса була ключовим торговим, культурним та адміністративним центром, на неї покладалась роль «воріт» для взаємодії з міжнародною спільнотою.

Одеса стала одним із найгарячіших точок в Російській імперії під час революцій 1905-1907, що була спричинена поразкою в російсько-японській війні. В місті почалися виступи робітників заводів та морських службовців, що в свою чергу викликало занепокоєння у влади, через важливість портового міста для імперії. Тому в 1905 році було ухвалено Закон про особливий правовий режим в Одесі. Було введено особливий правовий режим за яким, поліцейським та військовим було дозволено взяти частину функцій міського самоврядування, що в свою чергу, мало забезпечити стабільність та порядок в регіоні. Держава за законом дозволялося жорсткіше придушувати будь-які демонстрації використовуючи зброю проти демонстрантів. Крім цього було посилено цензуру у пресі, отримали обмеження профспілки та політичні організації. Цей закон був відповіддю

на політичну нестабільність, що виникла внаслідок революційних виступів, і він створював умови для централізованого управління, зокрема в сфері безпеки і контролю за населенням.

В 1908 році був прийнятий Закон про управління містами, що мають військове значення до таких міст можна віднести Одесу, Миколаїв, Севастополь та інші міста, що знаходилися на півдні України і мали доступ до моря.

Закон сприяв зменшенню повноважень міського самоврядування. Витрати пов'язані з військовими потребами були пріоритетними у вирішенні. Також проекти, що стосувалися інфраструктури та могли мати стратегічне значення мали більше шансів на прийняття.

Керування в таких містах передавалося військовим губернаторам, яким належали широкі повноваження, серед яких, це право вето та повне контролювання рішень органів міського самоврядування. Мали військові губернатори і свої прямі обов'язки, наприклад, забезпечення безпеки в містах та допомога в будь-яких питаннях армії та імперському флоту. Також військова адміністрація могла обмежити діяльність профспілок та громадських організацій, якщо вони могли вважатися небезпечними для функціонування та безпеки міста.

Таким чином, закони що регулюють міське управління Півдня України, відображають складну взаємодію між місцевими органами влади та центральною адміністрацією Російської імперії. Вони визначили не тільки правові рамки діяльності міських дум, а й спеціальні правові режими для стратегічного важливих міст, що відображали військові, економічні та соціальні потреби імперії на цих територіях.

При всіх обмеженнях, що ставила влада у виборчі права, міське самоврядування принесло на Південь України важливі зміни, що допомогли регіону не тільки в сфері економіки, а й в процесі модернізації міст південної України, які відіграли важливу роль для всієї Російської імперії.

Список використаних джерел:

1. Черемісін О. В. Міське самоврядування на Півдні України в 1785–1917 рр. Херсон: «Олді-плюс», 2017. 581 с.
2. Панкєєв О. С. Джерела з історії чиновництва Південної України другої половини XVIII століття. Київ. 2019. 270 с.
3. Городовое положение 16 июня 1870 г. Полное собрание законов Российской империи. СПб.: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1873. Собр. 2. Т. XXXXV. Отд. 1. С. 820–839
4. Городовое положение 11 июня 1892 г. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. СПб: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1893. Т. XII. С. 430–456
5. Черемісін О. В., Варнавська І. В. Конструювання децентралізованого місцевого самоврядування на півдні України в кінці XVII – початку XX ст.
6. Шевчук Я.В., Шершенькова В.А. Органи влади та управління Одеси на початку її заснування. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки №4 Том 1. 2020 С. 23-28

УДК: 37(470+571)"1922/1991":32

Дар'я ВДОВИЧЕНКО,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г.М., к.іст.н., доцентка

ПОЛІТИЗАЦІЯ ОСВІТИ В СРСР

***Анотація.** У статті аналізується роль радянської освіти як засобу формування комуністичної свідомості школярів через систему викладання історії. Розглянуто механізми пропаганди, що використовувалися в шкільній програмі для впровадження ідеологічних настанов, зокрема культ*

«нової радянської людини», класову боротьбу, героїзацію праці та створення образу миролюбного СРСР.

Ключові слова: *радянська освіта, комуністична свідомість, пропаганда, історична освіта, ідеологія, нова радянська людина, класова боротьба, політичні дисципліни, КПРС, радянська школа.*

Вивчення радянської системи освіти як засобу формування комуністичної свідомості є важливим для розуміння механізмів ідеологічного впливу на суспільство. Освіта в СРСР виконувала не лише функцію передачі знань, а й була ключовим інструментом виховання громадян, відданих комуністичним ідеалам. Шкільний курс історії, насичений пропагандистськими наративами, формував світогляд, який підтримував офіційну державну ідеологію, виправдовував діяльність партії та сприяв консолідації влади. Актуальність цієї теми зумовлена історичною спадщиною радянської системи освіти, адже її вплив відчутний навіть у сучасному суспільстві, особливо в пострадянських країнах, де наслідки такого ідеологічного виховання досі впливають на політичні та соціальні процеси. До прикладу можна згадати актуальну ситуацію в сучасній Росії з культивуванням спадщини СРСР, в яку входять і радянські освітні методи. Така політика безпосередньо впливає не тільки на формування світогляду нового покоління росіян, сприяючи відтворенню радянських наративів і політичних установок, а й на освіту тимчасово окупованих території та на свідомість українських дітей. На нашу думку, вищенаведені твердження вкотре підтверджують актуальність даного дослідження.

Важливим є і той факт, що радянська пропаганда в освіті була багаторівневою та пронизувала всі аспекти навчального процесу – від програм з історії до загальної організації шкільного життя, що дозволяє розглядати її як комплексний феномен. Аналізуючи цей досвід, можна простежити загальні закономірності використання освіти як інструменту політичного контролю та маніпуляції громадською свідомістю. Це

дослідження допомагає не лише краще зрозуміти радянське минуле, а й оцінити сучасні ризики ідеологізації освіти в різних політичних системах.

Для початку потрібно зазначити, що саме представляла з себе пропаганда у Радянському Союзі.

Пропаганда в Радянському Союзі була практикою керованої державою комунікації, спрямованої на просування класового конфлікту, пролетарського інтернаціоналізму, цілей Комуністичної партії Радянського Союзу та самої партії.

За словами історика Пітера Кенеса, «російські соціалісти нічого не внесли в теоретичну дискусію про техніку масового переконання. ... Більшовики ніколи не шукали і не знайшли диявольськи розумних методів впливу на свідомість людей, промивання їм мізків». Кенес каже, що ця відсутність інтересу «випливала з їхнього уявлення про пропаганду. Вони вважали пропаганду частиною освіти» [2, с. 8].

У радянській освіті використовували безліч пропагандистських тем. Хотілось би відзначити декілька найпоширеніших спрямувань.

Першою, найважливішою для радянського школяра темою, була «Нова людина». У багатьох радянських творах розвиток «позитивного героя» зображувався як такий, що вимагає інтелектуалізму та жорсткої дисципліни. Ним керували не грубі імпульси природи, а свідоме оволодіння собою. Самовіддана «нова людина» була готова пожертвувати не лише своїм життям, але й самоповагою заради блага інших. Рівність та жертовність пропагувалися як ідеал, що відповідає «соціалістичному способу життя». Робота вимагала напруження та суворості, щоб показати нову людину, яка перемагає свої первинні інстинкти. Рекордний день видобутку вугілля Олексія Стаханова став зразком «нової радянської людини» та надихнув стахановський рух. Рух у свою чергу надихнув на збільшення виробництва як робітників, так і менеджерів. Це відображало зміну в суспільстві, що відбулася.

Це відобразило зміну від раннього періоду, коли акцент робився на «маленькій людині» серед анонімних робітників, до надання переваги «герою праці» наприкінці першої п'ятирічки, коли письменникам чітко наказали створювати нові героїські образи. Ці герої повинні були походити з народу і виділятися своїми героїчними вчинками серед інших. Сам Стаханов добре підходив на цю роль, не лише як робітник, але й завдяки своїй зовнішності, як у багатьох плакатних героїв, і як сім'янин [3, с.259]. Труднощі першої п'ятирічки були викладені в романтизованих розповідях. У 1937 – 1938 роках молоді герої, які здійснили великі подвиги, з'являлися на першій шпальті «Правди» частіше, ніж сам Сталін [4, с.247].

Пізніше, під час чисток, стверджувалося, що злочинці «перековувалися» завдяки роботі на Біломорсько-Балтійському каналі; порятунок через працю з'явився в багатьох творах та статтях епохи Сталіна.

Наскрізною темою радянського пропагандистського апарату були класові вороги. Наприклад, сфабриковане вбивство Павлика Морозова широко використовувалося, щоб закликати дітей до обов'язку доносити новій державі навіть на своїх батьків [4, с.245].

З початком Громадянської війни новостворена армія перейшла до масового винищення великої кількості куркулів і запровадження короткочасного «царства терору», щоб залякати маси і примусити їх до покори. Ленін проголосив, що вони винищують буржуазію як клас, і ця позиція була підкріплена численними акціями проти поміщиків, заможних селян, банків, фабрик і приватних магазинів.

Сталін часто попереджав, що з боротьбою за побудову соціалістичного суспільства класова боротьба загострюватиметься, оскільки класові вороги ставатимуть все більш відчайдушними. У сталінську епоху всіх лідерів опозиції регулярно називали зрадниками та агентами іноземних імперіалістичних держав.

Загальною темою було створення нового, утопічного суспільства, зображеного на плакатах і в кінохроніці, що викликало ентузіазм у багатьох

людей. Багато пропаганди було присвячено новій спільноті, про що свідчить використання слова «товариш». Це нове суспільство мало бути безкласовим. Відмінності мали ґрунтуватися на функціях, а не на класі, і всі мали однаковий обов'язок працювати [3, с.235]. Під час обговорення нової конституції в 1930-х роках один з ораторів проголосив, що в СРСР фактично немає класів, а газети рясніли повідомленнями про те, що мрії робітничого класу стають реальністю для найщасливіших людей у світі [5, с. 171]. Визнання того, що класи існують – робітники, селяни та робітнича інтелігенція – відкидалося як неважливе, оскільки цим новим класам не було потреби конфліктувати.

Для створення «нового суспільства» часто використовувалися військові метафори, як у 1929 році, коли колективізація сільського господарства була офіційно названа «повномасштабним соціалістичним наступом на всіх фронтах». Друга п'ятирічка ознаменувалася уповільненням соціалістичного наступу, і це на тлі пропагандистських сурм про тріумфи СРСР на «полі бою за побудову соціалізму».

«Колхозные ребята» публікували хвалебні звіти з колгоспів про своїх дітей. Коли для школярів, особливо в міських школах, організовували гарячі сніданки, програма оголошувалася з великими фанфарами [5, с.358].

Важливим буде згадати про факт створення образу «мирної країни». Радянська пропаганда активно створювала імідж СРСР як миролюбної держави, підкреслюючи його прагнення до миру та засуджуючи імперіалістичні війни. Стверджувалося, що в умовах неминучого занепаду капіталізму західні країни ставатимуть усе більш агресивними [4, с. 254]. Цікаво, що Пакт Молотова-Ріббентропа, відомий також як Угода про ненапад між СРСР і Німеччиною, у школах і серед широкої публіки подавався не як стратегічна угода, а як крок на благо миру.

Продовжуючи тему пропаганди в радянській освіті, варто зазначити про існування так званих політичних дисциплін в освітній програмі. Ці предмети виконували функцію інструмента ідеологічного контролю з

метою формування «нової радянської людини». Починаючи з початкової школи і до вищої освіти, студенти вивчали історію КПРС, основи марксизму-ленінізму та інші предмети, що просували офіційну ідеологію. На початку XX століття політизація освіти стала пріоритетом державної політики, що призвело до централізації та стандартизації навчальних програм.

Отже, з 1931 року школа стала виховною інституцією з чітко визначеними політичними завданнями, такими як підготовка «будівників комунізму» [1, с.10]. Політичні дисципліни в шкільній програмі включали історію СРСР, «Основи марксизму-ленінізму», економіку соціалізму та моральне виховання. Головна мета цих предметів полягала у формуванні відданих партії громадян, здатних дотримуватися комуністичних принципів і протистояти «ворогам народу».

Особливе значення мала дисципліна з історії, яка відновилася як обов'язкова після 1932 року. Радянська історія подавалася з акцентом на «визвольну роль» КПРС, і події висвітлювалися виключно з позитивної перспективи для режиму. Крім цього, окремі курси з літератури, географії та соціальних наук підкреслювали досягнення соціалістичної держави і ставили комуністичні ідеали в центр навчального процесу.

Політична освіта стала обов'язковою у всіх вищих навчальних закладах незалежно від спеціальності. На додачу до стандартних предметів, студенти вивчали «Основи наукового комунізму», «Політекономію» і «Історію КПРС». Університетські програми вимагали від студентів знань з ідеології КПРС, що вважалося необхідним для отримання диплому. У багатьох університетах політичні дисципліни також містили підготовку студентів до активного партійного життя.

Дослідник Л. Березівська зазначає, що кожен етап освітніх реформ здійснювався під пильним наглядом партії. У 1960-ті роки під час «хрущовської відлиги» були внесені деякі зміни, проте політичні дисципліни залишалися обов'язковими і підпадали під суворий контроль. У

1980-х роках з початком перебудови програми з політичних дисциплін були частково переглянуті: дозволялося більш відкрите обговорення та дискусії, хоча центральна позиція КПРС залишалася незмінною [1, с.11-13]

Політизація освітнього процесу залишила глибокий слід у суспільній свідомості. На початкових етапах це забезпечило лояльність громадян до партії, але водночас обмежувало їхню здатність до критичного мислення. У 1980-х роках початок реформи освіти в рамках перебудови став першим кроком до перегляду старої системи, проте процес демократизації залишався обмеженим.

Підводячи підсумки, можна сміливо визначити, що радянська освіта була потужним інструментом ідеологічного впливу, спрямованим на формування комуністичної свідомості громадян. Шкільний курс історії слугував засобом пропаганди, виховуючи відданість партії, культивуючи образ «нової радянської людини» та зміцнюючи уявлення про ворогів народу й класову боротьбу. Політизація освіти забезпечувала контроль над суспільством і виключала альтернативні погляди, що обмежувало розвиток критичного мислення. Наслідки цієї системи відчутні й досі, адже вона сформувала декілька поколінь із глибоко вкоріненими ідеологічними установками. Аналіз радянського досвіду підкреслює небезпеку ідеологізованої освіти та її використання як механізму маніпуляції суспільною свідомістю.

Список використаних джерел:

1. Березівська Л. Школа в Українській РСР у другій половині 1940-х – наприкінці 1980-х років: сучасні візії. Eminak. 2021. Т. 36, № 4. С. 171–182.
2. Kenez P. The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917-1929. Cambridge University Press, 1985. 324 p.
3. Overy R. The Dictators: Hitler's Germany, Stalin's Russia. W. W. Norton & Company, 2006. 922 p.
4. Service R. A History of Modern Russia : From Nicholas II to Putin. Penguin Books, 2010. 704 p.

5. Siegelbaum L., Sokolov A. Stalinism as a Way of Life: A Narrative in Documents. New Haven : Yale University Press, 200. 480 p.

УДК: 94(477.85)"15/20":327

Олександр ГАДИНКО,
вчитель історії Сторожинецької гімназії,
м. Сторожинець Чернівецької області

ІСТОРІЯ СТОРОЖИНЦЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН XV–XX СТ.

***Анотація.** У статті мова йде про головні віхи суспільно-політичного становища м.Сторожинець Чернівецької області (північна частина Буковини) XV-XX ст., де основна увага приділяється міжнародним відносинам, які були ті часи та відіграли значиму роль в історії краю. Розглядається суспільство як важлива та основна складова суспільної історії, а також природне розташування, шляхи сполучення, які завжди мають неймовірне значення у становленні будь-якого населеного пункту та його жителів (громади).*

***Ключові слова.** Грамота, поселення, територія, війна, мир, інфраструктура.*

Сторожинець – місто і центр територіальної громади Чернівецької області, колишній районний центр. Розташований на обох берегах ріки Серет, біля підніжжя Карпат, за 20 км на південний захід від Чернівців. Залізнична станція знаходиться на лінії Берегомет – Чернівці. Має автобусне сполучення з Чернівцями, а також з багатьма селищами й селами району/громади та області. [5, с.2-4], [6, с.863].

Уперше в історичних джерелах Сторожинець згадується 18 лютого 1448 року в грамоті молдавського господаря Романа II (1447-1448рр.), який подарував село пану Петра сину Томи: «и дали єсми єму одино село у нашей

земли, на имя сторожинець, на серете, повише роубча. а хотар томоу селу коуда оуживало тоє село издавна». З грамоти слідує те, що в 1448р. село вже існувало та мало давні усталені межові границі. Очевидно, час появи населеного пункту Сторожинець на території Буковини потрібно відносити до кінця XIV – початку XVст. Скоріш за все населений пункт виник ще за часів існування Молдавського князівства (1359р.). Ймовірним є й те, що поселення Сторожинець могло входити до території Шипинської землі, яка в останнє згадується в грамоті 1436р. Згідно грамоти відомо, що Петра, син Томи служив ще батькові Романа II – господарю Ільї I (1432-1433рр., 1435-1443рр.). [9, с.137, 888], [10, с.6-8].

Тоді поселення Сторожинець перебувало у складі Молдавського князівства до 1774р. Як відомо, з 1538 р. князівство потрапило у васальну залежність до Османської імперії, де її населення потерпало від татарсько-турецьких набігів та виконувало різноманітні тяглові феодалні повинності. Взагалі, протягом XVI–XVIII ст. край потерпав від постійних військових прикордонних конфліктів та війн країн, що їх вели Польське королівство (у подальшому Річ Посполита з 1569р.), Молдавське і Валацьке князівства, Османська імперія. Слід згадати вкрай невдалий похід польського короля Яна Ольбрахта на Буковину 1497р., безперервні польсько-молдавські прикордонні конфлікти, у ході яких Чернівці були неодноразово розорені та спалені польськими військами у 1509 та 1531рр. Оскільки колись через Сторожинець проходили 5 основних шляхів сполучень, описаних австрійськими інженерами-військовими, не виключено, що якісь події могли мати тут місце, хоча прямих свідчень поки що не виявлено [2, с.34-40], [4, с.62-67, 70-76]..

У транспортному відношенні Сторожинець здавна був вузлом п'яти доріг, що вели в різні боки. Шлях зі Сторожинця до Чернівців був найважливішим і найінтенсивнішим шляхом, що вів через гори, і завдовжки 22 км – найкоротшим сполученням між двома містами (сьогодні відстань між містами залишилася така ж сама). Через гористі ділянки, деякі з яких

були дуже крутими, вона була найважчою з усіх доріг, що виходили зі Сторожинця.

Друга дорога виїзду зі Сторожинця була через Глиницю до Дубівців, звідки вона слугувала старою імперською дорогою через Берегомет на р.Прут і продовжувався до Снятина в Галичині.

Третя виїзна дорога проходила вздовж річки Серет через Лукавець до Берегомета на Сереті, а звідти через всю територію гір, що вели до Вижниці і далі до Кутів у Галичині.

Дорога від Кутів була четвертою дорогою від Сторожинця через Пресикарени, Глибоку, Серет, Дорохой в Румунії, далі до Ясс, тодішньої столиці Молдови.

Горайська або прихована дорога, п'ята, була продовженням тієї, що вела зі Снятина через Глиницю до Сторожинець, а звідти через Віков, Солку, Качіку до Гурагумори, де з'єднувалася зі старою цісарською дорогою, що вела до Трансільванії [1, с.89-94], [3, с.202-203], [7, с.65].

Подальше XVII ст. теж було не менш трагічним та спустошливим для краю, де відбулися дві відомі Хотинські битви 1621р. та 1673р. Наприклад, в 1691р. неподалік поселення Сторожинець у сусідньому селі Ропча страшна хуртовина майже повністю знищила тут армію польського короля Яна III Собеського (1629-1696рр.). Там уцілілі польські жовніри закопали важку артилерію та попрямували на Чернівці! Незважаючи на невдалу воєнну кампанію 1691р. Річ Посполита фактично володіла Буковиною до Карловицького миру 1699р. [2, с.54-55], [14, с.82-83], [15, с.195-198, 203 с.].

У результаті постійних війн та конфліктів впродовж всього XVI–XVIII ст. поселення продовжувало залишатись феодально-залежним селом, розділеним на ряд частин, які належали різним власникам з молдавських родин [5, с.4-7], [8, с.546-547].

Подальші військово-політичні події п.п. XVIII ст. були пов'язані з російсько-турецькими війнами 1709-1711рр. та 1735-1739рр., які проходили на території Буковини і закінчилися укладенням Прутського (1711р.) та

Белградського мирного договорів (1739р.), проте долю краю наразі вони не вирішували. Нові та остаточні військово-політичні та адміністративні зміни відбулися після закінчення чергової російсько-турецької війни 1768-1774рр., яка закінчилася укладенням Кючук-Кайнарджійським мирним договором (1774р.), де за дипломатичним посередництвом Австрія приєднала до себе Буковину, у тому числі й Сторожинець в 1774р. Цьому сприяло також додаткові австрійсько-турецькі домовленості 1775р. внаслідок яких Буковина переходила під управління австрійських Габсбургів. Російська війська, які перебували на території краю з 1769р., залишили її. У ХІХ ст. тут відбулися значні соціально-економічні та політико-правові зрушення, які призвели до його становлення та розвитку. З 1854р. Сторожинець значиться як містечко. В 1904р. Сторожинець отримав статус міста з відповідними повноваженнями та розвинутою інфраструктурою [2, с.59-60, 69-70], [4, с.125-137], [8, с.546-547], [11, с.34-37].

Подальший процвітаючий розвиток міста був перерваний Першою світовою війною (1914-1918рр.). Перший раз армійські підрозділи росіян вступили у місто 12 вересня 1914р. і перебували в ньому до 20 жовтня. Вдруге росіяни зайняли місто в листопаді і перебували в ньому до лютого 1915р. Втретє прихід російських військ супроводжувався відомим «Брусиловським проривом» в червні 1916р. і тривав до серпня 1917р. Під час Першої світової війни через місто в 1917р. проїжджав німецький кайзер Вільгельм II (1859-1941рр.) та всесвітньо відомий шведський географ і топограф Свен Хедін (1865-1952рр.). З серпня 1917р. Сторожинець опинився під скіпетром австро-угорських військ [5, с.7-9], [10, с.17].

По закінченню війни, в листопаді 1918р. територію Сторожинця та Буковини окупували румунські війська. У Чернівцях генерал Задіка зустрів лише натовп переляканих «більшовизацією населення панів». А в Сторожинці, спадковій власності родини Флондорів, ситуація взагалі виглядала наступним чином. Член «Румунської національної ради»

К.Клайн, який сам «влаштував зустріч визволителям», залишив безцінні свідчення того бачення: «Близько 9-ї години вечора прибув загін...і з розгорнутим трикольоровим прапором промаршував головними вулицями Сторожинця. Віконниці були зачинені, штори спущені, на вулиці – жодної живої душі. З великими труднощами було примушено одного власника відчинити ресторан, щоб погостувати офіцерів. Сповістив кількох румун про прибуття цього загону, однак окрім пана Георга Жемна ніхто не прийшов». За свідченням цього ж Клайна тільки він сам «вітав» визволителів краю на станції Глибока. В 1925р. місто відвідав румунський король Фердинанд I (1865-1927рр.) [5, с.7-10], [12, с.77-80].

До 1939р. цілі регіони, країни Центрально-Східної Європи та їх населення невпинно прямували до початку Другої світової війни (1939-1945рр.). 28 червня 1940р. відповідно до радянсько-німецько-румунських домовленостей Буковина відійшла до складу УРСР. За етнічним принципом край було поділено на північну та південну частини. З розширенням театру військових дій і вступом нових держав у війну 5 липня 1941р. румунські війська знову вступили у Сторожинець. Королівська Румунія повторно заволоділа краєм. Лише наприкінці Другої світової війни, 30 березня 1944р. Сторожинець було звільнено військами 24-ї стрілецької Самаро-Ульяновської Залізної дивізії (командир-генерал-майор Ф.А.Прохоров) та 40-ї гвардійської танкової бригади (командир-полковник С.А.Кошелев), які входили до складу 11-го гвардійського Прикарпатського танкового корпусу (командир-генерал-лейтенант танкових військ А.Л.Гетьман). У звільненні Сторожинця особливо відзначилися танкісти на чолі з двічі Героєм Радянського Союзу І.Н.Бойко: Г.П.Карюкін, М.В.Чугунін та Ф.П.Кривенко, яким було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. «В боях за м.Сторожинець танкісти Карюкіна знищили: танків — 3, гармат — 3, автоматів — 10, паровозів — 1, вагонів з продовольством — 100, кулеметів — 10. Взято в полон 30 солдатів і офіцерів противника. Захоплено автоматів — 70, залізничних вагонів—30, гвинтівок — 100, кулеметів — 10.

У ті часи всього при захисті і визволенні України загинуло 79 сторожинчан, в Польщі — 217, у Східній Пруссії — 90, в Латвії — 43, в Німеччині — 21, а в Литві і Росії — по 19, у Словаччині — 13, у Чехії — 5. Вони брали участь у Варшавсько-Познаньській, Східно-Пруській, Східно-Померанській, Будапештській і Празькій наступальних операціях та внесли неоціненний вклад у закінчення Другої світової війни в 1945р. [1, с.89-98], [8, с.547-548], [13, с.214-222].

В 1991р. громада та місто ввійшли в нову історичну епоху: сторожинчани привітали утворення Української суверенної демократичної держави. Сторожинець є адміністративно-територіальною складовою частиною Чернівецької області та держави Україна.

Список використаних джерел:

1. Антошкіна Л. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія/Лідія Антошкіна, Олександр Гадинко, Гелена Красовська, Петро Сигеда, Олексій Сухомлинов. – Донецьк: вид. «Ноулідж», 2010. – 237 с.
2. Буковина. Історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416с.
3. Буковина. Загальне краєзнавство /Пер. з нім. Ф.С.Андрійця, А.Т.Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, - 2004. – 484 с.
4. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.) /За ред. В.Ботушанського. – Чернівці: Рута, 2005. – 744с.
5. Гадинко О. Сторожинець: мандрівка крізь віки. – Чернівці: Прут, 2013. – 208 с.
6. Енциклопедія Історії України – К.: Наукова думка, 2005 – Т.9. – 672с.
7. Жалоба І. Інфраструктурна політика австрійського уряду на північному сході монархії в останній чверті XVIII – 60-х рр. XIX ст. (на

прикладі шляхів сполучень). – Чернівці: Книги-XXI, 2004. – 520с.

8. Історія міст і сіл України. Чернівецька область. – К.: Головне вид.-во УРЕ АН УРСР, 1969. – С.546-558.

9. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. – Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956. – 967с.

10. Ліщук Д., Гадинко О. Особистості епох. – Чернівці: 2016. – 100 с.

11. Никифорак М.В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774-1918pp.). – Чернівці: Рута, 2004. – 384с.

12. Піддубний І. Буковина, її минуле й сучасне: суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 216с.

13. Гакман С. Політико-дипломатичні та військово-пропагандистські підготовчі заходи радянського керівництва щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР// Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції/Буковинський політологічний центр. – Чернівці: Букрек, 2002. – с.213-226.

14. Масан О. Поміж військових лихоліть (з історії міста та його околиць XVI–XVII ст.). // Буковинський журнал. – Чернівці: 2007. - №4. – С.72-83

15. Liebenwein D. Storozynetz. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Errinerungen. – Darmstadt: 1983. – 206 s.

УДК: 614.2(477.87)"2017"

Микола ГОЛІНСЬКИЙ,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 014 Середня
освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету,
м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г.В., к.іст.н., доцентка

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ 2017 РОКУ НА ХЕРСОНЩИНІ

***Анотація.** У статті охарактеризовано передумови та процес впровадження медичної реформи у 2017 році. Визначено основні проблемні питання функціонування системи охорони здоров'я та виявлено особливості впровадження реформи у громадах Херсонської області. Виявлено стримуючі фактори та позитивну динаміку. Окреслено проблеми функціонування галузі в умовах пандемії та після початку повномасштабного вторгнення.*

***Ключові слова:** Херсонщина, охорона здоров'я, реформа, декларація, децентралізація, автономізація, лікар, пацієнт.*

Реформування системи охорони здоров'я у незалежній Україні стало нагальною потребою практично одразу після проголошення незалежності, про що свідчили системні кризові явища. Не дивлячись на це, до 2017 року фактично не було здійснено масштабних перетворень, лише поодинокі точкові спроби. Пандемія та повномасштабне вторгнення дещо сповільнили темпи реформи, переорієнтували та внесли свої корективи, але в цілому від початку впровадження реформи вже з'явилися перші результати та труднощі, які потребують спеціалізованого осмислення.

Особливості впровадження медичної реформи 2017 року на Херсонщині відображені у публікаціях місцевих органів влади [1], які містять цінні статистичні дані про динаміку приєднання закладів охорони

здоров'я до НСЗУ та укладання декларацій населення з сімейними лікарями. Аналітичні звіти Міністерства охорони здоров'я та громадських організацій містять інформацію про стан та проблеми імплементації медичної реформи у тому числі на території Херсонської області [2; 3]. Також цінними є публікації у місцевих ЗМІ та медіаресурсах, у яких відображені актуальні дані про успіхи та проблеми впровадження реформи на Херсонщині [4, 5, 6].

Концепцію медичної реформи було презентовано у січні 2016 року і включала «впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, створення єдиного національного замовника медичних послуг, створення нових можливостей для реалізації місцевою владою повноважень у сфері охорони здоров'я, автономізація постачальників медичної допомоги, визначення принципу «гроші ходять за пацієнтом» як ключової ідеї медичної реформи, розбудова сучасної системи управління медичною інформацією» [3, с. 7]. Більшість з цих положень так чи інакше апробовувалися та частково впроваджувалися на попередніх етапах, тому напрацювання у цих галузях уже були.

Практичне впровадження реформи у Херсонській області ускладнювалося одночасним проведенням адміністративної реформи, яка призвела до укрупнення територіальних громад. У результаті Херсонщина була поділена на чотири госпітальні округи – Херсонський, Таврійський, Бериславський та Генічеський [1]. Оскільки місія фінансування закладів охорони здоров'я за реформою покладалася на місцеві бюджети, то виникла ситуація, коли перепідпорядкування відбувалося не так швидко як було необхідно, або й взагалі поєднувалось з опором на кожному етапі.

Другою важливою проблемою, яку місцева влада планувала вирішити у процесі впровадження реформи, був дефіцит кадрів. За словами голови постійної депутатської комісії з питань охорони здоров'я, здорового способу життя та курортно-туристичної діяльності Херсонської обласної ради Віктора Короленка Херсонська територіальна громада має системну нестачу кадрів, а також кадровий голод відчувається у сільській місцевості. У зв'язку

з цим була створена програма «Людський капітал», у межах якої громади можуть направляти випускників шкіл на навчання за необхідною спеціальністю і фінансувати їх навчання за рахунок обласного бюджету і бюджету громади, за умови, що після навчання вони повернуться працювати у свою громаду [2]. Але навіть після впровадження цієї програми ситуація суттєво не покращилась, на кінець 2021 року проблема так і не була вирішена. За словами директорки департаменту здоров'я Херсонської ОДА Тетяни Карчевич забезпеченість лікарями становила 65%, а молодшими медичними спеціалістами – 80% [4].

У цілому Херсонська область включилася у впровадження реформи однією з перших. Зокрема Скадовський район став базовим для відпрацювання моделі «гроші ходять за пацієнтом» [6], яка передбачала фінансування закладів охорони здоров'я і оплату праці лікарів відповідно до кількості пацієнтів. На етапі первинної допомоги пацієнтам необхідно було укласти декларацію з лікарем, який працював у закладі, що мав угоду з НСЗУ. Станом на 2018 рік з 83 закладів охорони здоров'я в області комунальними некомерційними підприємствами стали 26 [5]. Хоча ця цифра становила менше половини, але МОЗ вважало такі темпи задовільними, адже перехідний період тривав до 2020 року.

Паралельно цим процесам у ході медичної реформи на Херсонщині планувалась реорганізація екстреної медичної допомоги в області. З цією метою були створені нові округи для роботи швидкої медичної допомоги – близько 20 пунктів по всій Херсонській області, що дозволило значно скоротити час максимального прибуття бригад швидкої допомоги і в містах, і в сільській місцевості [2].

З початком пандемії коронавірусної хвороби у 2019 році впровадження медичної реформи на Херсонщині значно ускладнилося, адже постали нові виклики перед урядом, місцевими органами влади та закладами охорони здоров'я. в умовах дефіциту бюджету та гострої нестачі кадрів потрібно було вирішувати нову нагальну проблему. Коронавірусні

бригади у лікарнях отримували надбавки у розмірі 300%, що мало вирішити проблему кадрів, а от боротьба із самим захворюванням займала більше часу. Перебіг вакцинації був недостатньо інтенсивним, за словами Тетяни Карчевич статистика по цьому питанню на рівні області невтішна, тому лікарі постійно закликають населення вакцинуватися, тим більше, що це є абсолютно безкоштовно і є достатньо пунктів щеплення – всього 92 на Херсонщині, у тому числі 10 центрів, які працюють без вихідних [2].

Повномасштабне вторгнення безпосередньо негативно вплинуло на систему охорони здоров'я в Херсонській області. Більша частина її лишається тимчасово окупованою, а деокуповані території зазнали надто значних соціальних змін, кількість населення значно знизилась, зросла активність у переміщенні населення, багато лікарів та медичного персоналу є переміщеними особами або перебувають на службі у ЗСУ. Тому говорити про якусь позитивну чи негативну динаміку реформи наразі неможливо.

Отже, впровадження медичної реформи 2017 року на Херсонщині мало ряд особливостей. Перш за все це поєднання адміністративної реформи та реформи системи охорони здоров'я, у результаті чого деякі ОТГ з'явилися вже після затвердження госпітальних округів і це спричинило невідповідність фінансування закладів охорони здоров'я з місцевих бюджетів. Головними проблемами у впровадженні медичної реформи були дефіцит бюджету, пандемія коронавірусу та повномасштабне вторгнення. Але попри це медична реформа мала позитивний вплив на систему охорони здоров'я на Херсонщині, якість надання медичних послуг підвищилась, матеріально-технічне забезпечення покращилось, реорганізовано систему надання екстреної медичної допомоги, тощо.

Список використаних джерел:

1. На Херсонщині реалізується державна політика в сфері охорони здоров'я. URL: <https://khoda.gov.ua/na-hersonshhin%D1%96-real%D1%96zu%D1%94tsja-derzhavna-pol%D1%96tika-v->

[sfer%D1%96-ohoroni-zdorov%E2%80%99ja](#) (дата звернення: 01.04.2025).

2. Круглий стіл «Медична реформа на рівні територіальних громад в умовах нового етапу децентралізації, адміністративних змін та епідемії ковід: досягнення, проблеми та виклики». Трансляція. URL: <https://www.facebook.com/cmc.kherson/videos/453057393088389> (дата звернення: 01.04.2025).
3. Реформа системи охорони здоров'я: в очікуванні перших результатів. FRIDRICH EBERT STIFTUNG. Київ. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14938.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.04.2025).
4. Чи «ходять гроші» за пацієнтом? Медична реформа на Херсонщині. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/medreforma-khersonshchyna/31627816.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.04.2025).
5. Автономізовані та щасливі: медична реформа на Херсонщині. МОСТ. URL: https://most.ks.ua/news/url/avtonomizovani_ta_schaslivi_medichna_reforma_na_hersonschini/ (дата звернення: 01.04.2025).
6. Що хочуть «ЗміниТи» громади Херсонщини: успіх медичної реформи – у мінімізації ризиків. URL: https://moz.gov.ua/uk/scho-hochut-zminiti-gromadi-hersonschini-uspih-medichnoi-reformi-%E2%80%93-u-minimizacii-rizikiv?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.04.2025).

УДК: 929Блажкевич І. + 94(477)"18/19"

Наталія ГОЛУБ'ЄВА,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО ОП «Етнологія»
факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського
національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Дрогобицька О.Я., к.іст.н., доцентка

ПОСТАТЬ НА ТЛІ ЕПОХИ: ІВАННА БЛАЖКЕВИЧ (1886-1977)

***Анотація.** У статті простежено життя і діяльність учительки, письменниці Іванни Блажкевич, що є надзвичайно актуальним в сучасному контексті. Висвітлено її участь у заснуванні благодійних організацій у роки Першої світової війни, кооперативних товариств, жіночих гуртків тощо. На думку авторів публікації, вчителька зробила великий внесок у культурно-просвітнє і соціально-економічне піднесення галицького села.*

***Ключові слова:** Іванна Блажкевич, вчителька, Галичина, кооперація, громадська діяльність.*

Іванна Блажкевич (1886–1977) – українська дитяча письменниця, педагог, громадська діячка, автор численних поетичних творів, педагогічних посібників, статей з питань економіки, етнографії, спогадів про Івана Франка, Василя Стефаника, Ольгу Кобилянську та інших. Незважаючи на чималі заслуги у громадсько-політичній сфері, постать цієї напрочуд наполегливої і талановитої жінки залишається маловідомою для широкого загалу.

Цікаво, що вчителька залишила свої спогади, які охоплюють 1914-1921 рр., і є цінним історичним джерелом періоду Першої світової війни та визвольних змагань галичан [1; 2]. Більш-менш цілісну картину уявлень про її громадську активність та сферу зацікавлень дає можливість скласти записна книжка, що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України [3]. До того ж авторству І. Блажкевич належить близько трьохсот статей у періодиці міжвоєнного

періоду, де вона висвітлює освітні, санітарно-гігієнічні, господарські питання тощо [4, с. 102].

Письменниця І. Блажкевич народилася 9 жовтня 1886 р. у с. Денисів (нині Козівського району Тернопільської області), де у 1867–1898 рр. вчителював її батько Омелян Бородієвич [5, арк. 1]. Закінчила початкову школу в рідному селі (1893-1896), 3 класи Тернопільської виділової школи (1896-1900), а далі займалася самоосвітою через матеріальні проблеми родини. Вона швидко опанувала польські переклади французьких та англійських авторів, твори І. Нечуй-Левицького, В. Стефаника, М. Черемшини, Л. Мартовича та звичайно І. Франка. До речі, з останнім вона була знайома особисто ще з юних літ, коли поет виступав на вічі 1894 р. у сусідньому с. Купчинці [6, с. 120].

Дівчина швидко заручилася підтримкою місцевої молоді і в 1904 р. створила при спортивно-пожежному товаристві жіночий відділ, який з 1905 р. став «Кружком руських дівчат». Власноруч організовувала курси для неписьменних і до 1909 р. практично ліквідувала неграмотність у Денисові. Водночас доєдналася до руху тверезості у Галичині і виступила ініціатором бойкоту корчми, заснувала антиалкогольне товариство «Відродження» [7, арк. 8, 15]. У цей же період розпочала свою літературну діяльність. 4 лютого 1911 р. вийшла заміж за сільського учителя Івана Блажкевича, а вже з вересня цього ж року почала працювати у с. Суботів (нині Івано-Франківського району Івано-Франківської області) [8, арк. 2]. У 1914 р. чоловіка перевели на посаду директора школи с. Залуква, а згодом і мобілізували на фронт. Саме у цьому селі вчительці разом з двома малолітніми дітьми (синові Богдану було тільки два роки, а доньці Любі десять днів), довелося пережити важкі роки Першої світової війни. У цей час вона сама керувала Залукв'янською школою.

Незважаючи на постійні нестатки і раптову смерть доньки, Іванна Блажкевич зосередилася на порятунку від голоду дітей-сиріт, військовополонених та хворих. У 1917 р. вона створила організацію

«Сирітський захист», а в 1918 р. при місцевому осередку товариства «Сільський господар» – комітет допомоги тим, хто повертався з російського полону, та воєнним біженцям. У цей складний період значну увагу відводила питанням економічного піднесення галицького села. Вже восени 1915 р. заснувала і очолила кооператив «Власна поміч», а в 1917 р. відновила діяльність повітового кооперативу «Поміч» у місті Галич [9, с. 79].

Організаційні здібності І. Блажкевич особливо сильно проявилися у 1918-1919 рр., коли вона взяла активну участь у національно-визвольних змаганнях і державотворчих процесах Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). 1 листопада 1918 р. у Львові склала присягу на вірність новоствореній державі, а вже 2 листопада на її заклик сотня селян Залукви перебрала владу в Галичі. До того ж вона була єдиною жінкою у складі повітової Української національної ради у Станиславові, заснованої послом Л. Бачинським для соціально-політичного захисту населення Станиславівського повіту [10, с. 280-281]. Під час загострення польсько-української війни у травні 1919 р. І. Блажкевич разом із комендантом залізничного вокзалу Галича організувала санітарний пункт для поранених і хворих бійців УГА, які потягами переїжджали до Станиславова. Для чергування у ньому зголосилися 17 дівчат із Залукви [11, с. 213].

Після поразки українських національно-визвольних змагань, вчительку неодноразово переслідувала польська влада, організовуючи постійні обшуки і допити. Тільки у 1920 р. їй вдалося влаштуватися на роботу в педагогічному товаристві «Рідна школа». У жовтні 1921 р. повернувся з полону чоловік, тому з 1923 р. родина мешкала у с. Денисів на Тернопільщині. У міжвоєнний період окремими виданнями для дітей вийшли її віршовані п'єси «Святий Миколай у 1920 році», «Тарас у дяка», «Діло в честь Тараса», «Вертеп», «В мамин день», збірки «Мила книжечка», «Оповідання» та інші. Паралельно вчителька займалася організацією дитячих садків, кооперативів, вечорниць, концертів, вистав, громадських

свят, боролася за права жінок. Однак, на цей же час припадає і її особиста трагедія, адже 14 та 17 вересня 1928 р. несподівано померли дві маленькі доньки. 11 листопада жінка отримала лист польською мовою із промовистим підписом «Ті, що помстились» [12, с. 267].

Незважаючи на підірване здоров'я, І. Блажкевич продовжувала працювати в роки Другої світової війни та радянської влади. Завдяки її зусиллям у Денисові наприкінці 40-х рр. ХХ ст. відкрито дитячий садок, лікарню, облаштовано краєзнавчий музей (1967) і споруджено пам'ятник Тарасові Шевченку [13, с. 215]. Після смерті письменниці у 1977 р., в її садибі створено Меморіальний музей і встановлено меморіальну дошку з барельєфом. З 1997 р. музею надано статус народного. Вшановується пам'ять громадської діячки і в с. Залуква на Івано-Франківщині.

Таким чином, Іванна Блажкевич зробила великий внесок у культурно-просвітнє і соціально-економічне піднесення галицького села. Вона належала до когорти найбільш активних діячів свого часу, які не рідко жертвували своїм особистим життям заради суспільних інтересів. Її діяльність охоплювала не лише створення торговельних кооперативів, а й організацію господарських курсів, спрямованих на підвищення соціально-економічного рівня життя селян. Вона також активно займалася благодійністю. Водночас, попри активну участь у суспільно-політичному житті, письменниця залишила майбутнім поколінням чимало художніх творів.

Список використаних джерел

1. Блажкевич І. Спогади (30.7.1914-4.10.1921 рр.). *Дзвін*. 1991. № 5. С. 117-129.
2. Блажкевич І. Спогади (30.7.1914-4.10.1921 рр.). *Дзвін*. 1991. № 6. С. 136-147.
3. ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України (відділ рукописів). Ф. 243. Спр. 2. 51 арк.

4. Савак Б. Слово про нескореність: до 100-річчя від дня народження Іванни Блажкевич. *Жовтень*. 1986. № 10. С. 101-103.
5. Державний архів Тернопільської області. Ф. 3205. Оп. 1. Спр. 2. 23 арк.
6. Рутило І. Іванна Блажкевич і дошкільництво. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. Тернопіль, 2002. № 11. С. 119-123.
7. Державний архів Тернопільської області. Ф. 3205. Оп. 1. Спр. 2. 23 арк.
8. Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-3205. Оп. 1. Спр. 1. 4 арк.
9. Дрогобицька О. Громадська діяльність Іванни Блажкевич (1886-1977). *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. 2016. Вип. 28. С. 77-85.
10. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.): монографія. Івано-Франківськ : Видавець Третяк І.Я., 2007. 764 с.
11. Дрогобицька О. Мемуарна спадщина Іванни Блажкевич (1886-1977) як джерело до вивчення її громадської діяльності в роки Першої світової війни. *Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Добрий Пастир»*. Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 206-215.
12. Савак Б. Іванна Блажкевич. *Бережанська земля : іст.-мемуарний збірник*. Торонто, 1998. С. 267-268.
13. Головин Б. Знаменита постать у пам'яті живе // Головин Б. Нації незгасний смолоскип: Статті, інтерв'ю, спогади. Тернопіль : Просвіта, 2003. С. 211-216.

УДК: 37(477.73)"18/19" + 001.891

Максим ГРАНЧЕНКО,
аспірант Навчально-наукового педагогічного інституту імені
В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,
науковий керівник: Хрящевська Л.М., к.іст.н., доцентка

ІСТОРІЯ ОСВІТИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ В КІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПРАЦЬ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

***Анотація.** В тезах висвітлена історіографія історії освіти на Миколаївщині в часи імперського авторитарного режиму. Проаналізовано наукові праці з теми з 2004 по 2006 рік.*

***Ключові слова:** історія освіти, історіографія, Миколаїв, Південь України, навчальні заклади, училища, колонізація Півдня*

У 2004 році в збірнику «V Миколаївська обласна краєзнавча конференція: Історія, етнографія, культура, нові дослідження» були опубліковані тези Сабалдашова В. М. під назвою «З історії діяльності земств щодо організації народної освіти в Херсонській губернії» [1]. Дослідження ґрунтується на матеріалах «Збірника Херсонського земства» (1903 р.) та видання «Діяльність земства в Херсонському повіті на 50-річчя» (1915 р.). На початку статті автор розглядає процес відкриття земських шкіл, який розпочався у 1864 році. Аналізується кількість навчальних закладів у 1911 році, тривалість навчання, рівень грамотності населення Ананьївського повіту Херсонської губернії, а також якість викладання в школах. Окрему увагу приділено діяльності спеціальної комісії при Херсонській земській управі, яка розробила проєкт освітнього розвитку регіону. Згідно з цим планом, передбачалося створення однокласних шкіл із трирічним навчанням. Автор також аналізує фінансування земських шкіл, структуру витрат земських і повітових бюджетів, рівень підготовки педагогів, їхній

соціальний статус, гендерне співвідношення та рівень заробітної плати. Досліджено кількість випускників у 1874–1884 та 1895 роках, а також їхню фахову підготовку. Наприкінці статті розглядається розвиток системи земських шкіл у другій половині XIX – на початку XX століття, зокрема вплив нових педагогічних підходів, зокрема дидактичних ідей К. Д. Ушинського. Аналізується навчальна програма та умови навчання в закладах. У висновках автор визначає основні проблеми земських шкіл: а) нестача навчальних закладів, через що освітні потреби населення не були повністю задоволені; б) значна гендерна нерівність, адже дівчата навчалися в шість разів рідше, ніж хлопці. Робота має багато цінної історичної інформації, яке може стати базою для подальших досліджень з історії освіти в регіональному аспекті. Особливу цінність роботі надають статистичні таблиці, що спрощують аналіз даних.

У 2005 році в науково-методичному та інформаційно-освітньому журналі «Вересень» була опублікована стаття Миколи Мінца «Земські початкові школи у 80-х–90-х роках XIX століття на Півдні України» [2]. Дослідження базується на таких джерелах, як «Збірник Херсонського земства» (1885–1895 рр.), матеріали фонду №125 ДАМО та праця «Народное образование в России с 60-х годов XIX века» (1912 р.). На початку статті автор аналізує передумови розвитку освіти у 1880–1890-х роках, досліджує історіографію земської освіти в Російській імперії. Розглядається відкриття початкових шкіл земствами та функціонування сільських шкіл грамоти, які співіснували із земськими школами до кінця XIX століття. Окрему увагу приділено ролі земств, повітових і сільських громад у розвитку освіти, встановленню єдиного типу початкової школи — однокласної з трирічним терміном навчання, її фінансуванню, підготовці педагогічних кадрів, умовам навчання та заробітній платі вчителів. Автор аналізує діяльність церковнопарафіяльних шкіл та їхню взаємодію із земствами. Наводяться статистичні дані про кількість шкіл та учнів у Херсонському повіті станом на 1884 рік, а також в інших повітах губернії у

1885 році. Вивчається зростання ролі земських шкіл у 1880-х роках, збільшення їхнього фінансування та покращення якості викладання. Окремий розділ присвячений труднощам, які виникали в процесі навчання, зокрема низькій відвідуваності шкіл у періоди польових робіт, короткому навчальному року, викладанню російською мовою, яка була малозрозумілою для місцевого населення. Автор статті аналізує запроваджену Міністерством народної освіти у 1896 році навчальну програму, оцінює її ефективність та досліджує вплив мовної політики царського уряду на систему освіти. Також розглядається впровадження у 1890-х роках звукового методу навчання грамоті, особливості викладання різних предметів та роль етнокультурних факторів в освіті.

Значна увага приділена складним умовам навчання в німецьких колоніях, а також загальним проблемам земських шкіл, таким як нестача якісних меблів і навчальних посібників. У статті також аналізується покращення організації земських шкіл у 1890-х роках, зростання вимог до забезпечення навчальних закладів і кваліфікації вчителів, збільшення кількості шкіл та зміни в соціальному складі учнів. У підсумку автор робить висновки про переваги та недоліки земських шкіл у 1880–1890-х роках. Серед проблем виділяє дефіцит підручників і недостатнє матеріальне забезпечення закладів. До позитивних змін автор зараховує розширення мережі шкіл, підвищення рівня грамотності населення, покращення якості викладання, прогрес у методах навчання та зміну ставлення суспільства до освіти. Стаття базується на достовірних архівних матеріалах, в ній висвітлені історичні факти про історію освіти 1880-90-тих років які стануть важливим підґрунтям для подальших досліджень

У 2005 році була опублікована стаття Гамзи В.І. «Навчальні заклади в болгарській колонії Тернівка в XIX – на початку XX ст.» [3]. На початку автор описує заснування та історію болгарської колонії Тернівка, яка нині є мікрорайоном Миколаєва. Далі він аналізує причини відкриття шкіл, серед яких головною була високий рівень неграмотності населення колонії на

початкових етапах її існування. Особливу увагу приділено болгарським переселенцям, які самостійно навчилися грамоти, зокрема Родіону Іванову, Станчу Ніколаєву та Яні Кочу. Досліджуються біографії освічених болгар, які працювали в сільському приказі, таких як Степан Іванов та І. Ботвянов. Наступний розділ статті присвячений відкриттю першого училища в Тернівці у 1839 році. Розглядаються джерела його фінансування, матеріальне забезпечення та навчальна програма. Автор наводить імена перших учителів закладу, серед яких Агей Коробов, Михайло Попович та Стоєчевський, та розповідає про їхню заробітну плату. Окремо описується перевірка училища в 1843 році, що виявила низький рівень навчання та недбале ставлення вчителів до своєї роботи. В статті аналізується кількість учнів у закладі у 1843, 1862 та 1870 роках, а також особливості його фінансування. Розглядається повільний розвиток освіти серед болгарських колоністів і пояснюються його причини: низька якість викладання, мовний бар'єр через викладання російською мовою та недостатня підтримка з боку місцевої адміністрації. У 1889 році в колонії було відкрито церковно-парафіяльну школу, і автор описує її фінансування, кількість учнів та біографію вчителя Олександра Юшкевича. Також згадується заснування жіночої школи у 1880-х роках, кількість учениць у ній та ім'я однієї з учительок – Олімпіди Мітрофанової. Подано статистичні дані про кількість шкіл у Тернівці у 1896 році та загальну чисельність учнів, зокрема із залученням спогадів колишніх вихованців. Розповідається про заснування земських двокласних шкіл у 1902 та 1910 роках, а також про вплив шкільних реформ 1907 року на розвиток освіти в колонії. Автор зазначає, що після реформ покращилося фінансування закладів та збільшився педагогічний штат. У статті згадуються вчителі початкової («нижньої») школи, серед яких О.В. Прохорова, а також викладачі двокласних шкіл: Ф.Н. Зеленкевич, М.О. Зеленкевич, О.П. Драценко, подружжя Полякових, С.Є. Селецька, Є.В. Шокотко, Л.О. Бузник, І.С. Казанжі, В.Г. Прокопенко. Зазначається, що Прокопенка було репресовано у 1935 році в радянський період. Автор подає

статистичні дані про загальну чисельність населення колонії та рівень грамотності серед жителів. Висвітлюється участь випускників болгарських шкіл у Першій світовій війні та культурних заходах Миколаєва. У підсумку автор робить висновок, що рівень освіти в Тернівці в імперські часи залишався низьким, гімназії не відкривалися, а значна частина населення залишалася безграмотною. Стаття ґрунтується на матеріалах ДАМО та ДАОО і висвітлює регіональний та етнологічний аспект історії освіти на Миколаївщині в часи колонізації Півдня.

У 2006 році в збірнику VI Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» були опубліковані тези М.О. Мінца «Початкові школи Міністерства народної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст.» [4]. Дослідження базується на матеріалах ф.310 Державного архіву Херсонської області (ДАХО), фондах 216, 239, Р-99 ДАМО, збірниках Херсонського земства та інших джерелах. На початку роботи автор аналізує економічне зростання Півдня України у XIX столітті та процес відкриття шкіл у Херсонській губернії на початку цього періоду. Наводяться дані про існування початкових шкіл у таких населених пунктах, як Калинівка, Новий Буг, Кашперівка, Казанка, Нова Одеса, Полтавка, Єланець, Володимирівка, Тернівка та Гур'ївка. Далі автор досліджує вплив реформ 1860–1870-х років на розвиток освіти, зокрема аналізує «Положення про початкові народні училища» від 14 липня 1864 року, що регулювало створення мережі початкових шкіл, їхню освітню програму та джерела фінансування. Увага приділена урядовій політиці, спрямованій на контроль за діяльністю цих навчальних закладів, а також на створення посади інспектора народних училищ та однокласних шкіл. Автор розповідає про міністерські початкові школи, умови вступу до них, аналізує статистичні дані та станову структуру учнів. Вказано, що у 1870–1880-х роках відбулося значне зростання кількості сільських однокласних шкіл у Херсонській губернії, зокрема досліджено роль міністерських шкіл у цьому процесі. Наведено дані про

кількість учнів у цих закладах станом на 1892 рік. Окремий розділ присвячений аналізу рівня освіти на основі статистичних даних грамотності населення. За словами автора, у 1883 році рівень освіти залишався вкрай низьким. Наприклад, у селі Арбузинка, яке було волосним центром, з 4882 жителів грамотними були лише 51 особа, що становило трохи більше 1 %. Також у тезах досліджується гендерний аспект освіти в міністерських школах, аналізується навчальний процес, брак шкільних місць та перевантаженість закладів, статистика учнів у різних селах та рівень підготовки вчителів. Окрема увага приділена впливу Першої світової війни на стан освіти в губернії. Досліджуються джерела фінансування міністерських народних шкіл у 1880-х роках, їхнє матеріальне забезпечення у 1890-х роках, а також розвиток освіти на початку XX століття. Аналізується політика Тимчасового уряду у сфері освіти в 1917 році. У висновках автор зазначає, що міністерські школи відіграли важливу роль у розвитку освіти на Півдні України, незважаючи на проблеми з фінансуванням, слабку матеріальну базу та нестачу навчальних закладів. Дослідження висвітлює різні аспекти історії освіти на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст., що є цінною базою для подальших досліджень.

Таким чином, з історії освіти на Миколаївщині в кінці XVIII – на початку XX ст. написано достатню кількість наукових робіт. В них висвітлено різні аспекти теми: етнонаціональний, гендерний, регіональний, тощо. Ці роботи є цінною базою для подальших досліджень з історії освіти.

Список використаних джерел

1. Сабалдашов В.М. З історії діяльності земств по організації народної освіти в Херсонській губернії // V Миколаївська обласна краєзнавча конференція Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. Миколаїв, 2004. С. 157-162
2. Мінц М. Земські початкові школи у 80-х-90-х роках XIX століття на Півдні України // Вересень, 2005, №3. С.153-162

3. Гамза В. Навчальні заклади в болгарській колонії Тернівка в XIX – на початку XX ст. // Гуманітарно-економічні дослідження. Збірник наукових праць. Миколаїв; Одеса, 2005. Т.3. С.145-151

4. Мінц М.О. Початкові школи Міністерства народної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження, збірник VI Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2006. С. 180-182.

УДК: 94(477)"1943/1945"+355.257+2-67+930.1

Василь ГУК,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету,
м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г.В., к.іст.н., доцентка

ОСОБЛИВОСТІ ДУШПАСТИРСЬКОЇ СЛУЖБИ КАПЕЛАНІВ ДИВІЗІЇ ВІЙСЬК СС «ГАЛИЧИНА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

***Анотація.** У статті охарактеризовано стан наукової розробки проблематики організації душпастирської служби капеланів дивізії військ СС «Галичина» під час Другої світової війни. Здійснено порівняльний аналіз думок науковців щодо ролі митрополита Андрія Шептицького у формуванні капеланського корпусу дивізії та самого військового формування. Визначено ступінь дослідженості практичної сторони діяльності капеланів, виявлено суперечності у думках дослідників та окреслено напрямки подальших досліджень.*

***Ключові слова:** СС «Галичина», капелан, душпастир, служба, вишкіл, історіографія.*

Дослідження діяльності капеланів та їх душпастирської служби на сьогоднішній день мають надзвичайну актуальність, адже українське військо реформується у умовах надважливої боротьби за державну цілісність та збереження незалежності України. Досвід попередніх поколінь – позитивний і негативний, дає нам необхідний цінний досвід. Новітні досягнення військової науки та озброєння – далеко не все, що допомагає у нашій боротьбі, адже ми маємо багатовікову історію національно-визвольної боротьби, морально-психологічної підтримки військових на полі бою та в тилу.

Діяльність капеланів у складі дивізії військ СС «Галичина» є однією з найбільш суперечливих сторінок української історії. Навколо цього формування існує чимало міфів та спотворень, але сучасна українська історіографія налічує кілька ґрунтовних досліджень, які дають більш об'єктивну оцінку подіям та особистостям, пов'язаним із дивізією. Але існує ряд невідповідностей, які привертають увагу і потребують подальших досліджень.

Найбільш відомою працею у галузі дослідження історії українського капеланства є монографія Забзалюка Д. «Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.» [1]. Хронологічно праця охоплює не лише період Другої світової війни, а й діяльність військових капеланів з початку ХХ століття, періоду Першої світової війни та визвольних змагань, і це дає змогу прослідкувати еволюцію уявлень про капеланську службу та її практичне втілення. Крім того, під час вербування добровольців до дивізії військ СС «Галичина», постійно наголошувалося на органічному зв'язку з легіоном Українських Січових Стрільців, Українською Галицькою Армією, військових з'єднаннях УНР, тощо.

У своїй монографії Забзалюк Д. детально досліджує створення дивізії військ СС «Галичина, яку називає «найбільшим регулярним українським з'єднанням доби Другої світової війни» [1, с. 127], та акцентує увагу на ролі

митрополита Шептицького в організації душпастирської служби при дивізії. За словами автора, у збройних формуваннях СС у Німеччині не існувало капеланської служби, але для українців зробили виняток у цьому питанні і на офіційному рівні дали дозвіл на душпастирську службу в дивізії духовенству УГКЦ.

Відділ духовної опіки, створений при Військовій управі, очолив досвідчений капелан о. Василь Лаба. Забзалюк Д. позитивно оцінює його діяльність та відзначає, що і серед гітлерівської адміністрації він мав авторитет. Автор детально зупиняється на тексті промови о. В. Лаби у соборі Св. Юра у день створення дивізії військ СС «Галичина», у якій священник називає дивізію «українським національним військом» [1, с. 129] та описує німецьку реакцію на неї.

У монографії Забзалюка Д. міститься інформація про кількість капеланів при дивізії та про їх військовий вишкіл у Європі, в таборі Зеннгайм [1, с. 130]. У праці перераховані імена священників, які перебували на службі в дивізії військ СС «Галичина» та наголошено, що вони були прирівняні у правах до офіцерів [1, с. 133]. Важливою постаттю у праці Забзалюка Д. є священник, капелан дивізії о. Михайло Левенець, який склав детальну інструкцію для польового духовенства [1, с. 134]. Вона передбачала проведення служби Божої щонеділі і в свята, після служби обов'язковою була проповідь. Крім того мали проводитись виховні бесіди з особовим складом мінімум двічі на тиждень з метою морально-психологічної підтримки та виховання гідного ставлення до місцевого населення [1, с. 135].

Важливе місце у дослідженні Забзалюка Д. відведено проблемам діяльності капеланів та конфліктам з німецьким командуванням. Зокрема, на його думку німців не влаштовувало, що капелани не корились їх наказам та вважали себе підпорядкованими виключно митрополиту УГКЦ. Автор описує кілька конфліктних ситуацій, у ході яких був усунутий від служби о. Ісидор Нагаєвський [1, с. 137]. Крім того, у монографії містяться цінні

відомості про участь дивізії та її капеланів у військових операціях. Зокрема мова про операції проти радянських партизанів у лютому 1943 року, у ході яких обов'язки капеланів розширились до поховання та відспівування загиблих, допомоги пораненим, складання списків загиблих та списку місці їх поховання [1, с. 138]. Також Забзалюк Д. описав битву під Бродами та охарактеризував втрати серед вояків дивізії військ СС «Галичина», наголошуючи, що половина капеланів, які брали участь у битві загинули [1, с. 139].

Дослідженням історії капеланської служби у дивізії військ СС «Галичина» займався також Бірчак В., який у своїй публікації «Дивізійний капелан, який пропав безвісти?» [2] охарактеризував діяльність капеланів о. В. Лаби та о. В. Лещишина. Крім того, у публікації міститься інформація про вишкіл капеланів дивізії. Цікавою у контексті оцінки діяльності капеланів та загалом дивізії є думка автора про ідеологічну складову діяльності душпастирів. Бірчак В. пише: «капелани чи в проповідях, чи в спілкуванні з вояками дивізії жодної пропаганди не проводили, а займалися своїм призначенням – душпастирством» [2]. У публікації «Капелани та духовна опіка в Українській Дивізії військ СС Галичина» [3] теж є цікава думка з цього питання. На думку автора «Своєю службою в рядах дивізії греко-католицькі священники виключили нацистську пропаганду серед українського особового складу всередині дивізії і в такий спосіб зберегли його національний та релігійний дух» [3].

Серед досліджень, присвячених створенню та діяльності дивізії військ СС «Галичина» цінну інформацію про капеланську службу містить праця Колісника Р. «Військова управа та українська дивізія Галичина» [4]. Монографія містить цілий розділ, присвячений духовній опіці вояків дивізії і за фактичним матеріалом та стилем викладу дуже схожа на монографію Забзалюка Д., але автор залучив набагато більше цитат з періодики, мемуарів, спогадів, тощо. ця праця приділяє велику увагу спілкуванню українських капеланів із місцевим населення у Європі за місцем

розташування дивізії у Франції, Словенії, Словаччині, Австрії [4, с. 85-91]. Загалом він наголошує на позитивному ставленні населення, адже релігійність вояків української дивізії справляла позитивне враження на місцеве населення та тим самим відрізняла їх від німців.

Ще один дослідник історії дивізії Боляновський А. у своїй монографії «Дивізія Галичина. Історія» [5] більш детально зупиняється на ролі митрополита Андрея Шептицького у формуванні дивізії СС Галичина та її капеланського корпусу. Автор вважає, що митрополит схвально ставився до ідеї створення українського формування у складі німецьких збройних сил, свідченням чого на його думку є вказівка єпископату УГКЦ в усіх єпархіях підтримати створення дивізії та делегування священників на службу у дивізії. У праці міститься інформація, що митрополит Шептицький дав благословення дивізії [5, с. 69]. Боляновський А. теж не оминув увагою промову о. В. Лаби у соборі Св. Юра у Львові у день створення дивізії, у якій він наголосив, що «це єдиний засіб здобути волю» [5, с. 68].

Цікавою є публікація Пономаренка Р. «Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943 – 1945 рр.)» [6]. Пономаренко Р. критикує тезу Забзалюка Д. про те, що вояків СС в Німеччині змушували зрікатись віри, адже на його думку справа у тому, що «більшість з них були агностиками» [6, с. 36] і відповідно не потребували опіки такого роду. Другою важливою думкою дослідника є те, що митрополит Андрей Шептицький насправді не благословляв створення дивізії військ СС «Галичина», хоча і направив на службу капеланів з числа греко-католицького священства. Через таке «двоїсте» ставлення митрополита німці ставились до нього з обачністю [6, с. 36]. Пономаренко Р. детально охарактеризував вишкіл капеланів у таборі Зеннгайм, їх кількість та якісне наповнення курсу. Автор заглибився у теоретичну підготовку капеланів, яка згадується як курс «Світоглядного навчання», який включав «ознайомлення з політикою та економікою Німеччини та вивчення нацистської ідеології» [6, с. 37]. Таким чином Пономаренко Р. спростовує

дані деяких дослідників про відсутність ідеологічної складової у діяльності капеланів дивізії військ СС «Галичина» [2; 3]. Більше того, він прямо називає недостовірними дані з мемуарів капелана дивізії о. Ісидора Нагаєвського про відсутність ідеологічно-політичного курсу під час вишколу у Зеннгаймі [6, с. 37]. Оцінюючи діяльність капеланів дивізії, Пономаренко Р. відводить вирішальну роль особистому фактору, на його думку кожен капелан ставився до своєї служби по-своєму і відповідно результати її були різними. Найбільш організованим з них автор вважає о. Михайла Левенця, який зміг налагодити дійсно якісну душпастирську опіку, військово-психологічну підтримку та мав тісне спілкування з особовим складом. Пономаренко Р. уточнює багато деталей щодо битви під Бродами, де були присутні семеро капеланів. За його словами, головний капелан Стецюк був розстріляний німцями через те, що у результаті психологічної травми не зміг виконувати свої обов'язки [6, с. 39]. Досліджуючи подальшу долю кожного капелана дивізії, автор перелічив хто з них загинув, хто вийшов з оточення і був заарештований у Львові, а хто продовжив свою діяльність. Зокрема о. М. Левенець прорвавшись з оточення з невеликим загonom, отримав від німецького командування Золотий хрест 2 класу і у результаті був призначений головним капеланом дивізії та показав себе на цій посаді дуже активним та відповідальним, вперше в історії капеланства уклавши перелік службових обов'язків капеланів [6, с. 40]. Найбільш повний список капеланів дивізії військ СС «Галичина», який включає 21 ім'я з датою народження та званням в дивізії, представлений саме у цій публікації Пономаренка Р. [6, с. 41].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що історія душпастирської служби капеланів у дивізії військ СС «Галичина» ставала предметом досліджень неодноразово. Створення дивізії, її вишкіл, участь у військових операціях та служба капеланів УГКЦ є досить добре дослідженими проблемами, а науковці практично повторюють один одного у своїх працях. Але публікація Пономаренка Р. висвітлює ряд невідповідностей між

висновками дослідників і власною інтерпретацією джерел, актуалізує проблематику участі капеланів в ідеологічній та пропагандистській діяльності німців у добровольчих формуваннях, що свідчить про необхідність подальшого об'єктивного дослідження даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Забзалюк Д. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини XX ст. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 188 с.
2. Бірчак В. Дивізійний капелан, який пропав безвісти? *Патріярхат*. URL: https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/dyvizijnyj-kapelan-yakyj-propav-bezvisty/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.04.2025).
3. Капелани та духовна опіка в Українській Дивізії військ СС «Галичина». *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/4ceea4f1a9766/> (дата звернення: 05.04.2025).
4. Колісник Р. Військова управа та українська дивізія «Галичина». Торонто, 1990. 168 с.
5. Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. Львів, 2000. 523 с.
6. Пономаренко Р. Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943-1945 рр.). *Historical and Cultural Studies*. Вип. 5, № 1, 2018. С. 35-42. <https://doi.org/10.23939/hcs2018.05.035>

УДК: 94(477.7)+373.3/.5:94+930.25

Ксенія ДАНИЛЮК,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доцентка

ВИКОРИСТАННЯ ОПУБЛІКОВАНИХ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

***Анотація.** У фокусі дослідження – потенціал використання опублікованих джерел з історії міст Півдня України на уроках історії. Нові видання архівних джерел надають можливість розширювати використання джерел для розвитку аналітичного мислення учнів та формуванню їхньої історичної свідомості.*

***Ключові слова:** історичне джерело, методика викладання, Південь України.*

Вивчення історії рідного краю є важливою складовою шкільного курсу історії. Опубліковані джерела з історії міст Півдня України дозволяють створити більш повну картину соціально-економічного та культурного розвитку регіону. Використання таких матеріалів сприяє розвитку аналітичного мислення учнів та формуванню їхньої історичної свідомості.

Джерела, які можуть бути використані в навчальному процесі, охоплюють збірники документів, спогади, періодичні видання, статистичні дані та офіційні звіти. Наприклад, публікації архівних матеріалів, зокрема в збірнику «З історії Херсонської губернії. 1803-1920 рр.» (видання Державного архіву Херсонської області) [1], містять важливу інформацію про міське самоврядування, торгівлю, зміни у демографії. Аналіз таких текстів допомагає учням зрозуміти, як історичні процеси впливали на

розвиток окремих міст. Використання опублікованих джерел сприяє активному навчанню.

Значний потенціал мають архівні виставки он-лайн, що містять добірки документів, оцифрованих архівними установами. Наприклад, виставкова діяльність державного архіву Херсонської області «Документальні виставки on-line» містить важливу і цікаву інформацію з історії Херсона, Нової Каховки, Генічеська [2].

Аналіз ювілейних історичних нарисів, що базувалися на статистичних звітах, наприклад, «Підсумки двадцятип'ятиріччя Херсонського міського самоврядування: Короткий історико-економічний нарис м. Херсона», дає можливість простежити економічний розвиток міст Півдня України у ХІХ ст. [3]

Використання на уроках добірок статей з преси, наприклад «День за днем: хроніка подій революції на Херсонщині» (1917-1920 рр.), підготована Д.Белим та ілюстрована В.Хмелем, підготована за матеріалами, опублікованими в херсонських газетах[4], дозволяє побачити історію міста очима сучасників подій.

Використання цих джерел можливе у різноманітних формах роботи: під час тематичних занять, підготовки проєктів, роботи в групах. Наприклад, учні можуть досліджувати історію свого міста на основі місцевих історичних публікацій або документальних збірок, створюючи презентації та проєкти.

Висновки. Опубліковані історичні джерела є важливим компонентом навчального процесу. Їхнє використання сприяє поглибленню знань учнів, розвитку їхніх дослідницьких навичок та підвищенню зацікавленості історією рідного краю. Запровадження таких матеріалів у шкільний курс історії дозволяє зробити навчання більш інтерактивним і наближеним до реального наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. З історії Херсонської губернії. 1803-1920 pp.: Збірник документів / Упоряд.: О. І. Стукалова ; Відп. за вип. В. О. Лебідь, Т. І. Лебідь. – Херсон : Держархів Херсонської області, 2013. – 104 с. : іл. – (Бібліотечка архіву. Вип. 17)
2. Державний архів Херсонської області. «Документальні виставки online». Режим доступу: <https://kherson.archives.gov.ua/informacziynadiyalnist/dokumentalni-vystavky-on-line/>.
3. День за днем: хроніка подій революції на Херсонщині // Д.В.Белій. Революція в малюнках — В.Хмель. Константи. 1999. № 4 (11). Режим доступу: <http://mycity.kherson.ua/journal/konstanty11.html>.
4. Горловский Д. Н. Итоги двадцатипятилетия Херсонского городского самоуправления: Краткий ист.-экон. Очерк г. Херсона. /Сост. Член управы Д.Н. Горловский. Херсон: Тип. О. Д. Ходушиной, 1896. 184 с.

УДК: 94(415)"1919/1923"

Давид ДАНЧУК,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доцентка

АНГЛО-ІРЛАНДСЬКА ВІЙНА 1919-1921 РОКІВ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІРЛАНДІЇ 1922-1923 РОКІВ

***Анотація.** У статті досліджуються питання британського панування в Ірландії та історії Ірландії періоду першої половини ХХ, а саме в період Ірландської Революції, до подій якої входить Великоднє повстання 1916 р., Ірландська війна за незалежність або Англо-Ірландська війна, що тривала з 1919-1921 роки та наступна Громадянська війна в Ірландії 1922-1923 років.*

***Ключові слова:** Ірландія, революція, англо-ірландська війна.*

Ірландська революція це важливий історичний період в історії Ірландії, що тривав загалом протягом 1916-1923 років і мав значний вплив на розвиток Ірландії у її сучасному територіально-політичному вигляді, адже за результатами двох війн Ірландія була розділена, зокрема на Ірландську Вільну Державу, що проіснувала до 1937 року як домініон Британської Імперії, та у 1949 році проголосивши власну конституцію отримала вже сучасну назву – Республіка Ірландія. Проте північна частина острова залишилася у складі Сполученого Королівства Великої Британії як Північна Ірландія, що має свою автономію у складі Британії.

Тема Ірландської революції та двох ірландських війн має значну історіографію, зокрема нові наукові праці, що досліджують питання розвитку ірландського націоналізму в Ірландії, передумови війн та стратегії і тактики обох сторін конфлікту Серед них робота Міхаеля Хопкінсона «The Irish war of independence» (1998) [1]. Дослідниками, котрі описували та аналізували історію та перебіг цих подій, були Патрік Сарсфілд О'Хегарті. Він написав одну з перших книг на цю тему, а саме «The Victory of Sinn Fein» 1924 року [2]. Важливим джерелом є спогади безпосередніх учасників подій Ірландської Революції: до прикладу, генерала Річард Малкахі, котрий був учасником тих подій.

Питання релігійно-ідеологічного протистояння ірландських католиків та протестантів, що певною мірою вплинуло на подальші відносини, стало одним із фундаментів протистояння під час періоду Ірландської Революції, адже ірландські католики переслідувалися та мали менше прав, особливо в питаннях землі, ніж протестанти, що і давало фундамент для зростання обурення.

До активізації національного руху привело багатовікове британське панування в Ірландії. Для острова воно мало значний негативний вплив, адже Британія ще з середньовіччя бачила в острові та його населенні лише колонію, що вони використовували як сировинний придаток. Це в певній мірі сприяло поширенню та погіршенню продовольчої ситуації на острові.

Ці трагічні події отримали назву Великий голод в Ірландії 1849-1951 років, що забрав майже три мільйони життів. Це призвело до наростання спротиву та прагнення ірландців до відокремлення та становлення Ірландії як незалежної держави зі своїми державними інститутами під час Ірландської Революції.

Значною подією стало Великодне повстання в Дубліні 1916 року. Повстання було організоване ірландськими волонтерами, його придушення з боку британців викликало обурення серед населення і призвело до значної активізації руху за незалежність Ірландії та поповненню ІРА новобранцями.

Розвитку Ірландського національного руху, що згодом переріс у формування Ірландської Республіканської Армії під керівництвом Майкла Коллінза, сприяло значне зростання політичної самосвідомості та самоідентифікації ірландського народу, що прагнув до створення своєї незалежної від зовнішнього впливу держави. Увага дослідників фокусувалась на стратегії ведення партизанської війни, що була основою військової стратегії ІРА проти британців у Війні за незалежність, а потім і під час громадянської війни. Розглядаються методи протидії республіканцям з боку британського уряду, такі як утворення Королівської Ірландської поліції та чорно-коричневих, досліджується питання утворення уряду в Ірландії.

Вплив Англо-Ірландського договору на розкол всередині Ірландської Республіканської Армії та загалом розкол всередині Ірландської політичної еліти, призвів до розв'язання Громадянської війни, у якій колишні союзники будуть воювати через протиріччя викликані умовами Англо-Ірландського мирного договору. Ключовими подіями під час Громадянської війни стала поразка противників договору та смерть Майкла Коллінза, котрий був обраний як голова уряду Ірландської Вільної Держави.

Перемоги прихильників договору у громадянській війні в Ірландії мала своїм наслідком припинення існування Ірландської Республіки,

натомість Ірландська Вільна Держава продовжила своє існування окремо від Північної Ірландії, яка увійшла до складу Британії як її частина.

Наслідком війн стало те, що вони залишили свій політичний слід та мають вплив на сьогодення, адже Ірландія досі є необ'єднаною та фактично розділеною на дві окремі одна від одної держави.

Список використаних джерел

- 1 . Hopkinson, M. The Irish War of Independence. Dublin: Gill & Macmillan, 1998. 276 с.
2. O'Hegarty, P.S. The Victory of Sinn Féin. Dublin: Talbot Press, 1924. 324 с.

УДК: 94(477.75)"2022"

Віра ДЕРКАЧЕНКО,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г.М.,
к.іст.н., доцентка

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИТТЯ В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ М. ХЕРСОНА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УСНОІСТОРИЧНИХ СВІДЧЕНЬ)

***Анотація.** У статті характеризуються фундаментальні зміни в організації життя городян в окупації та аналізуються основні методи виживання в цих умовах на основі усних свідчень людей. Методологічною основою дослідження є усна історія та локальна історія, що надають можливість презентувати вибрану тему з найбільшою ґрунтовністю та деталізацією.*

***Ключові слова:** Херсон, окупація, трансформації, зміни, продукти, ліки, мобільний зв'язок, банк*

Вивчаючи новітню історію України, особливо події ХХІ ст., можна відзначити збільшення використання в історичних розвідках та

дослідженнях усно-історичних студій. Відновлення Незалежності України 1991 р., Помаранчева революція 2004 р., Революція Гідності, початок війни з росією 2014 р. та повномасштабне вторгнення росії в Україну 2022 р. – всі ці події активно досліджуються саме за допомогою усно-історичних методів.

Окупація Херсона за останні два роки знайшла відображення у багатьох історичних розвідках. Дослідження з даної теми з використанням методології усної історії були опубліковані херсонськими науковцями: О. Черемісіним, С. Водотикою, Г. Михайленко, О. Бойковим.

Спільна праця дослідників О. Черемісіна та Г. Михайленко описує та систематизує події «херсонської моделі окупації» як на власних спостереженнях, так і на основі усних розповідей мешканців Херсона [12].

Крім того, О. Черемісін у своїй науковій праці провів аналіз усно-історичних свідчень щодо реконструкції готовності/неготовності мешканців до початку військових дій та їхньої поведінки в перші дні наступу російських військ на м. Херсон. Ще одна стаття дослідника має на меті характеристику та аналіз особливостей організації побутових умов життя в окупації під час повномасштабної російської агресії у березні–листопаді 2022 р. на прикладі Херсона [11].

Г. Михайленко підготувала публікацію, в якій дослідила досвід виїзду мешканців із захопленого російськими військами Херсона та визначила основні мотиви виїзду херсонців з міста протягом різних етапів окупації на основі аналізу усно-історичних матеріалів [5].

Інший ракурс досліджень обрав С. Водотика, який у своїй статті залучив усно-історичні свідчення військових, розглядаючи це як джерело для вивчення оборони Херсона у перші дні війни [2].

У розвідці Бойкова О. аналізуються фактори, що зумовили формування образу російського агресора. На прикладі Херсонщини як соціокультурного і політичного фронтиру початку XXI ст. він прослідковує

розуміння не лише форм та меж сприйняття російської окупації, а й росії у цілому [1].

У даній статті хотілося б звернути увагу на фундаментальні трансформації, що відбувалися в житті херсонців під час окупації, зокрема, на ситуацію, що склалася у місті з продовольчими товарами, банками та доступом інформації. У реалізації цих завдань головним джерелом виступають документовані оповіді херсонців, які мають досвід пережиття окупації.

Дослідження проведене у межах науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсона: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву», ініційованої ректором ХДУ професором Олександром Співаковським.

Окупація Херсона, що почалася 1 березня 2022 року, кардинально вплинула та змінила звичне життя мешканців Херсона. Трансформація зачепила найпростіші, найнеобхідніші сфери в житті людини.

Перше, що відчували херсонці – це продовольча ізоляція, продуктова недостатність. У перші воєнні дні, 24–28 лютого, містяни масово скуповували в магазинах українську продукцію. Це стосувалося не тільки продуктів першої необхідності, а й всього, що було на полицях магазинів. Тому на перше березня 2022 р. в багатьох супермаркетах і в маленьких магазинах не залишилося української продукції. Ринки також певний час не функціонували. Відновлення через деякий час роботи ринків та магазинів не призвело до покращення ситуації з продовольчими товарами для людей – ціни виросли в два чи навіть три рази.

Анна Павлюк згадує про продуктовий ажіотаж: *«О сьомій ранку, біля магазину в Антонівці, вже стояла здоровенна черга. Люди згрібали усе з полиць. Ми також пішли закупити води та найнеобхідніші продукти... 26 лютого, коли ми приїхали в місто і пішли в магазин, то побачили, що там творилося теж саме, що в Антонівці 24 лютого. Люди скуповували продукти, тягли ті корзини, щось нагрібали...»* [7].

Ширко Наталя Петрівна згадує про ці обставини так: *«Побут в окупації був дуже складний. Чому? Тому що, тільки окупанти зайшли в місто, у нас закрилися всі крамниці, перестали функціонувати базари і наступив складний період з продуктами. Нідє нічого не можна було купити. Це тривало десь більше місяця. Вперше, коли відкрилися базари, коли дозволили людям вийти на базари, то перші спекулянти, які прагнули заробити побільше – продавали продукти харчування втри дорого: картопля була 50 грн/кг, цукор – 120 грн/кг, рис – 100 грн/кг»* [13].

Новицька Катерина Степанівна дуже боляче згадує пережиту продуктову кризу в той момент: *«Я читала багато книжок і бачила фільми про голод. Зі мною, на початку війни, жили невістка з дітьми, то було страшно за них – боялася, щоб вони не голодали. Тому приходилося стояти в чергах в магазини: приходили дуже рано, було холодно (був березень, а у нас в цей час ще прохолодно), замерзали. В магазинах брали те, що було: і муку, будь-які крупи, цукор, тому що ми не знали, що нас чекає попереду, а щоб голодували внуки я сильно боялася та переживала»* [6].

Більш важким було становище з якісними українськими чи іноземними ліками. Якість та дозування російських ліків кардинально відрізняється від звичних для херсонців. На початку окупації усі можливі українські та імпортні ліки були скуплені в один момент і настав дефіцит препаратів: від звичного усім «Перекису водню» – до рідкісних препаратів для лікування цукрового діабету чи хвороби Паркінсона.

Клімошенко Надія, фармацевт за освітою, описуючи ситуацію з ліками пригадує: *«Потрохи стали з'являтися російські ліки, але це була зовсім не та якість, до якої ми звикли. Якщо це були ліки – треба було пити дві пігулки замість однієї, щоб дія її була як від нашої однієї. Люди ганялися за українською продукцією. Було багато груп волонтерів, які намагалися привозити українські ліки»* [4].

Новицька Катерина Степанівна розповідає як на власний досвід відчула різницю між українськими та російськими препаратами: *«З ліками*

теж була проблема. Ліки у мене були в запасі, але вже влітку закінчилися необхідні препарати і я купила російські ліки. А вони були не такі як наші: я пила ту саму дозировку, що і в наших українських, і у мене піднявся високий тиск 240/120! Я навіть сама рухатися не могла. Швидка забрала мене до лікарні. Мене прокапали і, слава Богу, підняли на ноги» [6].

Друге з чим стикнулися люди – це інформаційна ізоляція. На п'ятий день окупації було захоплено телевежу, що призвело до відключення українського телебачення і заміни його російською пропагандою. Окупанти нав'язували мешканцям Херсона думку про «звільнення» та «возз'єднання братніх народів». Трохи пізніше, десь в травні місяці, був повністю заглушений зв'язок усіх українських провайдерів.

Люди різними методами боролися з інформаційною та зв'язковою ізоляцією:

1. Використовували кабельний інтернет.
2. Застосовували супутникове телебачення.
3. Застосовували VPN для перегляду українського контенту в ютубі та браузерях.

Деркаченко Анатолій так згадує ситуацію зі зв'язком: *«Український зв'язок, на скільки я пам'ятаю, тримався ще майже місяць. Певний час пробивався зв'язок провайдера «вадафон» і це було уривками та з перебоями. Щоб зі свого району міста зловити мобільний зв'язок – треба було підніматися на дах. Найдовше він протримався на Забалці (Корабельний район)» [3].*

Стельмах Анна розповідає як дізнавалася новини та підтримувала зв'язок з підконтрольною Україною: *«Коли казати про більш пізній період, коли українського зв'язку не було, а лише російське телебачення, то виключно інтернет і телеграм-канали. Я дивилась новини виключно з ноутбука, бо телефон могли перевірити. Я виходила в телеграм, і для того, щоб не відслідкували, не підписувалася на канали, а просто їх читала. Я так думала, що це мене більш убезпечить в цій ситуації. В цьому мені допомогла*

робота. Ми всі проходили курс академії цифрового розвитку, і там нас навчили, що якщо ти заходиш через режим інкогніто, тоді нічого не зберігається, тобто система не запам'ятовує, куди саме ти заходиш. Навіть VPN не дає тобі гарантії безпеки» [8].

З кінця квітня – на початку травня почалося закриття українських банків: зняти гривню у банку було неможливо, до банківських відділень стояли величезні черги, зникали термінали. З кінця травня з'явилася можливість обміну безготівкової гривні на готівку. Люди просто були вимушені звертатися до «мін'яйл» чи «обналічників».

Клімошенко Надія розповідає про роботу банків та зв'язку: *«Це взагалі був квест. Спочатку працювали деякі відділення Приват банку. Я намагалася зняти гроші, їх давали тільки обмеженою кількістю. Черга була величезною. Люди в обхід комендантської години займали чергу до банкоматів. Вони ховалися десь попід будинками. Я прийшла десь о 8:00 і у відділення попала десь о 12 чи 13. Але це було в перші тижні окупації, а потім все закрилося. Зв'язок в перші дні геть пропадав. Спочатку працював Укртелеком, а всі мобільні мережі зовсім не працювали. У цей час нас спасав додаток «Сигнал». Ми всі його по встановлювали. Він працював на блютузі. Це було складно, треба було ловити сигнал від іншої людини, але принаймні я змогла передати рідним, що ми живі та цілі. Коли все перестало діяти, у нас на вулиці Суворова була якась точка, в якій можна було зловити український зв'язок – лайфсел. У нас також з'явилася можливість мобільного роумінгу – безкоштовно. Там на Суворова були кафешки, що роздавали інтернет. І був переговорний пункт (там пів міста стояло), там ми намагалися зловити зв'язок, якось додзвонитися до вільної України. Одні намагалися просто додзвонитися, а інші перевести чи обналічити гроші» [4].*

Зарівняк Ірина пригадує фінансову ситуацію: *«Вони (окупанти) почали робити все можливе, щоб відтіснити гривню. Вони заборонили в магазинах скуплятися картками. Ну, знаєте, українці – народ винахідливий,*

то завдяки тому, що винахідливі, директори магазинів поставили один такий апарат, де можна було карткою розраховуватися, але охоронці видивлялися, хто з якою позицією. І ті, хто проросійський, вони говорили: «Ідіть, вам на іншу касу, вам сюда». І відправляли їх туди, де готівкою розраховувались, а ті, хто точно проукраїнські, бо розмови ж чули, то вони дозволяли на цьому апараті розраховуватись. І, крім цього, можна було на базарі перекидувати з картки на картку. Тобто знаходили вихід, знаходили. Якщо готівку отримувати в банку, то це черги були великі. Займали черги з трьох годин ночі. Стояла людина, яка записувала номер твоєї черги. Вона жила у цьому будинку, в якому безпосередньо знаходився цей банк. І потім ми орієнтувалися, о котрій годині можна було приходити, бо вночі стояти в черзі – то було небезпечно» [9].

Кобець Віталій розповідає: «Річ у тому, що на початку, коли ще був доступ до, скажімо так, хоча б не те що банкоматів, тому що біля банкоматів стояли черги, до яких люди займали чергу з другої ночі, з четвертої ранку стояли там півдобі і більше. Останній тут залишився Приватбанк. Але і там з кожним днем готівки ставало все менше. Тому спочатку виживали на те, що було в якості, скажімо так, готівки та яка залишалася, тобто ми намагались економно витратити на найнеобхідніше, тобто на їжу, воду, інтернет. Потім, коли готівки стало вкрай мало, вона вичерпувалася в Херсоні, продавці на ринках, зокрема, думали, що можна розраховуватися, просто переводячи платежі через смартфон з однієї картки на іншу, але для цього потрібно було мати мобільний інтернет, який не завжди був, але в певних обмежених випадках таким чином можна було розрахуватися. В інших випадках можна було розрахуватися, як говорять, «обналічити», тобто перевести в готівку з певною комісією. Деякі люди цим займалися, вони брали певний відсоток, наприклад, з картки можна було це зробити. Дехто навіть безкоштовно давав можливість перевести безготівкові кошти в готівку, тому що комусь потрібні були саме

безготівкові кошти. Але інколи йшли дні для того, щоб перетворити безготівкові кошти на готівку» [10].

Отже, з вищенаведених даних та розповідей респондентів можна зробити висновок, що мешканцям міста прийшлося пережити фундаментальні трансформації в житті. Люди мали об'єднувати зусилля та звикати до нових умов (вистояти величезні черги за продуктами, готівкою, ліками; навчитися використовувати альтернативні канали інформації) задля загальної мети – вижити і дочекатися звільнення м. Херсон Збройними силами України.

Список використаних джерел:

1. Бойков, О. Ю., Бойкова, Є. Л. (2024). Чинники формування образу російської окупації у свідомості населення Херсонщини у 2022 р. *Південний архів (історичні науки)*, (46), 5–13.
2. Водотика, С. Г. Свідчення військових як джерело вивчення оборони Херсона 24 лютого – 01 березня 2022 року. *Південний архів (історичні науки)*, (46), 14–22.
3. Деркаченко Анатолій Олегович, 1998 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 2 січня 2024 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.
4. Клімошенко Надія Миколаївна, 1981 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 19 липня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.
5. Михайленко, Г. М. (2024). Досвід виїзду з окупованого Херсона крізь призму усної історії. *Південний архів (історичні науки)*, (46), 37–44.
6. Новицька Катерина Степанівна, 1958 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 2 грудня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.

7. Павлюк Анна, 1984 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 27 липня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.
8. Херсон 2022: з Україною в серці / упоряд. : Михайленко Г. М., Черемісін О. В. Суми : Університетська книга, 2024. С. 197 – 213.
9. Херсон 2022: з Україною в серці / упоряд. : Михайленко Г. М., Черемісін О. В. Суми : Університетська книга, 2024. С. 51 – 70.
10. Херсон 2022: з Україною в серці / упоряд. : Михайленко Г. М., Черемісін О. В. Суми : Університетська книга, 2024. С. 89 – 107.
11. Черемісін О. В. Висвітлення міського життя під час окупації Херсона в 2022 р. В усно-історичних свідченнях. *Південний архів (історичні науки)*. 2023. Вип.
12. Черемісін О. В., Михайленко Г. М. Урбаністичні виміри окупаційної дійсності: херсонський досвід повсякденного портретування. *Південний архів (історичні науки) : збірник наукових праць*. 2023. Вип. 42. С. 85–93
13. Ширко Наталія Петрівна, 1957 року народження, Запорізька область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 4 січня 2024 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.

УДК 930.25(477.73)"1970/1990"

Владислав ДОВБНЯ,

аспірант Навчально-наукового педагогічного інституту імені
В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, науковий керівник: Рижева Н. О.
д.іст.н., професорка

ДЕРЖАВНИЙ ОБЛІК ПОСЕЛЕНЬ БРОНЗОВОЇ ДОБИ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (70-90 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

***Анотація.** В статті висвітлено пам'яткоохоронні процеси на території Миколаївщини, які стосувались інвентаризації та взяття на облік поселень епохи бронзи, що розташовувались на теренах регіону. Визначено, що подібні об'єкти становлять значну кількість серед загального переліку археологічних пам'яток області. Акцентовано увагу на правових засадах аналізованої діяльності, практичних заходах з виявлення й обстеження поселень та підготовки відповідних розпорядчих рішень.*

***Ключові слова:** Миколаївщина, доба бронзи, археологічна спадщина, пам'яткоохоронна діяльність, пам'ятка археології, поселення*

Миколаївська область знаходиться в зручному географічному положенні, на перетині гідрологічних артерій Північного Причорномор'я. Територія регіону з давніх часів приваблювала людські спільноти. Перші свідчення людської життєдіяльності датуються XVIII ст. до н.е., і з того часу людина постійно мешкала на цих землях [1].

Пам'ятники епохи бронзи займають важливе місце у вивченні стародавньої історії краю. Це, в першу чергу, кургани і поховання описуваного періоду, що знаходяться в них, а також поселення та городища. І якщо поховання в курганах ямної, катакомбної, зрубної та інших культур бронзової епохи вивчені досить добре, то серед десятків поселень цього періоду досліджені більшою чи меншою мірою лише одиниці [2].

Для проведення обстежень та досліджень об'єктів археології на території Миколаївської області Інститут археології Академії Наук УРСР з 1960-х років організував експедиції – Південнобузьку та Інгульську (з 1980 року – Миколаївську комплексну) [1,3]. Поряд із проведенням експедицій здійснювалася робота з постановки пам'яток на державний облік. Цей процес відбувався в рамках актуальної для другої половини ХХ століття правової дійсності та відповідно до нормативної реальності, яка визначала діяльність у сфері охорони культурної спадщини. Зокрема, окрім власне Конституцій СРСР та УРСР одним з основних документів, який регулював пам'яткоохоронну галузь, був Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» (введений в дію постановою ВР УРСР № 3601-09 від 13 липня 1978 року). Він ґрунтувався на загальносоюзному законодавстві, зокрема на Законі СРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 29 жовтня 1976 року [4].

Взяття на державний облік об'єктів культурної спадщини на території Миколаївської області почалось в 1960-х роках. А першим документом щодо обліку археологічних пам'яток було рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради депутатів трудящих від 2 липня 1971 року «Про взяття під державну охорону пам'ятників археології, історії та мистецтва та віднесення окремих з них до загальносоюзного, республіканського і місцевого значення [5].

Відповідно до цього рішення на державний облік було взято поселення епохи бронзи в Авдотіївці (Ковалівці) в Миколаївському районі, з пропозицією до Ради міністрів УРСР щодо визначення цього поселення як пам'ятки археології республіканського значення. До того ж, за категорією пам'яток місцевого значення було визначено 1 поселення на території Арбузинського району, 2 - в Баштанському, 4 – в Березанському, 3 – Березнегуватському, 1 – в Вознесенському, 1 – в Доманівському, 1 – в Жовтневому, 1 в Кривоозерському, 3 в Миколаївському, 1 – в Новобузькому, та 3 – в Новоодеському районах. Визначені в рішенні датування об'єктів

вказує на належність поселень до доби середньої та пізньої (фінальної) бронзи (II-I тис. до н.е.). Звертаючи увагу на дату виявлення можна зробити висновок, що більшість поселень, які були взяті на підлягали обліку, виявлені Бузькою археологічною експедицією в 1931-1932 рр., та Скіфською степовою експедицією у 1950-1960 рр. [5].

В 1978 році, відповідно до рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів «О государственной охране памятников истории и культуры» (№ 370 від 20 липня 1978 року) на державний облік було взято 101 об'єкт археології. З них майже половину – 49 – становили саме поселення періоду бронзи. Найбільша кількість взятих об'єктів розташовувалась в Снігурівському районі – 11, в Жовтневому – 9, в Миколаївському – 7. 4 об'єкти знаходились на території Новоодеського, 3 – Очаківського районів. В Березанському, Березнегуватському, Веселинівському, Вознесенському, Єланецькому, Казанківському районах взято на облік по 2 об'єкти. В Первомайському районі обліку підлягало одне поселення бронзової доби. На території обласного центру розташовувалось 5 таких об'єктів, які отримали статус пам'ятки археології місцевого значення, в тому числі – відоме нині городище «Дикий Сад» (в рішенні – «поселення епохи пізньої бронзи», порядковий номер №589) [6].

В 80-х роках XX століття робота з інвентаризації та обліку пам'яток археології продовжилась. В першу чергу, виявлення та обстеження археологічних об'єктів були викликані необхідністю здійснення рятівних та охоронних заходів відносно археологічних об'єктів у зв'язку з проведенням масштабних земельних робіт та великих капітальних будівництв на території області. Також, активізації розвідок з дослідження пам'яток археології регіону, в тому числі – поселень доби бронзи, сприяла підготовка до видання енциклопедії «Звід пам'яток історії та культури УРСР» [7].

За результатами проведених вишукувань було доповнено перелік об'єктів, які підлягали державному обліку. Рішенням виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів від 23 липня 1985 року №

334 «О государственной охране памятников истории и культуры» статус пам'яток місцевого значення отримало 27 поселень бронзової доби: 7 – в Снігурівському, 6 – в Миколаївському, 4 – в Новоодеському та Березанському, 2 – в Баштанському, 1 – в Арбузинському, Єланецькому, Первомайському районах. Також два таких поселення розташовувались на території м. Миколаїв. Переважна більшість з них були виявлені в результаті розвідок, які проводилися в 1974-1976 років [8].

Одним з важливих результатів пам'яткоохоронної діяльності експедицій з розвідки, інвентаризації та опису об'єктів в 1980 – 1987 роках стала підготовка та видання рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів від 9 липня 1988 року № 216, відповідно до якого на державний облік було взято 1409 пам'яток археології, з них 25 – поселення доби середньої та пізньої (фінальної) бронзи [9].

Після відновлення незалежності України масштабне інфраструктурне будівництво, зокрема зведення зрошувальних систем, яке активно здійснювалося протягом попередніх двох десятиліть, поступово припинилося. Фінансування археологічних досліджень значно скоротилося, що спричинило зменшення обсягів розкопок. Це, в свою чергу, також вплинуло на процеси з обліку і інвентаризації об'єктів археологічної спадщини.

В 1999 році Миколаївською обласною державною адміністрацією були підготовані документи щодо доповнення переліку пам'яток місцевого значення, що знаходилися на території Миколаївської області. Пропозиції по занесенню об'єктів були надані виконавчими комітетами органів місцевого самоврядування (зокрема Миколаївської міської ради), районними адміністраціями та державною інспекцією по охороні пам'яток культури в Миколаївській області. Так, відповідно до розпорядження голови облдержадміністрації від 8 вересня 1999 року «Про державний облік і охорону пам'яток історії і культури» статус пам'ятки місцевого значення

набуло 20 археологічних об'єктів, які розташовувалися виключно в місті Миколаєві, з них – 10 поселень бронзової доби [10].

Таким чином, протягом 1970-1990-х років, за результатами археологічних досліджень, які проводилися на території регіону, вдалося виявити 132 поселення епохи бронзи, з них 131 об'єкт було взято на державний облік як пам'ятки археології місцевого значення, 1 – запропоновано надати статус пам'ятки археології національного значення. Дослідження обліку археологічних об'єктів у означений період є важливим не лише для розуміння історичних процесів, а й для визначення подальших перспектив охорони культурної спадщини в регіоні.

Список використаних джерел

1. Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки: Тематичний збірник наукових праць / За ред: Н.Г. Ковтанюк. Київ: Національний музей Історії України. 1992. 156 с.

2. Шарафутдинова И. Н. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы. // К., 1982, 160С.; Березанская С. С., Отрощенко В. В., Чередниченко Н. Н., Шарафутдинова И. Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. // К., 1986, 168 С.; Черняков И. Т. Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э. // К., 1985, 172 с.

3. Фонд Наукового архіву Інституту археології НАН України № 1986/18. Шапошникова О.Г., Балущкин А.М., Гребенников Ю.С., Елисеев В.Ф., Довженко Н.Д., Ключенцев В.М., Солтис О.Б., Фоменко В.М., Чмыхов М.А. Отчет о работе Николаевской новострочной экспедиции в 1986 г.

4. Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». Відомості Верховної Ради. 13.07.1978. № 3600-09. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3600-09#Text> (дата звернення – 28.03.2025)

5. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 881. Рішення виконкому Миколаївської обласної ради народних депутатів від 2 липня 1971 року № 357 «Про взяття під державну охорону пам'ятників археології, історії і мистецтва та віднесення окремих з них до загальносоюзного, республіканського і місцевого значення». арк. 2-56.

6. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 2381. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 20 июля 1978 года № 370 «О государственной охране памятников истории и культуры». арк. 12-82.

7. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / за ред. С.І. Кота. Київ: Інститут історії України. 2015. 486 с.

8. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4043. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 23 июля 1985 года № 334 «О государственной охране памятников истории и культуры». арк. 75-92

9. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4552. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 9 августа 1988 года № 216 «О государственной охране памятников истории и культуры». арк. 38 – 133.

10. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4552. Розпорядження голови Миколаївської облдержадміністрації від 8 вересня 1999 рок «Про державний облік і охорону пам'яток історії і культури» арк. 12-82.

Тамара ДОМАРАЦЬКА,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Бойков О.Ю., к.іст.н., доцент

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014–2022): ПРИЧИНИ, ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ ТА НАСЛІДКИ

***Анотація.** У статті проаналізовано причини, передумови, початковий етап та наслідки агресії Російської Федерації проти України, що розпочалась у 2014 році. Особливу увагу приділено гібридному характеру війни, історичним чинникам, політиці інформаційного впливу та спротиву українського суспільства. Авторка спирається на сучасні дослідження українських науковців і свідчення очевидців для поглибленого розуміння причин і механізмів конфлікту.*

***Ключові слова:** гібридна війна, окупація та подальша анексія Криму, російська агресія, Революція Гідності, національна пам'ять, безпека.*

Після розпаду Радянського Союзу Україна стала об'єктом стратегічного інтересу з боку Російської Федерації, яка розглядала її як частину власної зони впливу. Як зазначає П.Гай-Нижник, Кремль з перших років української незалежності не відмовився від планів ревізії пострадянського простору, тобто перегляду результатів розпаду СРСР із метою поступового повернення контролю над ключовими його елементами – серед яких Україна посідала центральне місце [6, с. 18].

Росія активно використовувала політичні, економічні та гуманітарні інструменти впливу: підтримувала проросійські сили в українському політикумі, здійснювала тиск через енергетичні ресурси, формувала в суспільстві образ «братнього народу» через культурні наративи й релігійні зв'язки. І.Бондар у своїй роботі підкреслює важливість освітньої політики

як інструменту формування національної ідентичності, що стало одним із полів боротьби між проросійським і проєвропейським векторами [3, с. 25].

Ключовим моментом, що став каталізатором агресії, була Революція Гідності 2013–2014 років. Згідно з дослідженням, оприлюдненим Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Революція Гідності стала не лише поворотним моментом у новітній історії України, але й символом остаточного вибору українського народу на користь демократичних цінностей, верховенства права та європейської цивілізаційної моделі розвитку [1]. Вона засвідчила зрілість громадянського суспільства й його рішучість чинити спротив спробам реставрації авторитаризму та зовнішньому впливу.

Успіх протестного руху, який завершився усуненням проросійського режиму Віктора Януковича, викликав глибоке занепокоєння в керівництва Російської Федерації. Стрімка зміна зовнішньополітичного курсу України, орієнтація на євроінтеграцію та посилення національної ідентичності сприймалися Кремлем як пряма загроза власним геополітичним інтересам.

У відповідь на ці трансформації Москва вдалася до агресивних дій, що розпочалися з окупації та подальшої анексії Автономної Республіки Крим у лютому – березні 2014 року, а згодом – із дестабілізації ситуації на сході України, зокрема в регіоні Донбасу. Цей етап характеризувався розгортанням гібридної війни із залученням незаконних збройних формувань, спецслужб, масштабних пропагандистських кампаній і економічного тиску.

Гібридний характер конфлікту є однією з найхарактерніших рис сучасної російсько-української війни. Аналітики Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського визначають гібридну війну як поєднання військових, економічних, інформаційних, політичних та кіберінструментів, які Росія послідовно використовує для досягнення стратегічних цілей без формального оголошення війни [1]. Своєю чергою, О.Горун акцентує на критичній ролі інформаційної безпеки, підкреслюючи масштабність

російської пропагандистської кампанії – особливо в контексті псевдоісторичних наративів та дезінформації, спрямованої на населення окупованих територій [7, с. 117].

Окупація та подальша анексія Криму у 2014 році стала безпрецедентним випадком порушення норм міжнародного права в Європі у XXI столітті. За даними Українського інституту національної пам'яті, процес окупації супроводжувався системними порушеннями прав людини, репресіями проти українців і кримських татар, а також насильницькою русифікацією півострова [2]. Свідчення очевидців, зібрані у виданні *«Люди "сірої зони"»*, розкривають трагічну реальність життя під окупацією і демонструють, як інформаційна та фізична ізоляція використовувалися як інструмент контролю над населенням [2, с. 15–27].

Суперечності між офіційною політикою Росії та нормами міжнародного права стали предметом численних міжнародних дискусій. Західні країни, попри запровадження санкцій, не змогли забезпечити відновлення територіальної цілісності України. П.Гай-Нижник підкреслює, що відсутність належної реакції світової спільноти після анексії Криму стала передумовою для подальшої ескалації насильства на сході України [6, с. 278].

Водночас російська агресія сприяла зміцненню української національної ідентичності. Як зазначає В.Власов [5], суспільство переосмислило ключові аспекти історичної пам'яті – зокрема роль УНР, визвольних змагань, руху опору – що, у свою чергу, вплинуло на формування нової освітньої та культурної політики. Ще до початку війни Н.Венцова наголошувала на важливості критичного осмислення історичних постатей – і ця методика стала особливо актуальною в умовах інформаційного спротиву та зміцнення патріотизму [4, с. 43].

Таким чином, агресія росії проти України має не лише безпосередні, але й глибокі історичні, культурні та геополітичні корені, що визначають її складність і багатовимірний характер. Окрім реакції Кремля на

внутрішньополітичні зміни в Україні, що мали на меті наближення до європейської цивілізаційної моделі, цей конфлікт є частиною більшого стратегічного проєкту росії, спрямованого на ревізію міжнародного порядку та відновлення свого домінування в пострадянському просторі. Використання гібридних методів – від анексії Криму до ведення неоголошеної війни на Донбасі – дозволяє росії маніпулювати міжнародними нормами, не порушуючи формальних обмежень, але водночас створюючи для України ситуацію, де йдеться не тільки про захист суверенітету, але й про збереження національної ідентичності та стабільності.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що цей конфлікт зачіпає не тільки безпеку України, але й глобальні питання, такі як порушення норм міжнародного права, особливо стосовно територіальної цілісності, а також інтерпретації історичної спадщини та колективної пам'яті народів Східної Європи. Важливим аспектом є й боротьба за ідентичність, де для України ставить питання самовизначення, незалежності та відокремлення від впливу держави-агресора, яка намагається нав'язати свою інтерпретацію історії та політики.

Попри величезні людські, економічні та соціальні втрати, Україна змогла не лише зберегти свою державність, але й стійко протистояти зовнішній агресії. Це стало можливим завдяки мобілізації національних ресурсів, патріотизму та міжнародній підтримці, зокрема від Європейського Союзу та НАТО. Крім того, боротьба за незалежність сприяла зміцненню суб'єктності України на міжнародній арені, надаючи їй можливість більш чітко визначити свій геополітичний курс на європейську інтеграцію, що є важливим кроком для подальшого розвитку країни.

Протистояння України збройній російській агресії також стало важливим етапом у формуванні нових геополітичних реалій у Східній Європі та світі загалом, викликавши переосмислення ролі міжнародних інституцій, таких як ООН, ОБСЄ, та реформування підходів до безпеки в

Європі. Враховуючи ці фактори, можна зробити висновок, що агресія Росії проти України — це не тільки війна між двома державами, а й масштабний виклик для всього міжнародного співтовариства, який вимагає нових стратегій і підходів до забезпечення миру та безпеки в глобальному вимірі.

Список використаних джерел:

1. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5937>
2. Андрієвська А., Халімон О. (ред.). Люди «сірої зони»: Свідки російської анексії Криму 2014 року. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2018. URL: <https://library-service.com.ua:8443/kvdbuy/DocumentDescription?docid=KvDBUY.BibRecord.201111>
3. Бондар І. Проектна діяльність учнів на уроках історії відповідно концепції Нової української школи. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. 2023. Вип. 11. С. 24–27.
4. Венцова Н.О. Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 127 с.
5. Власов В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класів закладів загальної середньої освіти. 2019. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1260-istoriya-ukrainy-11-klas-vlasov.html>
6. Гай-Нижник П. П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики : монографія / наук. ред. Залізняк Л.Л.. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с.
7. Горун О. Протидія ворожій медіа-пропаганді в умовах правового режиму військового стану в Україні. Інформація і право. 2023. № 1 (44). С. 116–128. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287772>

УДК 336.74(430)"1948"

Віталій ЄДИН,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,
науковий керівник: Буглай Н.М., д.іст.н., професорка

ГРОШОВА РЕФОРМА 1948 РОКУ В ЗАХІДНІЙ НІМЕЧЧИНІ

***Анотація.** У тезах зазначається, що ініціатором грошової реформи 1948 року в Західній Німеччині був німецький політик та державний діяч Людвіг Ерхард. Його реформа стала фундаментом для оздоровлення фінансової системи й реорганізації економіки в західних зонах окупації. Завдяки цим змінам Німеччина досягла значних результатів: підвищилась продуктивність праці, стабілізувалися ціни та валютний ринок, почала знижуватися кількість безробітних. Це створило сприятливі умови для сталого економічного розвитку країни.*

***Ключові слова:** Західна Німеччина, «німецьке питання», грошова реформа, німецька марка, економічний розвиток.*

Внаслідок Другої світової війни економіка Німеччини опинилася у важкому становищі: виробництво зменшилося приблизно на 85 % порівняно з рівнем до Другої світової війни, було зруйновано близько 25 % житлових будинків та 20% промислових об'єктів, близько 40% транспортної інфраструктури, безробіття сягало 50 %, спостерігалася величезна інфляція [1].

Фінансове та грошово-кредитне становище, що сформувалося під час перших років післявоєнної окупації, перебувало у глибокій кризі, яка посилювалась жорстким адміністративним контролем над цінами. Цей контроль супроводжувався такими заходами, як: фіксація заробітних плат і раціонування споживчих товарів, які хоч і стримували темпи інфляції, але

суттєво гальмували розвиток виробництва. Наслідком таких дій стала прихована інфляція, яка виражалася у дефіциті товарів і послуг. Для подолання кризи була необхідна реформа, здатна змінити основи грошово-фінансової системи. Її ініціатором став німецький політик Людвіг Ерхард (1897–1977). З березня 1948 року він обіймав посаду директора Економічного управління Бізонії (англо-американської зони окупації) й запропонував план відновлення повоєнної економіки, зазначивши, що реформу можна провести лише за наявності таких мінімальних умов: має працювати виробництво та транспорт. Для налагодження виробництва слід було переконати підприємства в безпеці збереження їхнього реального капіталу [2]. Державний борг зріс з 27,2 млрд марок у кінці 1938 р. до 377,2 млрд марок у травні 1945 р. Інфляція досягла 600% від довоєнного рівня. Все це призвело до натуралізації господарства й продуктообміну: в країні домінувала бартерна економіка. З приводу голоду у той час жартували: їжі надто багато, щоб померти, але дуже мало, щоб жити [3, с.249].

Відповідно до військового декрету окупаційної влади, грошова реформа розпочалася в ніч на 21 червня 1948 року з виведенням з обігу рейхсмарок. 50% грошей було дозволено обміняти у співвідношенні 1:10. Певна частина приватних депозитів була заморожена й згодом підлягала обміну у пропорції 1:20. Більшість банківських та фінансових зобов'язань нацистського режиму було анульовано. Підприємства отримали фінансування для виплати першої зарплати, але потім мали забезпечувати свої фінансові потреби, реалізуючи свою продукцію на ринку. Реформа дозволила позбутися знеціненої рейхсмарки, а загальна грошова маса була скорочена приблизно на 93%, що дозволило призупинити інфляцію й нормалізувати ситуацію на валютному ринку [4, с.50].

Протягом двох місяців кожен мешканець Німеччини мав змогу обміняти до 60 нових марок за курсом 1:1. З цієї суми 40 марок видавалися відразу, а решту 20 – після закінчення 30 днів. Значне скорочення грошової маси в обігу та обмежена кількість доступних коштів у населення змусили

підприємства зосередитися на виробництві потрібної продукції. У магазинах почали з'являтися товари місцевого виробництва, доступні для купівлі новими грошима. Поступово зникли «чорний ринок» й спекуляція, що позитивно вплинуло на стабілізацію економіки. Незважаючи на те, що ціни іще певний час зростали через активний попит, це стимулювало збільшення обсягів виробництва. Вже через два роки країна досягла значних успіхів: підвищення продуктивності праці, стабілізація цін і зниження рівня безробіття стали головними показниками економічного відновлення.

Економічна реформа 1948 року стала ключовою віхою у процесі фінансової стабілізації Західної Німеччини, але її успішне впровадження супроводжувалося загостренням політичної ситуації в країні. Попри те, що радянська адміністрація отримала повідомлення про підготовку обмінної операції в західних зонах (офіційне сповіщення було здійснене західними губернаторами лише за два дні до запланованого її старту), вона не вжила жодних ефективних заходів для запобігання надходженню значного обсягу старих, знецінених марок до Східної Німеччини. Такий неконтрольований приплив міг потенційно дестабілізувати споживчий ринок регіону. Закритий ще з 30 червня 1946 року міжзональний кордон створював певну перешкоду, але винятком залишався Берлін, поділений на чотири сектори. 24 червня 1948 року радянські війська блокували Західний Берлін, перервавши всі комунікації із західними зонами. Ця акція мала більше політичний, ніж економічний характер. Саме 24 червня в радянській зоні була здійснена власна реформа, в ході якої на старі марки були наклеєні особливі купони. Економічна небезпека припливу грошової маси із Заходу була, певною мірою знята. Блокада ж Західного Берліна стала засобом тиску на західні держави з метою примусити їх до поступок на переговорах. Результат акції виявився зворотним [5]. Блокада Берліна була стратегічним заходом, спрямованим на створення умов, які дозволили б Радянському Союзу вести переговори щодо «німецького питання» з позиції сили. У разі невдачі радянське керівництво розглядало можливість послаблення західного

впливу в Берліні, інтегрувавши все місто до фінансово-економічної системи радянської зони окупації. Головним прорахунком сталінського керівництва була недооцінка рішучості західних держав боротися за реалізацію курсу на створення незалежної Західної Німеччини.

Таким чином, можна констатувати, що основними результатами реформи були: нормалізація грошового обігу, оздоровлення фінансової системи та створення стабільної основи для відбудови німецької економіки. Перехід Західної Німеччини на нові гроші відбувався в контексті проведення політики економічної лібералізації, спрямованої на ліквідацію товарного дефіциту та формування умов для розвитку ринкових відносин, за яких ціна визначалася попитом та пропозицією, а гроші виконували функцію регулювання економічних процесів. Загалом, реформа 1948 року заклала основу для подальшого економічного розвитку країни, що сприяло подальшому формуванню середнього класу.

Список використаних джерел

1. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України // *Сайт LB.ua*. 2022. 13 квітня. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html (дата звернення: 28.03.2025).
2. Браун Н. Батько економічного дива у товаристві контрольованої раціональності та раціонального самоконтролю // *Дзеркало тижня*. 2002. №2(377). 18 січня. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/batko_ekonomichnogo_diva_u_tovaristvi_kontrolovanoyi_ratsionalnosti_ta_ratsionalnogo_samokontrolyu.html (дата звернення: 31. 03. 2025).
3. Роєнко В.І. Досвід реформ Людвіга Ергарда для української економіки // *Науковий вісник НЛТУ*. 2012. Вип. 22.2. С.248–255.
4. Супрун Н. А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.) // *Історія народного господарства та*

економічної думки України : зб. наук. пр. / ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ: Наук. думка, 2022. Вип. 55. С.39–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039>

5. Шпаргало Є. Берлінська криза 1948 – 1949 років та її наслідки. URL : <https://eugene-shpargalo-articles.blogspot.com/2016/06/1948-1949.html> (дата звернення: 31. 03. 2025).

УДК 902.2(477.53)+004.932.2+528.72

Олександр ЗУБКО,

вчитель Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради, м. Полтава,

Матвій ЛЕНЕЦЬ,

учень 9-М класу Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради,

м. Полтава

ФОТОГРАММЕТРІЯ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПОЛОВЕЦЬКОЇ «КАМ'ЯНОЇ БАБИ» З САДИБИ КОЧУБЕЇВ (С. ДИКАНЬКА)

***Анотація.** У цьому дослідженні ми застосували фотограмметрію для створення цифрової моделі половецької «кам'яної баби», що знаходиться в палаці Кочубеїв у Диканьці. Ми вивчили метод фотограмметрії в археологічних дослідженнях, проаналізували доступні джерела та інформацію, провели фотозйомку артефакту та створили його тривимірну модель. Розглянули можливості використання цієї моделі для популяризації археологічних знахідок, описали етапи дослідження, надрукували 3D-модель та визначили результати та перспективи нашої роботи.*

***Ключові слова:** археологія, артефакт, «кам'яна баба», фотограмметрія, 3D-модель.*

В умовах сучасних труднощів, спричинених пандемією та війною, українська археологія активно впроваджує нові методи збереження

культурної спадщини. Обмеження доступу до музейних колекцій та руйнування пам'яток спонукають до використання фотограмметрії. Цей метод, що дозволяє створювати цифрові копії об'єктів, є надзвичайно важливим для збереження пошкоджених артефактів. Хоча фотограмметрія є відносно новим інструментом для українських археологів, вона відкриває широкі перспективи для досліджень.

Зважаючи на численні випадки пошкодження та руйнування артефактів, що є свідченням багатовікової історії українського народу, фотограмметрія виступає як один із ключових інструментів для їхнього захисту та збереження. Цей метод, що базується на створенні високоточних тривимірних моделей об'єктів за допомогою серії фотографій, дозволяє не лише зафіксувати поточний стан пам'ятки, але й відтворити її у цифровому форматі для майбутніх досліджень та реставраційних робіт.

Фотограмметрія відкриває нові можливості для документування та аналізу археологічних знахідок, особливо в тих випадках, коли фізичний доступ до них обмежений або неможливий. Вона дозволяє створювати віртуальні копії артефактів з високим ступенем деталізації, що сприяє їхньому збереженню для майбутніх поколінь та популяризації серед широкої громадськості.

Таким чином, українська археологічна наука демонструє свою здатність адаптуватися до сучасних викликів, використовуючи передові технології для збереження та дослідження культурної спадщини. Фотограмметрія стає не лише інструментом для фіксації та збереження артефактів, але й важливим засобом для їхньої популяризації та залучення уваги до історії українського народу.

Фотограмметрія – це метод, який використовує цифрові зображення або фотосканування для точного визначення розмірів та форм об'єктів. Аналізуючи геометричні параметри зображень, можна отримати науково достовірні дані. Цей метод також застосовується для обробки матеріалів в

лабораторії, дозволяючи легко створювати 3D-моделі артефактів на основі серії фотографій.

Тривимірна модель, отримана в результаті дослідження, має багато можливостей. Вона дозволяє візуалізувати знахідку, відтворити відсутні елементи у віртуальному просторі, а також створити детальні графічні зображення об'єкта в різних проєкціях. Це не лише зберігає дані про артефакт, але й робить його доступним для широкої аудиторії, незалежно від місця розташування оригіналу.

Хоча фотограмметрія лише починає впроваджуватися в українську археологічну науку, її потенціал для збереження та вивчення культурної спадщини є надзвичайно великим, особливо в умовах, коли традиційні методи дослідження обмежені.

Наш науковий інтерес привернула половицька кам'яна скульптура – «кам'яна баба», експонат з невідомим минулим, що знаходиться на подвір'ї Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Ми обрали цей експонат для випробування нашого методу первинної обробки даних. Для польового дослідження ми використовували програму Reality Capture, яка автоматично створює високоточні 3D-моделі на основі фотографій та лазерного сканування.

Під час дослідження «кам'яної баби» ми виявили, що її місцезнаходження дозволяє легко зробити кругову фотозйомку з мобільного телефону. Це дозволило нам ефективно використати наші технічні можливості для збереження культурної спадщини Полтавщини. Ми зробили серію фотографій, завантажили їх у програму Reality Capture і створили 3D-модель.

Фотознімки «кам'яної баби» половецького часу з різних ракурсів

Програма швидко і точно обробила дані, перетворивши фотографії на 3D-модель для друку. Полеві дослідження та використання сучасних технологій дозволили нам створити детальну цифрову копію пам'ятки, відкриваючи нові можливості для її дослідження та популяризації.

Підготовка моделі для 3D-друку

Фотограмметрія, як сучасний інструмент візуалізації, перетворює складні археологічні дані на захопливі візуальні історії, які легко сприймаються не лише науковцями, але й широкою аудиторією. Завдяки їй археологічні знахідки оживають, даруючи кожному можливість доторкнутися до минулого.

Сучасні технології відкривають безпрецедентні можливості для дослідження та збереження нашої культурної спадщини. Завдяки фотограмметрії ми можемо створювати надзвичайно детальні тривимірні моделі археологічних об'єктів. Ці моделі слугують основою для створення

захопливих віртуальних екскурсій, які дозволяють користувачам віртуально подорожувати до місць зберігання або розкопок.

Дана 3D-модель «кам'яної баби» половецького часу може використовуватися: як навчальна модель для учнів, вчителів закладів загальної середньої освіти; студентів, викладачів коледжів, закладів вищої освіти історичного спрямування; для віртуальної екскурсії – це дозволить більш детально вивчити археологічний артефакт; у роботі музейної експозиції: відвідувачі матимуть змогу пізнати світ минулого; експонат може бути доповнений додатковою інформацією, що зробить відвідування музею більш освітнім; під час створення документального фільму про «кам'яних баб» половецького часу; з метою публікацій 3D-моделі й візуалізація її в соціальних мережах дозволить залучити нову аудиторію та підвищити інтерес до культурної спадщини; заради створення віртуального туру по кам'яних стелах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського; більш деталізованого аналізу, збереження та подальшого вивчення археологічного артефакту; для створення мерчу експозиції кам'яних стел внутрішнього подвір'я Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (брелоки, листівки, футболки, світшоти) та інші.

*Отримана 3D-модель половецької «кам'яної баби» половецького часу
з садиби Кочубеїв (с. Диканька)*

Фотограмметрія відкриває широкі можливості для популяризації археології, роблячи її більш доступною та захопливою для широкого загалу. Цей метод дозволяє не лише зберігати культурну спадщину, але й зробити її зрозумілою та цікавою для кожного. У майбутньому фотограмметрія стане незамінним інструментом в археологічних дослідженнях, сприяючи розвитку науки та поширенню знань про минуле.

Список використаних джерел

1. Борисова Т., Борисов А. Поширення дослідницьких даних в археології: практики та перспективи. І Всеукраїнський археологічний з'їзд (Ніжин, 23-25 листопада 2018р.). Київ: ІА НАНУ, 2018. 34 с.
2. Довжанський О. Цифрова фотограмметрія – сучасний стан та чинники її розвитку. Фотограмметрія та дистанційне зондування, моніторинг навколишнього середовища. Львів: Львівська політехніка, 2005. Вип. 66. С.136-143.
3. Довженко Н.Д. Найдавніші «Кам'яні баби» України та проблеми їх етнокультурного вивчення. Наукові записки. Том 14, Історія. Київ: КП ВД «Педагогіка», 1999. С.8-17.
4. Жигола В.С., Скороход В.М. Новітні методи фіксації в археології. Археологія. Київ: Інститут археології НАН України, 2019. №1. С.118-130.
5. Кузик З., Ставовий А., Ільків Т. Документування та моделювання археологічних об'єктів засобами цифрової фотограмметрії. Сучасні досягнення геодезичної науки. Львів: Львівська політехніка, 2017. Вип. 1. С.125-130.

УДК 281.9-058.6(477.8)"1939/1949"

Віталій КАРАБІНОВИЧ,
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О.В.,
д.іст.н., професор

РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЗБЕРЕЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В 1939- 1949 РР.

У статті розглядається значення Української греко-католицької церкви у збереженні національної самобутності та ідентичності українського народу в період важких випробувань 1939-1949 рр., тобто в часи радянської і німецької окупації. Автор доводить, що церква перетворилась на духовний і культурний центр для мільйонів мешканців Західної України, особливо в умовах утисків, заборон та репресій. Окрему увагу зосереджено на фігурах митрополита Андрія Шептицького та патріарха Йосипа Сліпого, діяльності духовенства, а також – на процеси примусової ліквідації греко-католицької церкви у 1946 р. Підкреслено, що незважаючи на офіційну заборону греко-католицька церква залишилась важливим символом національної єдності та спротиву тоталітарним системам.

Ключові слова: *Західна Україна, спротив тоталітаризму, національна ідентичність, греко-католицька церква, митрополит, патріарх.*

У сучасних умовах повномасштабної агресії росії проти України питання збереження національної ідентичності, духовної згуртованості та історичної спадщини набувають особливої значущості. Вивчення значення Української греко-католицької церкви у 1939–1949 роках є вкрай важливим, оскільки наочно ілюструє як церква стала надійною опорою для

українського суспільства в часи жорстоких переслідувань, тоталітарного тиску та спроб знищення національної самобутності.

Сьогоднішня війна з боку росії, як і в середині ХХ ст., спрямована не лише на захоплення українських земель, а й на руйнування основ української духовності, мови, культури та віросповідання. В таких трагічних умовах звернення до історичного прикладу УГКЦ, яка попри репресії зуміла зберегти національну свідомість, є надзвичайно цінним і повчальним. Мешканці Західної України можуть наочно продемонструвати приклад відданості, духовної витримки та самопожертви греко-католицького духовенства. Їх досвід надихає сучасних українців боротись не лише за територіальну незалежність, а і за збереження своєї культури і духовної сутності. Саме тому ця тема має не лише історичну цінність, але й глибоке суспільне, моральне та національно-патріотичне звучання в трагічних умовах сьогодення.

Метою статті є ґрунтовне вивчення значення Української греко-католицької церкви як одного з провідних символів української національної ідентичності в 1939 – 1949 роках. Основна увага зосереджена на розгляді діяльності УГКЦ в умовах радянської та нацистської окупації, а також на з'ясуванні її ролі у консолідації духовності громади, збереженні національної свідомості і культурних традицій українського народу в часи жорстоких репресій і тоталітарного тиску.

На зламі 1930–1940-х років Українська греко-католицька церква відігравала важливу роль у релігійному, культурному, освітньому та громадському житті Західної України, яка на той час входила до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини. Її вплив значно перевищував межі суто духовної сфери. Церква стала осередком національного пробудження, розвитку освіти, культури і формування національної свідомості українців [1, с. 288-298].

Головою церкви був митрополит Андрій Шептицький. Без сумніву – видатна особистість не лише серед українців, а і у більш широких колах

християнського світу. Всього до структури УГКЦ входило більше трьох тисяч парафій, семінарій, друкованих органів. Церква мала значний вплив на становлення української інтелігенції та формування національної гідності на основі патріотичних цінностей [2, с. 42-52].

Хоча уряди держав, в які входили землі Західної України, і проводили політики асиміляції і денаціоналізації, будь-якими засобами пригнічуючи українське населення, УГКЦ неодноразово виступала як виразник української ідентичності і ставала об'єктом адміністративного тиску. Державна влада перешкоджала зростанню впливу церкви та обмежувала права українського духовенства і освітніх закладів, однак напередодні Другої Світової війни УГКЦ обіймала одне з найавторитетніших місць в українському суспільстві, виконуючи функцію духовного лідера та національного авторитету. Водночас, церква перебувала в умовах постійного адміністративного тиску, до якого згодом долучилась радянська і німецька окупаційна система [3].

Протягом 1939–1949 років Західна Україна пережила один із найтрагічніших періодів у своїй історії. Спочатку регіон потрапив під радянську, а згодом під нацистську окупацію, і вже з 1944 р. знову опинився під контролем радянської влади. У таких складних умовах Українська греко-католицька церква стала не лише духовною установою, а й важливим осередком збереження національної ідентичності, опору, духовної єдності та культурного спадку українського народу.

У часи репресій та терору, масових переселень і гонінь церква підтримувала віру та моральний дух людей. Навіть у періоди жорсткого тиску з боку влади УГКЦ продовжувала відправляти служби, проводити духовні бесіди, сповіді та молитви.

Представники духовенства здебільшого були носіями української мови, традицій та історичної пам'яті, тому представники УГКЦ активно підтримувала розвиток української культури, організовували підпільні гуртки, поширювали нелегальну пресу і духовну літературу. Водночас

церква допомагала тим, хто опинився у скруті, в першу чергу біженцям, переселеним родинам, а також євреям, яких переслідували нацисти. Особливо важливою була діяльність митрополита Андрія Шептицького, який особисто рятував єврейських дітей та їхні родини, надаючи прихисток і притулок [4, с. 32-48].

У досліджуваний період німецький та радянський окупаційні режими достатньо ворожо ставились до діяльності УГКЦ. Нацисти в цілому не мали єдиної і чітко сформованої політики щодо церкви Західної України, проте ставились до неї з недовірою. Церква не зазнавала при німцях масових репресій, але її діяльність не отримувала офіційної підтримки, а соціальна активність часто розцінювалась як небажане втручання.

При німцях греко-католицька церква функціонувала з певною свободою, могла відкривати нові парафії, чернечі обителі, провадити доброчинні ініціативи. Так, наприклад, за ініціативи Андрія Шептицького духовенство активно захищало людську гідність, зокрема допомагало євреям, за що представники церкви зазнавали жорстких утисків [7].

Німецька адміністрація на офіційному рівні не визнала автономії УГКЦ і поступово обмежувала її соціальну та гуманітарну роботу. В подальшому німецький уряд планував ліквідувати всі незалежні церковні структури у Східній Європі, включно з УГКЦ. Лише тимчасово церкву використовували як певний інструмент впливу, але все-таки готували ґрунт для її заміни на державну ідеологію [6].

Радянський уряд, навпаки, розглядав УГКЦ як дуже небезпечну силу, яка втілювала українську національну ідею та була пов'язана з Ватиканом, що був тією зовнішньою силою, яку радянська влада контролювати не могла. Такий зв'язок об'єктивно не міг існувати в радянській дійсності і в політиці централізованої держави.

Тому радянська влада проводила терористичну політику: духовенство затримувалось, закривались духовні навчальні заклади, конфіскувалось

церковне майно. Спецслужби вели спостереження за єпископами та активними вірянами, прагнучи обмежити вплив церкви.

З поверненням радянської влади церква стала об'єктом переслідувань. Розпочались арешти, допити, знущання над духовництвом та знищення організаційних структур [5, с. 66-70].

Так, у 1946 р. відбувся «Львівський собор», інспірований НКВС, у результаті якого УГКЦ була насильно ліквідована, а її майно передано російській православній церкві. Патріарх Йосип Сліпий разом із сотнями священників був ув'язнений, багато хто загинув у радянських таборах [6].

Але, незважаючи на офіційне знищення, УГКЦ продовжила існувати в умовах підпілля ще десятки років, зберігаючи традиції віри, культури та національного духу. Її діяльність стала джерелом натхнення для багатьох поколінь у боротьбі за українську свободу та державність. Тому, без сумніву можна стверджувати, що греко-католицька церква стала одним із найяскравіших символів незламності українського народу перед обличчям жорстоких репресій та поневолення.

Опрацювавши тему можна дійти до висновків, що у добу глибоких політичних трансформацій, подвійної окупації та масштабних репресій Українська греко-католицька церква виступила не лише як конфесійна організація, а як впливовий центр духовного, культурного та національного життя. Вона виконувала визначальну функцію у збереженні української самобутності, консолідації суспільства та підтриманні патріотичного духу в найскладніші історичні моменти. Незважаючи на переслідування і утиски, ув'язнення, примусові виселення та насильницьке розформування в 1946 р., УГКЦ не припинила існування, вона перейшла у підпілля, зуміла зберегти свою внутрішню організацію, віровчення і служіння. Її опозиція тоталітарним режимам стала символом непохитності українського народу в умовах зовнішнього тиску та духовного поневолення. Події цього десятиліття засвідчують, що греко-католицька церква була і залишається не просто релігійною структурою, а важливим національним явищем, яке

згуртовує українців довкола ідеалів свободи, гідності та ідентичності. Її приклад залишається донині джерелом натхнення і в сучасних умовах війни, коли знову постає необхідність у духовному опорі та збереженні національної культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Голубченко І. *Греко-католицька церква і національно-визвольний рух на західно-українських землях (30-40 рр. XX ст.)*. Церква і соціальні проблеми. Львів. 1993. С. 288-298.
2. Лаба В. *Митрополит Андрій Шептицький. Його життя і заслуги*. Львів: Свічадо, 1990. 62 с.
3. Кость П. *Історія української церкви*. Львів, 1992. 158 с.
4. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрія Шептицького. *Київська церква*. 2001. № 1-3. С. 32-48.
5. Кам'янський П. Митрополит Андрій Шептицький та єпископ Григорій Хомишин в боротьбі за українську церкву і державність у першій половині XX ст. *Схід*. 2006. №4. С. 66-70.
6. *Львівський псевдособор 1946 р.: історія спецоперації «руського міра»*. Електронний ресурс: https://ugccif.org.ua/lvivskyj-psevdosobor-1946-roku-istoriia-spetsoperatsii-russkoho-mira/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 05.04.2025)
7. Гентош Л. *Документ про ставлення митрополита Андрея Шептицького до німецького окупаційного режиму*. Електронний ресурс: https://uamoderna.com/shafka-dok/hentosh-sheptytsky/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 05.04.2025)

УДК: 355.357(477:474)"20"

Віолета КАРП,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г.М., к.іст.н., доцентка

ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ

***Анотація:** У статті розглядається розвиток військових альянсів між Україною та балтійськими країнами – Литвою, Латвією та Естонією – у період з 2014 по 2024 роки у відповідь на військові загрози з боку Росії. Виокремлено ключові напрями як індивідуальних, так і колективних зусиль, зокрема підтримку в сфері оборонних технологій, спільні навчальні ініціативи, обмін інформацією у сфері кібербезпеки та участь у глобальних безпекових місіях. У статті підкреслюється важливість цієї співпраці для посилення обороноздатності України та зміцнення регіональної безпеки загалом.*

***Ключові слова:** Україна, країни Балтії, Литва, Латвія, Естонія, військова співпраця, безпека, НАТО, кібербезпека, обороноздатність.*

В умовах великої військової агресії з боку Російської Федерації проти України, що почалася в 2014 році і змінила свій характер у 2022 році, міжнародне військове співробітництво стало надзвичайно важливим. Особливо виділяються країни Балтії – Литва, Латвія та Естонія – серед основних партнерів України в цьому напрямку. Вони надали значну технічну військову підтримку та стали активними союзниками в політиці і дипломатії. Їхній досвід у інтеграції до НАТО, реформуванні оборонного сектора за євроатлантичними стандартами, а також у створенні ефективних систем кібербезпеки є надзвичайно цінним для України в процесі зміни своєї безпекової політики. В умовах нової архітектури безпеки в Європі, яка

формується через війну, дослідження форм, механізмів та результатів військового співробітництва між Україною і країнами Балтії є важливим і актуальним як для наукових досліджень, так і для реальної роботи в державному управлінні.

Метою розвідки є вивчення військових зв'язків між Україною та Литвою, Латвією й Естонією. Це дослідження зосереджується на сучасних проблемах безпеки, аналізує основні напрямки, юридичні основи, інституційні структури та реальні результати. У статті розглядається питання, пов'язані з боротьбою проти російської агресії, а також покращенням національної і регіональної безпеки.

Починаючи з 2014 року, Литва, Латвія та Естонія активно підтримують суверенітет і територіальну цілісність України після незаконної анексії Криму Росією та початку гібридного конфлікту на сході України. Їхня допомога включає не лише політичну підтримку, але й реальні військові та оборонні ініціативи. Завдяки спільному досвіду протидії російському впливу в пострадянську епоху, розумінню геополітичних ризиків і стратегічній орієнтації на НАТО та Європейський Союз, ці країни стали важливими союзниками України в галузі безпеки. [1].

Внаслідок цього співпраця з Литвою, Латвією та Естонією сформувалась у різних напрямках: укладення міжурядових угод, участь у міжнародних структурах, постійна військово-технічна допомога та спільна робота у сферах кібербезпеки, протидії гібридним загрозам і адаптації української політики безпеки до євроатлантичних стандартів.

У воєнний час військова співпраця з Литвою має велике значення для України. Як відданий союзник України, Литва ще у 2011 році уклала Угоду про співробітництво в галузі оборони [2]. Після 2014 року угоду було оновлено, що призвело до активнішого партнерства. Литва стала першою країною ЄС і НАТО, яка офіційно оголосила про надання Україні летальної зброї, включаючи протитанкові ракетні комплекси FGM-148 Javelin,

стрілецьку зброю, боєприпаси, військову форму та різні матеріально-технічні засоби.

Крім того, у 2015 році Україна, Литва та Польща створили спільне військове формування - Литовсько-польсько-українську бригаду LITPOLUKRBRIG [3] відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння, підписаного 19 вересня 2014 року у Варшаві. Бригада, розташована у Любліні (Польща), займається підготовкою військовослужбовців для міжнародних операцій під егідою ООН, НАТО та ЄС, а також сприяє узгодженню оперативних і тактичних методів згідно зі стандартами НАТО.

У 2018 році Литва започаткувала спільний з Україною проект у сфері кібербезпеки, який включав технічну допомогу, спеціалізоване навчання та обмін аналітичним потенціалом через Центр передового досвіду НАТО з кібероборони CCDCOE у Таллінні. [4].

У 2022 році, у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії, Литва значно розширила допомогу Україні, надавши військову підтримку, що перевищила 1% її ВВП за даними Інституту Кіля, 2023. [5] Допомога включала артилерійські системи M101, боєприпаси, дрони, медичні засоби та обладнання зв'язку. У січні 2024 року уряди України та Литви оголосили про наміри укласти двосторонню безпекову угоду, яка включатиме довгострокову військово-технічну допомогу, обмін розвідувальними даними та співпрацю у виробництві озброєння [6].

На чолі с Литвою, Латвія є одна із країн з найбільшою військовою допомогою Україні. Латвія ініціювала офіційне військове співробітництво з Україною, підписавши Угоду про військово-технічне співробітництво у 2004 році, яку оновили у 2017 році. В рамках цієї угоди Латвія послідовно надавала не лише матеріально-технічну підтримку, а й експертну допомогу в сфері військової освіти, логістики та реформування оборонного сектору відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України (2016), який відповідає стандартам НАТО.

Після 2014 року Латвія почала постачання протитанкової зброї, засобів зв'язку, бойових машин піхоти та бронетранспортерів. Також були організовані тренінгові програми для українських інженерів, медиків та саперів. У 2022-2023 роках Латвія передала Україні реактивні системи залпового вогню, артилерійські установки, мобільні шпиталі та прилади нічного бачення. Крім того, Латвія брала активну участь у Європейській військовій навчальній місії, в межах якої латвійські інструктори навчали українських військових, зокрема операторів безпілотників.[7]

На законодавчому рівні у травні 2022 року Сейм Латвії офіційно визнав дії Росії в Україні геноцидом українського народу. Це підкреслило політичну єдність країни та її відданість військовій і політичній підтримці України. Латвія також відіграла важливу роль у просуванні жорсткіших санкцій з боку ЄС і НАТО проти Росії.

Так само, попри відносно невеликий оборонний бюджет, Естонія є однією з найбільш щедрих країн-донорів України у перерахунку на ВВП. Співпраця розпочалась у 2005 році з підписання Угоди про оборонне співробітництво, яку оновили у 2020 році з урахуванням нових гібридних та цифрових загроз.

Естонія є особливо важливим партнером у сфері кібербезпеки. Саме тут розташовано Центр передового досвіду НАТО з кібероборони CCDCOE. У межах спільних проєктів Естонія надала Україні технічні засоби захисту критичної інфраструктури, організувала навчання для спеціалістів з кіберзахисту та забезпечила програмне забезпечення для оперативного управління.

У 2022 році Естонія передала Україні польові шпиталі, артилерію, дрони, системи ППО та IT-ресурси для бойових підрозділів. Естонські інструктори також брали участь у підготовці українських військових у межах програм НАТО та ЄС. Крім того, Естонія надавала гуманітарну та медичну допомогу для підтримки українських військовослужбовців.

На законодавчому рівні участь Естонії у співпраці з Україною закріплена в Стратегії зовнішньої політики до 2030 року, яка прямо передбачає підтримку демократичних держав у протидії авторитарним впливам у Східній Європі.

Взаємодія у військовій сфері між Україною та Литвою, Латвією і Естонією є ключовою для забезпечення регіональної безпеки та посилення оборонних можливостей у сучасних умовах. Країни Балтії, які мають значний досвід у протидії російським загрозам, є членами НАТО та ЄС, тому активно надають підтримку Україні через двосторонні зв'язки та міжнародні ініціативи. Спільні навчання, обмін досвідом, військово-технічна допомога та політична підтримка створюють надійну основу для подальшого зміцнення стратегічного партнерства.

Список використаних джерел

1. Міністерство оборони України. Офіційні повідомлення про міжнародну допомогу, 2022–2024. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnicztvo>
2. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки від 18 квітня 2011 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_082#Text
3. Верховна Рада України. Постанова про затвердження співробітництва у рамках LITPOLUKRBRIG. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238/2015#Text>
4. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. Annual Report. 2022. URL: <https://ccdcoe.org/about-us/>
5. Kiel Institute for the World Economy. Ukraine Support Tracker. 2023. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
6. Carnegie Europe. Baltic States and Ukraine's Security Partnership. 2024. URL: <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2025/04/the-problems-with-european-security-guarantees-for-ukraine?lang=en>

7/ Ministry of Defence of the Republic of Latvia. Military Support to Ukraine. 2023. URL: <https://www.mod.gov.lv/en/support-ukraine>

УДК 94(477.53)"1850/1917"

Дмитро КОКОТІХІН,
аспірант, Маріупольський державний університет, м. Київ,
науковий керівник: Коробка В. М, к.іст.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ЛУБЕНСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто специфіку повсякденного життя Лубенської чоловічої гімназії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Виокремлено деяких цікавих осіб, що були пов'язані із повсякденним життям навчального закладу. Особливу увагу було приділено спогадам випускників про особливості навчання та побуту гімназії в зазначений період.

Ключові слова: освіта, гімназія, гімназист, повсякденність, Лубни.

Друга половина ХІХ – початок ХХ століття стали важливим періодом для розвитку системи середньої освіти в Україні. У результаті численних освітніх реформ відбулося значне поширення загальної середньої освіти не тільки серед привілейованих станів суспільства, але й серед селянства та міщанства. Гімназії, як основні середні навчальні заклади, відігравали важливу роль у формуванні інтелігенції та культури того часу. Однією з таких установ була Лубенська чоловіча гімназія. У цей період її закінчили багато відомих громадських та політичних діячів: брати Шемети, Б. Мартос, В. Леонтович, М. Порш, М. Божко-Божинський. Серед культурних діячів-випускників варто зазначити також професора О. Лазурського, хірурга С. Тимофєєва, історика В. Ляскоронського, мовознавця П. Залозного, академіка О. Чичибабіна, геолога М. Філянського, композитора Б.

Підгорецького. Вивчення повсякденного життя Лубенської гімназії у другій половині XIX – на початку XX століття дозволяє заглибитись у соціально-культурний контекст того часу, розкрити особливості навчання, взаємодії між учителями та учнями, а також виявити роль гімназії в освітньому процесі і житті міста Лубни.

Метою цієї роботи є дослідження особливостей повсякденного життя Лубенської гімназії в зазначений період, виявлення цікавих аспектів її функціонування, а також аналіз взаємодії навчального закладу з соціумом.

Одними з перших комплексних праць з історії навчального закладу стали дослідження Н. Сеферовського [1] та М. Симонова [2]. Особливо фундаментальною вийшла монографія Сеферовського, в якій автор проаналізував 20 років діяльності школи, виокремив основні джерела фінансування, описав соціальну структуру учнівства та учительського персоналу. Попри невеликі відомості про повсякденність, його праця є цінною та допомагає краще структурувати знання про діяльність гімназії в контексті кінця XIX ст. У наш час дослідженням повсякденності гімназійного життя займаються лубенські історики-краєзнавці: І. Козюра [3], О. Карпенко [4]. Цікаві епізоди на зламі століть описано в мемуарах П. Крата [5] та місцевого хірурга М. Тимофєєва [6].

Лубенська чоловіча гімназія була заснована у 1872 році з метою поширення середньої освіти в м. Лубни – одного із найбільш розвинутих міст Полтавській губернії в другій половині XIX ст. Спочатку вона мала підготовчий та два перші класи, але поступово набір до закладу був розширений, а попит на навчання зростав. Перший набір 1873 р. становив 157 учнів. Вже 1877-го кількість гімназистів зросла до 461 осіб, а кількість класів збільшили до 8 (стандартний набір класів того часу). Приймали до закладу хлопців з 10 років після обов'язкових вступних іспитів. Набір був досить чіткий і впорядкований. П. Крат згадував, що потрібно було вміти читати, мати навички письма, знати чотири арифметичні дії, обов'язковим також було знання декількох молитов із «Закону Божого» [5, с.81].

Перші п'ять років (1872-1877) гімназію очолював відомий етнограф Матвій Симонов, що мав псевдонім Номис. Він був дуже знаною особою, товаришував з Т. Шевченком, з яким довгий час листувався, дружив також з П. Кулішем [7]. Випускники гімназії згадують його імпозантним сивочубим козаком, що тримав удома шаблю, ходив містом у волохатій шапці та сірій свиті, певно, наслідуючи Шевченка, а через свій високий зріст (понад два метри) він спав у спеціальному ліжку, зробленому на замовлення [3, с.93].

У 1872 р. М. Симоновим було запрошено до гімназії відомого археолога та краєзнавця Ф. Камінського [8, с. 3]. Дослідник працював спочатку учителем підготовчого класу та бібліотекарем у книгозбірні. За ініціативою Ф. Камінського і М. Симонова у чоловічій гімназії був створений перший у Полтавській губернії навчальний краєзнавчий музей. Він мав у своєму фонді збірки кабінетів зоології, ботаніки, мінералогії, нумізматики, археології та палеонтології [9, с. 12]. Зібрання формувалося за рахунок благодійних дарів та силами педагогічного колективу та учнів. При школі вчений відкрив також і власний археологічний кабінет, який він сумлінно наповнював різноманітними експонатами. Археологічні знахідки привернули увагу наукової спільноти. У 1874 р. гімназія була запрошена на III Археологічний з'їзд в Києві, де демонструвала 47 виробів з каміння, кістяні шило та вістря, 14 великих кісток мамонта з Гінцівської стоянки, а також палеонтологічну карту Лубенського повіту [10, с. 70]. Були представлені також унікальні кремені, які були знайдені в яру поряд із гімназією. Саме Ф. Камінський виявив Гінцівське пізньопалеолітичне поселення, що підштовхнуло наукову спільноту до пошуку нових археологічних стоянок.

Навколо ентузіаста-археолога згуртувалося велике коло талановитих учнів, яких цікавили питання краєзнавства і стародавньої історії. У різний час серед них були гімназисти: Анатолій Кир'яков, Володимир і Василь Ляскоронські, Кирило Бочкар'єв та ін. У 1880-х рр. було створено гурток

імені Ф. Камінського у складі вихованців та вчителів гімназій, міських службовців і лубенців-студентів університетів [11 с. 36]. Учителем у Лубнах він пропрацював з липня 1872 р. по грудень 1882 р. [1, с. 165].

З 1878 р. при гімназії діяла церква Миколи Чудотворця. Варто зазначити, що навчальний заклад мав при штаті свого священника та церковного старосту. Гімназійний священник одночасно був також і вчителем Закону Божого. Не всі священнослужителі були зразковими викладачами та авторитетами для дітей. До прикладу, випускники згадували отця Миколу Копа-Овдієнка, який був вимогливим, суворим, але дуже непослідовним учителем. На педагогічній раді він часто захищав бешкетників та порушників дисципліни. Найбільш цікавим фактом про нього було те, що він і сам був досить злісним порушником, оскільки зловживав алкоголем і мав численні курйози у зв'язку з цим [6, с.240].

Із 1884 року при Лубенській чоловічій гімназії відкрили метеорологічну станцію III розряду (початкового рівня). А для того, щоб проводити ширші метеорологічні спостереження, Лубенське повітове земство за участю генерала Величка і частково на його кошти розпочало будівництво окремого приміщення для метеостанції. Завдяки цьому з 1 серпня 1892 р. в Лубнах було відкрито станцію II розряду. Двічі на день тут проводилися спостереження за основними погодними показниками. Дані відправлялися до головної фізичної обсерваторії Санкт-Петербурга. На той час це була єдина шкільна метеостанція в імперії [12].

Більшість учнів проживало в окремих квартирах, але при гімназії діяв також і пансіон, в якому проживали в основному діти дворянства. Лікар-хірург С. Тимофеев, що навчався в гімназії 1893-1902 рр., пригадував, що у пансіоні проживало всього 40 гімназистів, а всі інші - у приватних квартирах. Періодично учителі та інспектори відвідували учнівські помешкання з метою огляду та контролю за дисципліною, що дуже дошкуляло учням. За його спогадами, був навіть випадок, коли група

гімназистів створили бутафорську бомбу, щоб налякати одного із прискіпливих інспекторів та кинули її йому у вікно квартири [6, с.260].

Згідно спогадів випускників, гімназисти мали досить суворі та чітко регламентовані правила поведінки та зовнішнього вигляду. Обов'язковим атрибутом кожного хлопця повинен був бути сірий піджак-мундир, зі спеціальним комірцем, гудзиками та фірмовим поясом з бляхою, на якій було вибито аббревіатуру гімназії «ЛГ». Така ж сама аббревіатура була присутня і на кокарді кашкету темно-синього окрасу. Під час зустрічі із знайомими та поважними гостями, згідно рекомендацій вихователів, його потрібно було знімати та поважно схилити голову [5, с.93]. Шкільний ранець темного кольору був обов'язковим для гімназистів перших-сьомих класів. Лише учням 8-го класу дозволяли носити книги в руках, а не в ранці. Кожен учень мусив мати при собі учнівський квиток з печаткою гімназії і підписом директора. Ходити по місту дозволялося лише до настання темряви.

Розпорядок дня мав свою специфіку. Щоранку о 8.30 на подвір'ї гімназії лунав перший дзвоник. Через 15 хвилин він лунав вже у приміщенні гімназії, скликаючи всіх на ранкову молитву у рекреаційній залі. У молодших класах щодня було по чотири уроки. Старшокласники мали їх п'ять, а в підготовчому класі - три. О 9.00 починалися уроки, які тривали по 55 хвилин. Перерви між ними становили лише 5 хвилин. Після закінчення третього уроку о 12.00 була велика півгодинна перерва. Раз на тиждень, замість сніданку, учні йшли на заняття з гімнастики, які проводили тому, що окремо фізкультура у гімназії не викладалася [13].

П. Крат згадував: «О дев'ятій ранку усі учні, по двоє проваджені надзирателями та інспектором, йшли на молитву...Приходив директор та учителі. Співали кілька молитов і обов'язково «Боже, царя храни». Після цього інспектор читав деякі оповідки, а також оголошував покарання вчорашнім порушникам: на півгодини, годину чи на дві «позістати» по наукам в гімназії....На великій перемінці учні живилися. Внизу в партері

була столова, де можна було купити від гімназійного порт'єра Івана дещо з'їсти, наприклад, пироги з м'ясом. Туди «горничні» приносили поживу для тих паничів, що жили у своїх батьків у Лубнах. Пансіоністи йшли на перекуску до пансіону» [5, с.95].

На рубежі XIX-XX ст. гімназія стала одним із ключових осередків громадсько-політичного руху в м. Лубни. Є відомості про активну участь учнів у сходках і мітингах робітників міста 30 листопада 1905 р. У зв'язку із гімназійним бунтом під час революційних подій 1905 року, частина учнівства та викладачів була звільнена та відрахована із закладу, а гімназія взята під посилений поліцейський контроль [14, с.21].

9 лютого 1906 р., вперше на території українських губерній в цьому навчальному закладі було поставлено гімназійну театральну виставу українською мовою – комедію Тобілевича «Мартин Боруля». Вистава мала неабиякий успіх і здійснила вагомий вплив на культурно-просвітницький поступ. Ось що писала про дану подію газета «Рада»: «П'єсу виконано досить гарно, коли мати на увазі, що учні грали вперше. Спектакль закінчився дивертисментом, у котрому брав участь гімназіальний хор. Хором керував теж гімназист. Учні були в українському вбранні. Найбільше враження на слухачів справила остання пісня «Гей Українці, ще наша живе річ святая». Її публіка примусила повторити тричі, а коли почали визивати вчетверте, то розпорядник спектаклю від «родительського комітету» Шипулівський заборонив її більше співати. Збір (коштів) пішов на користь бідних учнів гімназій, що не мають спромоги заплатити за науку» [15].

Повсякденне життя Лубенської чоловічої гімназії другої пол. XIX – поч. XX ст. було досить цікавим та насиченим. Водночас активізація політичних рухів мала вагомий вплив як на повсякденність, так і на національну свідомість учнівства. Таке комплексне переплетіння побутового, позакласного та громадського життя гімназистів потребує подальшого дослідження, особливо в контексті вивчення регіональної

історії Полтавської губернії та історії окремих визначних навчальних закладів цього краю.

Список використаних джерел

1. Сеферовский Н. Н. Двадцатипятилетие Лубенской гимназии (1872–1897) / Н. Н. Сеферовский, сост. — Лубны: тип. Гордона А. Р., 1898. — 175 с
2. Симонов М.Т. Заметки к Юбилейной по случаю двадцатипятилетия Лубенской гимназии записке М. Симонова (1-го дир. Лубен. гимназии). — Киев : тип. Ун-та св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкого, 1898. — 39 с
3. Призабуті постаті [Посульського краю] : нариси / І. В. Козюра, В. Козюра. - Лубни : Інтер Парк, 2012. - 108 с
4. Карпенко О. Лубенська чоловіча гімназія / О. Карпенко // Краєзнавчі сторінки Лубенщини / О. Карпенко. – Лубни, 2018. – С. 56–60.
5. Коваль Р. Крізь павутиння змосковщення: до життєписів Павла і Михайла Кратів. Історичний Клуб "Холодний Яр", 2013. 352 с.
6. Тимофеев С. Воспоминания провинциального хирурга : Ч. 1 / Сергей Тимофеев ; упоряд. Синченко О. В. – Лубни : Інтер Парк, 2016. – 310 с.
7. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. — К., 1929. — Т. 3. Листування. — С. 251 — 252.
8. Симонов М. Заметки к юбилейной по случаю двадцатипятилетия Лубенской гимназии записке / М. Симонов. — К.: Университ. тип., 1898. — 98 с.
9. Пам'яті Ф. І. Камінського (1845–1891): зб. наук. пр. / ПКМ; [відп. ред. Супруненко О. Б.]. — Полтава, 1992. — Вип. 2. — 98 с
10. Ляскоронський В. Г. Невидані спогади за Володимира Боніфатійовича Антоновича як професора / В. Г. Ляскоронський // Україна. — К., 1928. — Кн. 6. — С. 70–82.

11. Ванцак Б. С. Рідний край: навч. посібн. з істор. Лубенщини / Б. С. Ванцак, В. М. Козюра. — Лубни: газ. «Лубенщина», 1993. — 104 с.
12. Міщенко О. Метеостанція міста Лубни: якою буде погода на новий рік. Лубенщина. 2019. 28 груд. URL: <https://lubenshchyna.com.ua/1712-meteostantsiya-mista-lubni-yakoyu-bude-pogoda-na-novij-rik-video>.
13. Кревська Г. Сторінки історії: 150 років тому в Лубнах відкрили гімназію. Новини Полтавщини. 2022. 4 верес. URL: <https://np.pl.ua/2022/09/storinky-istorii-150-rokiv-tomu-v-lubnakh-vidkryly-himnaziuu/>.
14. Шандра В. Участь студентської та учнівської молоді в революційних подіях 1905 р.. Архіви України №6, 1985, С. 21 – 26.
15. Громадська думка : щоденна політична, економічна і літературна газета.-№40, Київ, 1906. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001092>

УДК 37.018.3-055.2(477.7)"1980/2020"

Ганна КОНСТАНТИНОВА,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г.М., к.іст.н., доцентка

РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ КІНЦЯ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

***Анотація.** У статті висвітлюється внесок сучасних українських дослідників у студіювання історії жіночої освіти в Україні. Увага зосереджується на роботах, які презентують розвиток закладів освіти для жінок наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Визначаються загальні тенденції розгляду цієї тематики українськими істориками та більш вузькі тематичні ніші, що розглядаються науковцями.*

***Ключові слова:** жіноча освіта, південь України, історики, історикині*

Освіта завжди була важливою складовою розвитку суспільства, адже вона піднімає загальний рівень розвитку суспільства та дає поштовх до подальших наукових звершень. Історичний розвиток освіти активно досліджується істориками, проте гендерний аспект вивчений ще недостатньо. Тому метою цієї статті є аналіз внеску сучасних дослідників у вивчення розвитку жіночої освіти.

Жіноча освіта на півдні України функціонувала протягом середини XIX – початку XX ст., адже саме в цей час жінки змогли вибороти право на навчання. Історикиня В.А. Добровольська присвятила цьому питанню не одну свою роботу, зокрема вона підготувала дисертаційне дослідження «Історія жіночої освіти півдня України (1901 – 1910 рр.)», в якій охарактеризувала загальний розвиток жіночої освіти на початку XX ст. та окреслила період формування мережі освітніх установ для жінок на півдні України у XIX ст. [1].

Тривалий час здобуття освіти для жінок визначалося тільки в одній формі – інститут шляхетних дівчат. Це були навчальні заклади закритого типу для дівчат шляхетного походження. В них виховували «майбутніх дружин», тому окрім загального курсу предметів дівчат навчали рукоділлю, приготуванню їжі тощо. Дослідниця А.С. Коробчук у своїх працях аналізує історію розвитку Одеського інституту шляхетних дівчат. Цікавою є її робота «Батогом і пряником: специфіка виховного процесу в Одеському інституті шляхетних дівчат». В ній вчена зазначила предмети, які викладались в різні роки, зокрема наголосила на впливі релігії на навчання, охарактеризувала види покарань, які застосовувались до пансіонерок у навчальному закладі [2].

Також Анна Сергіївна розповіла про практику ставити оцінку за поведінку та її вплив на загальну успішність. Проте історикиня наголосила, що «подекуди колишні зразкові інститутки дивували своїх вихователів і вчителів неприйнятною для леді поведінкою після свого випуску із закладу освіти» [2, с. 42] і описала долю пансіонерки Анни Борзенко: після

завершення з відзнакою курсу навчання вона захопилась ідеями героїчних повстань і вступила на військову службу.

У середині XIX ст. в російській імперії, частиною якої був тоді південь України, постало питання реформування багатьох сфер життя, в тому числі і освіти. Була створена мережа різнорівневих навчальних закладів для жінок з доступом для представниць з різних прошарків суспільства. Сучасні українські вчені активно досліджують це питання. Так, Ж.М. Сердюк присвячує свої роботи аналізу становища середньої жіночої освіти. Зокрема, у статті «Становлення середньої жіночої освіти в Одесі (XIX – початок XX ст.)» вона охарактеризувала процес заснування перших жіночих середніх навчальних закладів Одеси та реакцію громадськості на це [3].

Дослідниця зазначила про критику гімназій, яка розгорнулась на сторінках «Новороссийского телеграфа»: «...«найстрашнішим» було те, що деякі гімназистки, після закінчення курсу, у пошуку нових знань, долучаються до науки» [3, с. 148]. У тогочасному суспільстві випускниці в більшості мали можливість займатись лише педагогічною діяльністю.

Окремими видом середніх жіночих навчальних закладів були єпархіальні училища. Вони засновувались в єпархіях, освітня складова зосереджувалась на релігійному розвитку та підготовці до заміжжя зі священником або дияконом. Дослідженням Одеського жіночого єпархіального училища займались Д.А. Грозний та Г. Г. Яковенко. Дмитро Анатолійович у статті «Жіноче єпархіальне училище в Одесі (середина XIX —початок XX ст.)» окреслив історію заснування навчального закладу, різноманіття предметів та місце релігії у освіті і повсякденному життю єпархіалок, а також визначив їхній розпорядок дня [4].

Галина Григорівна у свою чергу у роботі «Становище та педагогічна підготовка домашніх учительок в Одеському єпархіальному жіночому училищі» зосередилась на персоналіях робітниць освітнього закладу, зокрема охарактеризувала як особистість очільницю училища – Анастасію

Гаврилівну Мокієвську [5]. Також, Г.Г. Яковенко окреслила процес педагогічної практики, що відбувалась у навчальному закладі.

Окремий пласт робіт складають наукові розвідки, присвячені вищій жіночій освіті. Зокрема такі дослідження проводили В.А. Добровольська, О.В. Мельник та О.О. Драч. Прикладом є робота «Педагогічні курси в Одесі (1903–1906 рр.): формування, структура, організація навчального процесу» О.В. Мельника. В ній дослідник охарактеризував процес створення Вищих жіночих курсів в Одесі та їхні особливості. Олег Віталійович також навів статистичні дані щодо розподілу слухачок по факультетах, віросповіданню та родинному стану на 1 січня 1904 р. [6, с. 45-46].

Отже, дослідження розвитку та особливостей жіночої освіти тільки набуває обертів. Увагу історики зосереджують як на загальному огляді розвитку освітньої сфери, так і на характеристиці певних освітніх рівнів та навчальних закладів. Подальші наукові розвідки в цій сфері можуть сприяти глибшому аналізу гендерних аспектів освіти та її ролі у суспільному розвитку.

Список джерел та літератури

1. Добровольська В. А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901–1910 рр.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Херсон, 2006. 208 с.
2. Коробчук А. С. Батогом і пряником: специфіка виховного процесу в Одеському інституті шляхетних дівчат. *Старожитності Лукомор'я*. 2022. № 3. С. 35-43.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ctarluk_2022_3_6
3. Сердюк Ж. М. Становлення середньої жіночої освіти в Одесі (XIX – початок XX ст.). *Гуржіївські історичні читання*. 2013. № 6. С. 147-149.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2013_6_55
4. Грозний Д. А. Жіноче єпархіальне училище в Одесі (середина XIX — початок XX ст.). *Інтелегенція і влада*. 2005. № 5. С. 33-42.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2005_5_6

5. Яковенко Г. Г. Становище та педагогічна підготовка домашніх учительок в Одеському єпархіальному жіночому училищі. *Гуржіївські історичні читання*. 2015. № 10. С. 78-80.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2015_10_28

6. Мельник О. В. Педагогічні курси в Одесі (1903–1906 рр.): формування, структура, організація навчального процесу. *Інтелігенція і влада*. 2011. № 22. С. 41-47.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2011_22_6

УДК: 930.1(477.7)

Богдан КРАВЧУК,

аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ ЯК ДОСЛІДНИКИ ІСТОРІЇ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАД НАДДНІПРЯНЩИНИ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Дослідники історії та генезису пізньопротестантських громад на українських землях середини ХІХ – початку ХХ століття представляють різні соціальні та професійні групи. Унікальною складовою цього дослідницького цеху є колишні військові діячі Української революції 1917-1921 рр., зокрема солдати та офіцери Української Галицької Армії та Армії Української Народної Республіки. У післяреволюційний період вони стали членами євангельських та баптистських громад, а деякі – помітними лідерами пізньопротестантського руху на західноукраїнських землях та в еміграції. Ексвійськові стали авторами значного доробку історичних та*

біографічних досліджень пізньопротестантського руху в Російській та Австро-Угорській імперіях.

Ключові слова: *пізній протестантизм, баптизм, євангелізм, пастор, військовий.*

Історіографію пізньопротестантських громад Херсонської та Київської губерній середини XIX – початку XX ст. можна поділити на дореволюційну, радянську та сучасну. Нажаль, період Української Революції 1917-1921 рр. не був плідотворним та успішним для вивчення історії євангельсько-баптистського руху. Проте, саме у вирі революційних подій формувалися характери, ідейні переконання, погляди та уявлення значної частини дослідників цього релігійного напрямку. Серед них чільне місце посідають військово-політичні діячі різних рівнів та звань. Їх доробок склав значну частину зарубіжної, а точніше – емігрантської історіографії XX ст.

Одним із найбільш яскравих діячів Української Революції 1917-1921 рр. і за сумісництвом – дослідником пізньопротестантського руху на українських землях був М. Грушевський. Його праця «З історії релігійної думки на Україні» [1] є першою спробою професійного історика концептуально та без релігійних упереджень підійти до вивчення наукової проблеми пізньопротестантських громад на українських землях. Йому вдалося розширити коло дослідницьких питань, залучити раніше не відомі історичні джерела та розкрити сутність цього релігійного напрямку.

В історіографії довгий час залишається поза увагою науково-дослідний доробок істориків в еміграції. Враховуючи, що більшість із них за релігійними переконаннями були представниками баптистських чи євангельських громад, їм автоматично надавався штамп конфесійно заангажованих та суб'єктивних дослідників. В цьому, звичайно, є раціональне зерно, яке можна прослідкувати як у їхніх текстах, так і в аналізі історичних подій та явищ. Тому ми маємо використовувати ці дослідження

зادля усвідомлення системи координат та мислення пізньопротестантських істориків, які представляли широку соціально-політичну палітру.

Помітну роль в написанні ґрунтовних праць з історії пізньопротестантських рухів в еміґрації відіграли особистості, які свого часу брали активну участь у військових операціях періоду Української Револуції 1917-1921рр. Більшість із них були представниками різних військових підрозділів, що воювали на фронтах як Першої світової війни, так і під час визвольних змагань. У післяреволюційний період кожен ексвійськовий пройшов свій власний шлях релігійної трансформації. Цей процес перетворив їх на помітних діячів пізньопротестантського руху на західноукраїнських землях, а також в американській та канадській еміґрації.

Найбільш відомою постаттю в цій плеяді військово-політичних діячів Української Револуції 1917-1921 рр. був Л. Жабко-Потапович. Він народився 18 липня 1890 р. у місті Чигирин в українській шляхетській родині. В юнацтві навчався у Лубенській гімназії та проходив військову службу в Першому Білгородському Уланському корпусі. Напередодні Першої світової війни, у 1913 р., успішно закінчив навчання в Київському педагогічному інституті [2]. Після здобуття освіти працював вчителем в жіночій гімназії у м. Проскурові і паралельно асистентом інспектора шкіл Проскурівського повіту Подільської губернії. В роки Першої світової війни воював на Австрійському фронті, а після контузії був переведений до російської імператорської гвардії [3]. У період Української Револуції 1917-1921 рр. долучився до визвольних змагань, зокрема у чині полковника Армії Української Народної Республіки був ад'ютантом генерала О. Пилькевича в м. Кам'янець-Подільський.

У 1924 р. Л. Жабко-Потапович прийняв водне хрещення у м. Варшава та став членом баптистської громади. У 1935 р. був обраний пастором баптистської церкви у Львові і впродовж наступних чотирьох років очолював Об'єднання українських баптистів у Галичині. Був секретарем Комісії з перекладу Біблії українською мовою, яку очолював доктор

І. Огієнко та до остаточного її видання у 1962 р. – редактором текстів Святого Письма [4]. У 1947 р. емігрував до США, де займав високі посади у баптистських об'єднаннях. Зокрема був секретарем та віце-президентом Об'єднання українських євангельсько-баптистських церков США, а також виступив у 1949 р. співорганізатором та президентом Всеукраїнського євангельсько-баптистського братства.

В творчому доробку Л. Жабко-Потаповича багато богословських, філософських та історичних праць. Проте дві із них мають безпосередній стосунок до історії пізньопротестантських громад Наддніпрянщини середини XIX – початку XX ст. Робота «Світло Христове в Україні. Історія Українського Євангельсько-Баптистського руху» [5], побачила світ у 1952 р., до 100-річчя з нагоди водного хрещення І. Оніщенка – засновника першої пізньопротестантської громади на українських теренах в с. Основа Херсонської губернії. В роботі висвітлено історію пізнього протестантизму в Україні в контексті історії українського християнства. Автор детально аналізує генезис пізньопротестантського руху у Херсонській та Київській губерніях середини XIX століття, визначає основні осередки зародження нових релігійних ідей та поглядів та біографії їх головних ініціаторів.

Ще однією історичною працею Л. Жабко-Потаповича є «Життя Церкви. Історичний нарис», видана у 1977 р. В ній у доволі стислій формі описана історія пізньопротестантських громад Наддніпрянщини з перерахуванням прізвищ та імен їх лідерів [6, 9-10]. Окреме місце виділене релігійним переслідуванням спільнот з боку імператорської влади. Цей нарис, присвячений історії баптистського руху, представляє собою переказ основних подій та процесів на релігійній мапі російської імперії.

Важливою постаттю емігрантської історіографії є дослідник Г. Домашовець. Він народився у 1895 р. в с. Забір'я, що на Львівщині у звичайній селянській родині [7]. В роки Першої світової війни воював в складі австрійської армії проти Російської імперії. 25 грудня 1914 р. потрапив у полон, пізніше – працював у німців-колоністів в районі

м. Мелітополь. В період Української Революції 1917-1921 рр. деякий час навчався в Українському народному університеті, опісля був мобілізований до Української Галицької Армії [8, с.142-143], в складі якої воював із польськими військами. Під час проходження служби у війську захворів на тиф і був направлений на лікування до Києва. Опісля здійснив поїдку до німецьких колоністів в околиці м. Мелітополь і повернувся на малу батьківщину.

25 липня 1923 р. в р. Рата на Львівщині прийняв водне хрещення і став членом баптистської церкви [9, с.194-195]. У 1933 р. був обраний пастором церкви м. Кам'янка-Струmilівська Тернопільського воєводства (зараз – м. Кам'янка-Бузька Львівської області). Деякий час був скарбником Об'єднання українських баптистів у Галичині. У 1945 р. опинився у таборах біженців в м. Кельн і через три роки, у 1948 р., емігрував до США, де продовжив свою діяльність як баптистський лідер. У 1959 р. був обраний головою Всеукраїнського євангельсько-баптистського братства, організованого вже згаданим вище Л. Жабко-Потаповичем.

Історіографічний доробок Г. Домашовця включає декілька творів. Ще у 1936 р., перебуваючи на Галичині він видає свій «Короткий нарис загальної історії церкви християн баптистів» [10], який охоплює невеликі штрихи загальної історії пізньопротестантських громад Наддніпрянщини. Під час перебування в Німеччині друкує у «Всеукраїнському громадському релігійному збірнику» невелику історичну публікацію під назвою «Український Євангельський Рух» [11].

Невеликі публікації, написані Г. Домашовцем у міжвоєнний та повоєнний період стали основою його великої монографії «Нарис історії Української євангельсько-баптистської церкви» [12], що вийшла друком у 1967 р. в м. Торонто до 100-річчя українського баптизму. Дванадцятий та тринадцятий розділи цієї праці присвячені історії зародженню та поширенню євангельсько-баптистського руху на українських теренах, зокрема на Херсонщині та Київщині. Автор подає значну частину

біографічних відомостей та статистичних даних пізнього протестантизму, розкриває питання молодіжного, дитячого та жіночого напрямів діяльності громад тощо.

Висновок. Емігрантська історіографія пізньопротестантської проблематики в переважній більшості представлена лідерами пізньопротестантських громад. Цікаво, що більшість його представників були активними учасниками Української Революції 1917-1921 рр. Їх українофільська та національно свідомі позиція передалася як на письмі, так і в життєдіяльності. Довгий час емігрантська література залишалась поза увагою дослідників з огляду на конфесійну приналежність авторів.

Важливим елементом історіографії діячів Української Революції 1917-1921 рр. є написання історії українського християнства. Необхідно усвідомлювати, що пізньопротестантським історикам було вкрай необхідно інтегрувати історію своїх рухів в загальну канву християнської історії України. В такий спосіб вони намагалися довести, що євангельсько-баптистський напрям – це ніби окремий етап або період еволюційного процесу українського християнства.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Київ, 1992. 192 с.
2. Жабко-Потапович Лев / А. В. Стародуб // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-20266>
3. Жабко-Потапович Б. Спогади про Л. Жабко-Потаповича [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ehb.lviv.ua/resursy/statti/38-spohady-pro-l-zhabka-potapovycha>
4. Брехуненко В., Стародуб А. Молімося, щоб «допоміг скінчити велику працю...»: (Листування митрополита Іларіона (Огієнка) та пастора

- Левка Жабко-Потаповича). *Пам'ятки: Археографічний щорічник*. К., 2007. Вип. 7.
5. Жабко-Потапович Л. Христове світло в Україні. Чикаго, 1991. 173 с.
 6. Жабко-Потапович Л. Життя Церкви. Історичний нарис. Накладом Християнського Видавництва «Дорога Правди». Вінніпег. Чикаго. 1977. 93 с.
 7. Маркусь В. Домашовець Григорій. *Енциклопедія української діаспори*. Гол. ред. В. Маркусь. Нью-Йорк – Чикаго, 2009. Кн. 1. с. 252.
 8. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості. Упорядкування В. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
 9. Коваленко Л. Облако свидетелей Христовых. Сакраменто, 1996. 381 с.
 10. Домашовець Г. Короткий нарис загальної історії церкви християн баптистів. Б. м., 1936. 58 с.
 11. Домашовець Г. Український Євангельський Рух. *Всеукраїнський Громадський Релігійний Збірник*, кн. II, На Чужині, 1948, с.24-34.
 12. Домашовець Г. Нарис історії української євангельсько-баптистської церкви. Торонто, 1967. 596 с.

УДК: 930.1:323.37(477)"1920/1933"

Дмитро ЛИСЕНКО,
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Водотика С.Г., д.іст.н., професор

МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КОМІТЕТІВ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН

***Анотація.** Стаття присвячена методологічним підходам до вивчення історії Комітетів незаможних селян (КНС) в Україні у 1920–1930-х роках. Розглянуто основні джерела дослідження, включаючи архівні*

матеріали, усні історії та статистичні дані. Проаналізовано застосування історико-генетичного, порівняльного та соціально-економічного методів для глибшого розуміння діяльності КНС, їхнього впливу на процеси колективізації та соціальної мобільності селянства. Наголошено на важливості міждисциплінарного підходу для об'єктивної оцінки ролі КНС у трансформації українського села.

Ключові слова: *Нова концепція, Комітети незаможних селян, методологія дослідження, історичний аналіз, колективізація, соціально-економічні трансформації.*

Методологія вивчення історії Комітетів незаможних селян є важливим аспектом дослідження соціально-економічних та політичних трансформацій в Україні у 1920–1930-х роках. Використання комплексного підходу, що поєднує різні методи та джерела, дозволяє глибше зрозуміти роль і вплив цих організацій на сільське населення та державну політику. Основу для вивчення діяльності КНС становлять архівні матеріали, зокрема документи державних архівів, офіційні постанови, циркуляри, анкети та автобіографії членів комітетів. Ці джерела відображають різні аспекти функціонування КНС, включаючи їхню роль у реалізації радянської політики, участь у колективізації та репресивних заходах проти куркульства.

При аналізі історії КНС доцільно застосовувати такі методи: історико-генетичний метод дозволяє простежити процеси виникнення та розвитку КНС, виявити причинно-наслідкові зв'язки між подіями; історико-порівняльний метод сприяє зіставленню діяльності КНС у різних регіонах України, що допомагає виявити загальні тенденції та регіональні особливості; соціально-економічний аналіз дає змогу оцінити вплив КНС на соціальну структуру села, економічні зміни та рівень життя селян; культурно-антропологічний підхід допомагає зрозуміти зміни в культурі та світогляді селян під впливом діяльності КНС [4].

Сьогоднішнє дослідження діяльності КНС в контексті суцільної колективізації ґрунтується на багатфакторному аналізі, що поєднує політичні, соціально-економічні та культурні аспекти [5]. Дослідники розглядають КНС як інструмент радянської влади, який сприяв примусовому об'єднанню селян у колгоспи, розкуркуленню та зміні традиційного аграрного укладу. Особлива увага приділяється локальним особливостям впровадження колективізації, спротиву селян та трансформації суспільної структури села. Використання міждисциплінарного підходу та нових джерел, зокрема усних свідчень, дозволяє переосмислити вплив КНС на процеси, що відбувалися в українському селі в 1920–1930-х роках.

Сучасна концепція вивчення історії Комітетів незаможних селян і Голодомору базується на комплексному підході, що враховує не лише політичні та соціально-економічні аспекти, але й індивідуальні та колективні траєкторії життя селянства. Дослідження акцентують увагу на ролі КНС у впровадженні радянської політики колективізації, розкуркулення та репресій, що стали передумовами масового голоду 1932–1933 років. Особлива увага приділяється аналізу місцевих ініціатив, регіональних відмінностей і свідчень очевидців, що дозволяє переосмислити історичні наративи та виявити нові закономірності в соціальних трансформаціях того періоду [2] [3].

Дослідження КНС має тривалу історіографію. У радянський період діяльність комітетів висвітлювалася переважно в позитивному ключі, акцентуючи їхню роль у соціалістичних перетвореннях на селі. Зокрема, праці Загорського П.С. та Стояна П.К. "Нариси історії комітетів незаможних селян" (1960) на основі широкої джерельної бази подають загальний аналіз діяльності КНС у формі історичного нарису [1]. У пострадянський період з'явилися дослідження, які критично переосмислюють роль КНС, враховуючи сучасні підходи та нові архівні матеріали. Зокрема,

аналізується їхній внесок у процеси колективізації та репресій проти заможних селян.

Значний інтерес у дослідженні діяльності КНС викликають спогади сучасників тих подій, які дозволяють краще зрозуміти настрої партійних ідеологів, їхнє ставлення до селянства, реальні та міфічні наслідки функціонування комнезамів [6]. Важливим аспектом є також аналіз статистичних даних, що відображають масштаби репресій, перерозподілу землі та рівень залучення селян до роботи в комітетах. Використання міждисциплінарного підходу, що включає економічний, соціологічний та психологічний аналіз, дає змогу отримати всебічну картину історичного процесу. Подальші дослідження у цій галузі можуть допомогти розкрити нові аспекти впливу КНС на суспільні трансформації та оцінити їхню роль у контексті загальної історії України першої половини XX століття.

Комплексне використання різних методів та джерел є ключовим для об'єктивного вивчення історії Комітетів незаможних селян. Такий підхід дозволяє не лише відтворити хронологію подій, але й глибше зрозуміти соціально-економічні та культурні процеси, що відбувалися в українському селі в період діяльності КНС.

Список використаних джерел

1. Березовчук М.Д., Загорський П.С. і Стоян П.К. Нариси історії комітетів незаможних селян. К., 1960. // Український історичний журнал. - 1961. - № 2. - С. 132-135.
2. Голодний мор 1932–1933 років на Кіровоградщині. Мовою архівних документів. Збірник документів і матеріалів. — Кіровоград: ДАКО, 2008. — 398 с.
3. Гудзь В. М. Початковий етап дослідження історії Голодомору в Україні. Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія Історичні науки / ред. кол.: І. Д. Пасічник, В. В. Трофимович, А.І. Смирнов та ін. Острог : Вид. НУ Острозька академія, 2014. Вип. 22. С. 234–246.

4. Калакура Я. Методологія історіографічного дослідження (В.Масненко) / Я. Калакура // Український історичний журнал. - 2019. - № 2. - С. 212
5. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933. Збірник матеріалів і документів. АН України. Інститут історії України та ін.: Упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; Відп. ред.: Кульчицький С. В. - Київ: Наукова думка, 1992. — 736 с.
6. Опора партії на селі. Спогади активних учасників комітетів незаможних селян України упоряд.: М.Д. Березовчук, Т.М. Колішер, П.К. Стоян, В.В. Сухарєв. Київ,: Видавництво політичної літератури України, 1971, 315 с.

УДК 902:004:930.1"20"

Сергій МАКРУШИН,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г.М., к.іст.н., доцентка

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ХХІ СТ.

***Анотація.** У статті розглянуто трансформацію археологічної науки під впливом технологічного прогресу у ХХІ столітті. Проаналізовано використання супутникових технологій, методів 3D-моделювання, дистанційного зондування, геофізичних приладів, а також досягнень у сфері генетики та ізотопного аналізу. Окрему увагу приділено ролі цифрових технологій у фіксації та обробці археологічної інформації. Підкреслено міждисциплінарний характер сучасних археологічних досліджень та необхідність адаптації до нових технічних реалій.*

***Ключові слова:** археологія XXI століття, технологічний прогрес, цифрові методи, 3D-модельювання, дистанційне зондування, геофізичні дослідження, генетичний аналіз, міждисциплінарність.*

Технологічний прогрес у XXI столітті сильно вплинув на археологічні дослідження, змінив і вдосконалив старі та започаткував багато нових аспектів цього процесу. Новітні методи дозволили отримувати нові дані, здобути які раніше було неможливими; технологічні відкриття надали можливість аналізувати матеріали на молекулярному рівні та створювати детальні цифрові моделі артефактів і пам'яток, це дало змогу отримати значно кращу точність, ефективність і швидкість досліджень, а також — здійснювати нові відкриття. Ефективність та збільшення залученості даних методів до проведення археологічних досліджень визначають актуальність презентованої теми. Метою статті є окреслення особливостей та переваг новітніх методів, що відкривають нову сторінку у розвитку археологічних розвідок.

Однією з найбільших революцій у археології став розвиток метода, **грунтопроникаючої** радіолокаційної зйомки або GPR. Спочатку, як і більшість нових методів, георадар використовувався в інших галузях та не був пов'язаний з археологією. Археологами цей метод почав використовуватися у другій половині XX століття. З початку XXI століття технологія GPR розвилася, зробивши цей метод ще більш ефективним. Завдяки покращенню якості сенсорів, підвищенню швидкості збору даних, а також можливості їх тривимірної візуалізації археологи можуть отримувати значно точніші зображення підземних структур. **Грунтопроникаюча** радіолокаційна зйомка є одним із методів, що використовується в археологічній геофізиці. Технологія працює за принципом випромінювання радіохвиль у ґрунт і реєстрації їхнього відбиття від підземних об'єктів. Час, за який сигнал повертається, а також його інтенсивність дозволяють визначити глибину та структуру об'єктів, що знаходяться під землею. Ця методика є особливо корисною для дослідження

територій, де традиційні розкопки є складними або небажаними через необхідність збереження культурного шару. Георадар можна використовувати для виявлення та картографування підповерхневих археологічних артефактів, особливостей і візерунків. Ідеальним середовищем для роботи георадару є сприятливі однорідні піщані ґрунти. Як і інші геофізичні методи, що використовуються в археології, він може знаходити артефакти та картографувати об'єкти без ризику їх пошкодження, що є дуже важливим для археології, а також метод дозволить розкрити великі ділянки, що раніше не піддавалися дослідженню через технічні обмеження. Серед інших методів, що використовуються в археологічній геофізиці, він унікальний через свою здатність виявляти невеликі об'єкти на відносно великих глибинах. Слід відмітити, що метод широко використовується сучасними археологами. Удосконалення технології георадара, у поєднанні з спеціальними платформами 3D моделювання дали можливість створюють тривимірні реконструкції підповерхневих форм та їх просторових взаємозв'язків. З 2021 року поєднання цих двох методів стало стандартною процедурою для аналізу пам'яток [6; 3].

Наступним проривним методом аналізу у сучасній археології є технології 3D-сканування та фотограмметрії. Ці методи стали невід'ємною частиною для документування, аналізу та реконструкції археологічних об'єктів. Технології 3D-сканування та фотограмметрії дозволяють створювати високоточні тривимірні моделі пам'яток та артефактів. У сучасних реаліях розвитку технологій та їх інтеграції у звичне життя методи 3D-сканування та фотограмметрії необхідні, щоб відповідати темпу розвитку інформаційних технологій. 3D-сканування допомагає зробити археологію та її досягнення більш доступними для людей, які не мають змоги відвідувати музеї та археологічні пам'ятки.

Історія Фотограмметрії починається наприкінці XIX століття, метод був науковим способом отримання метричної інформації про об'єкти через фотографічні зображення. Застосування методу в археології розпочалося,

коли дослідники використовували стереоскопічні фотографії для створення топографічних карт та планів розкопок. У 1950–1960-х роках фотограмметрія набула популярності завдяки розвитку аерофотознімання.

З активним розвитком комп'ютерних технологій наприкінці ХХ ст. метод зазнав змін та розвинувся. З появою цифрових камер та програмного забезпечення для обробки зображень фотограмметрія стала більш доступною та точною. Цифрова фотограмметрія дозволила автоматизувати процес створення тривимірних моделей, що значно спростило роботу археологів.

Паралельно з процесом становлення фотограмметрії, у 1990-х роках почали розвиватися технології лазерного 3D-сканування. Завдяки лазерним сканерам вдалося отримувати високоточні тривимірні моделі об'єктів шляхом вимірювання відстані до поверхні за допомогою лазерного променя. Поява 3D-сканування стала справжнім проривом у сфері не лише археології а й науки взагалі.

У ХХІ столітті 3D-сканування та фотограмметрія стали невід'ємними складовими археологічних дослідженнях. Сучасні технології дозволили створювати детальні моделі не лише окремих артефактів, але й цілих археологічних ландшафтів. Використання безпілотних літальних апаратів з високоякісними камерами дозволяє швидко та ефективно збирати дані з великих територій, що стало особливо корисно при дослідженні розлогих археологічних комплексів. Залучення 3D-сканування та фотограмметрії відкриває нові можливості для презентації та інтерпретації археологічних даних. Це сприяє не лише науковим дослідженням, але й популяризації культурної спадщини серед широкої аудиторії [5; 4].

Не менш важливим інноваційним методом аналізу в археології стала Молекулярна археологія, що є сучасним напрямом науки, який поєднує методи молекулярної біології та археології для дослідження біологічних залишків з археологічних пам'яток. Основними методами в цій галузі є ДНК-аналіз та ізотопний аналіз. Ці методи дозволяють отримувати інформацію

про генетичний склад, походження, харчові звички та міграційні шляхи давніх популяцій. ДНК-аналіз є дуже корисним інструментом для вивчення генетичного матеріалу давніх організмів. Завдяки розвитку технологій секвенування, дослідники можуть витягувати та аналізувати ДНК з кісток, зубів та інших біологічних залишків, що збереглися протягом тисячоліть.

ДНК-аналіз надає унікальну можливість досліджувати генетичну історію давніх популяцій. За допомогою аналізу ДНК можливо встановити спорідненість між індивідами в межах одного поховання або між різними археологічними культурами. Генетичні маркери дозволяють відстежувати переміщення популяцій та їхні взаємодії з іншими групами. Виявлення ДНК патогенів у давніх зразках допомагає зрозуміти поширення та розвиток хвороб у минулому [2].

Ізотопний аналіз є методом, що базується на вивченні співвідношення стабільних ізотопів у біологічних та геологічних матеріалах. Цей метод дозволяє отримувати інформацію про дієту, кліматичні умови та міграційні шляхи давніх популяцій. Різні ізотопи елементів мають однакову кількість протонів, але різну кількість нейтронів, що впливає на їхню масу. Співвідношення цих ізотопів у зразках може змінюватися залежно від екологічних умов та харчових звичок організмів. Найчастіше в археології аналізують ізотопи вуглецю (^{12}C та ^{13}C), азоту (^{14}N та ^{15}N), стронцію (^{87}Sr та ^{86}Sr) та кисню (^{16}O та ^{18}O).

Ізотопний аналіз в археології дозволяє визначати співвідношення ізотопів вуглецю та азоту у кістковій тканині, що може вказувати на споживання певних видів їжі, наприклад, рослинної або тваринної, тобто, за допомогою цього методу можна визначити раціон харчування. Аналіз ізотопів стронцію та кисню в зубній емалі допомагає визначити географічне походження індивідів та їхні переміщення протягом життя. Також, ізотопний склад кисню в раковинах молюсків або кістках риб може свідчити про температуру води в минулому [1; 7].

Розвиток технологій у XXI столітті докорінно змінив археологічну науку. Нові технології дали нові можливості для досліджень і значно розширили інструментарій учених. Однією з головних змін, які приніс технологічний прогрес, стало зменшення необхідності проведення масштабних розкопок для отримання значущих даних. У минулому археологія базувалася переважно на фізичному розкопуванні об'єктів, що нерідко призводило до їх часткового або навіть повного руйнування. Сьогодні ж, завдяки геофізичним методам, таким як радіолокація, магнітометрія та лазерне сканування, стало можливим досліджувати підземні структури без необхідності їхнього фізичного розкриття.

Ці методи вплинули не лише на сам процес розкопок, але й на принципи вибору місць дослідження. Тепер археологи можуть отримати попередню інформацію про можливі знахідки, що дозволяє їм ефективніше розподіляти ресурси та уникати ризику руйнування культурних шарів через зайве втручання.

Не менш важливим аспектом впливу технологій стало покращення методів збереження та консервації археологічних об'єктів. У минулому знахідки часто зазнавали руйнування через вплив навколишнього середовища або неправильне поводження. Однак сучасні методи аналізу дозволяють визначати матеріальний склад артефактів. Зокрема, завдяки молекулярним дослідженням стало можливим аналізувати хімічні процеси, що відбуваються з артефактами після їх вилучення з ґрунту, та знаходити оптимальні методи їхнього збереження.

Технологічний прогрес змінив сам підхід до інтерпретації археологічних даних. У минулому археологи часто покладалися на особистий досвід та суб'єктивні оцінки, тоді як сьогодні дедалі частіше використовуються алгоритми штучного інтелекту та великі бази даних для аналізу знахідок.

Алгоритми машинного навчання дозволяють автоматично класифікувати артефакти, виявляти закономірності у їхньому розташуванні

та навіть прогнозувати ймовірні місця майбутніх відкриттів. Технології аналізу великих даних також допомагають співвідносити результати археологічних досліджень з іншими науковими дисциплінами, такими як кліматологія чи екологія. Це дозволяє дослідникам краще розуміти, як зміни клімату впливали на розвиток стародавніх цивілізацій, що раніше було важко довести через нестачу об'єктивних даних. Технологічний прогрес у XXI столітті сильно вплинув на розвиток різних методи досліджень. Різноманіття технологій змінили саму природу археологічної науки. Завдяки сучасним технологіям археологи отримали змогу проводити більш точні та комплексні дослідження, мінімізуючи шкоду для культурної спадщини. Вплив новітніх технологій є у всіх аспектах археологічної роботи, від попереднього зондування місцевості до детального аналізу знахідок та їхньої реконструкції.

Список використаних джерел

1. Buikstra J. E., Ubelaker D. H. Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains: Proceedings of a Seminar at the Field Museum of Natural History. Arkansas : Arkansas Archeological Survey, 1994. 218 p.
2. Cavalli-sforza L. L., Menozzi P., Piazza A. The History and Geography of Human Genes. Princeton : Princeton University Press, 1994. 1088 p.
3. Conyers L. B. Interpreting Ground-penetrating Radar for Archaeology. London : Routledge, 2014. 220 p.
4. Frischer B., Dakouri-Hild A. Beyond Illustration: 2D and 3D Digital Technologies as Tools for Discovery in Archaeology. Oxford : Archaeopress, 2008. 363 p.
5. Kjellman E. From 2D to 3D: a photogrammetric revolution in archaeology? Tromsø, 2012. 83 p.
6. Lowe K. M. Ground-penetrating radar and burial practices in western Arnhem Land, Australia. *Archaeology in Oceania*. 2014. Vol. 49, no. 3. P. 148–157.

7. Paleodemography: Age Distributions from Skeletal Samples / ed. by R. D. Hoppa, J. W. Vaupel. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 276 p.

УДК 94(4/5)"1945/1955"

Данило МАЧКОВ,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, науковий керівник: Буглай Н.М., д.іст.н., професорка

ТРАНСФОРМАЦІЇ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** Друга світова війна в країнах Центрально-Східної Європи призвела до масштабних змін. На ситуацію в регіоні впливали як внутрішні, так і зовнішні чинники. Після короткого періоду народної демократії в країнах регіону встановлюються нові тоталітарні комуністичні режими. Наслідки цих процесів визначили подальший соціально-економічний розвиток регіону на десятиліття вперед.*

***Ключові слова:** Друга світова війна, Центрально-Східна Європа, економічна криза, політичні трансформації, територіальні зміни, комуністичні режими.*

Друга світова війна дуже вплинула на становище країн Центрально-Східної Європи, залишивши після себе глибокі рани та масштабні втрати. Регіон зазнав людських втрат, які обчислювалися мільйонами і включали як військових, так і мирне населення. Найбільшого удару внаслідок війни зазнали: Польща, Югославія, Угорщина та Чехословаччина, де рівень загибелі серед цивільного населення був одним із найбільших у Європі. Окрім демографічних втрат, війна викликала суттєві зміни в етнічній

структурі населення регіону. Примусові депортації стали частиною післявоєнного врегулювання, спрямованого на зменшення міжетнічної напруги, яка загострилася через воєнні конфлікти та співпрацю частини місцевого населення з нацистським режимом. Мільйони німців були змушені покинути Польщу, Чехословаччину, Угорщину, Румунію, Югославію, Данію, Австрію. 700 тис. угорців переселились з Чехословаччини до Угорщини, сотні тисяч поляків змушені були залишити українські, білоруські та балтійські землі. В СРСР знову відбувалися масові насильницькі міграції населення, кількісні обсяги яких важко точно підрахувати [1, с.267].

В країнах Центрально-Східної Європи глибоких руйнувань зазнала економічна структура країн, що відкинуло розвиток регіону на кілька десятиліть назад. Основні промислові центри, транспортна інфраструктура і сільське господарство зазнали значних пошкоджень або були повністю знищені. В цілому виробництво промислової продукції в 1945 р. складало приблизно 50 % довоєнного рівня [2, с.295].

Після завершення Другої світової війни країни Центрально-Східної Європи постали перед вибором шляхів економічного відновлення. Проте з огляду на політичні чинники, вони не отримали доступу до американської програми допомоги за планом Маршалла, яку активно використовували країни Західної Європи. Натомість їхнє відновлення здійснювалося в рамках радянської централізованої моделі, яка включала націоналізацію ключових галузей, примусову колективізацію сільського господарства та обмеження приватного підприємництва. Запровадження планової економіки дозволило швидко відновити промислове виробництво, але водночас створило серйозні диспропорції в регіональному розвитку. Значна частина ресурсів скеровувалася на розвиток важкої індустрії, що суттєво стримувало розвиток легкої промисловості та сфери послуг. Крім того, примусова колективізація у сільському господарстві спричинила зниження продуктивності, яке в окремих країнах, таких як Польща й Угорщина,

призвело до продовольчих криз та соціальних заворушень. Війна також докорінно змінила політичний курс країн Центрально-Східної Європи, чим лише посилила розкол між Східним і Західним блоками. Звільнення регіону від нацистської окупації стало можливим завдяки активним діям Червоної армії, яка забезпечила політичний вплив Радянського Союзу на створення нових повоєнних урядів. На початковому етапі владу в більшості країн регіону взяли коаліційні уряди Народних фронтів, які включали представників соціалістичних, комуністичних і демократичних сил. Та вже у перші повоєнні роки комуністичні партії, спираючись на підтримку СРСР, поступово усунули своїх політичних опонентів. До кінця 1940-х років у регіоні встановилися тоталітарні режими, які ліквідували демократичні інститути, спричинили хвилі репресій та запровадили жорсткий ідеологічний контроль над суспільством. Важливим інструментом закріплення радянського впливу стало включення країн Центрально-Східної Європи у сферу впливу через створення військово-політичних та економічних союзів. У 1949 році була заснована Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), а в 1955 році – Організація Варшавського договору (ОВД). Ці структури остаточно закріпили поділ Європи на дві протилежні системи: капіталістичну та соціалістичну.

Повоєнний перерозподіл територій докорінно змінив карту Центрально-Східної Європи. Найбільш суттєвими змінами стали: зміщення польського кордону на захід; втрата Підкарпатської Русі Чехословаччиною; зменшення території Угорщини [3, с.152]. Ці територіальні зміни супроводжувалися масовими депортаціями населення, що викликало серйозні соціальні наслідки та етнічні конфлікти.

Отже, наслідки Другої світової війни для країн Центрально-Східної Європи виявилися надзвичайно масштабними й тривалими. Війна призвела до величезних людських втрат, значних економічних руйнувань, змін державних кордонів і суттєвих демографічних зрушень. У політичній площині головним результатом стало встановлення комуністичних

режимів, які визначили подальший напрям розвитку регіону. Посилення впливу Радянського Союзу призвело до включення цих країн у соціалістичний блок, що стало однією з важливих передумов початку Холодної війни.

Список використаних джерел

1. Туркот М. В. Displaced persons у повоєнній Європі (польські та українські біженці у другій половині 40-х рр. XX ст.) // *Українська орієнталістика* : [зб. наук. пр.]. 2007–2008. Вип. 2-3. С.266–268.
2. Сухушина О.В. Економічні наслідки Другої світової війни для слов'янських країн Центральної та Південно-Східної Європи // *Сторінки воєнної історії України*. 2002. Вип. 6. С. 292–295.
3. Держалюк М. Формування кордонів у Центрально-Східній Європі за наслідками Другої світової війни // *Сторінки воєнної історії України*. 2015. Вип.17. С. 152–168.

УДК: 930.1(477.73)

Владислав МИРУН,

аспірант Навчально-наукового педагогічного інституту імені
В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,
науковий керівник: Рижева Н.О. д.іст.н., професорка

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА КРЮЧКОВА Ю.С. З ІСТОРІЇ ТА ТОПОНІМІКИ МИКОЛАЄВА

Анотація. Історичне краєзнавство є актуальним напрямком регіональних досліджень в умовах глобалізації сучасного світового історико-культурного простору. В цьому контексті важливими є дослідження професора Крючкова Ю.С. В статті проаналізовано основні

праці професора з історії та топоніміки Миколаєва та їх значення для розвитку історичного краєзнавства Миколаївщини.

Ключові слова: *Крючков Юрій Семенович, топоніміка, м. Миколаїв, краєзнавство, біографістика.*

Крючков Юрій Семенович (1928-2015 рр.) – дослідник історії флоту, суднобудування та Миколаєва, вчений в галузі суднових енергетичних установок, вітрильних суден, доктор технічних наук, професор Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукова діяльність Юрія Семеновича охоплювала широке коло дослідницьких проблем. У представленій роботі ми звернемо увагу на роботу професора у напрямку дослідження та узагальнення краєзнавчої тематики. Історико-наукове поле з визначеної проблематики формувалося Юрієм Семеновичем починаючи з 1954 р. та матерізувалося, за підсумками 60-ти річної роботи, в комплексні дослідження, що стали базою для сучасних науковців України. Праці професора з історії Миколаєва доцільно розділити на чотири категорії: 1) загальна історія міста; 2) історія походження назв вулиць, площ, скверів, заводів і тп.; 3) історія містобудування та архітектури; 4) біографії найвідоміших миколаївців.

Першою ґрунтовною історичною працею Крючкова Ю.С. стала біографія адмірала О.С. Грейга, який довгий час очолював Чорноморський флот, та вніс величезний вклад в розвиток міста Миколаєва. В 1984 р. у видавництві «Наука» вийшла невелика монографія «Алексей Самуилович Грейг». Це була оригінальна праця про військово-адміністративну, наукову та інженерну діяльність адмірала. Монографія базувалася на широкому колі документальних джерел, пошук та систематизація яких змусила Юрія Семеновича працювати в центральних наукових установах тогочасної радянсько-партійної держави. Звернемо увагу, що імперсько-радянська наукова школа негативно характеризувала діяльність адмірала О.С. Грейга. Саме тому новаційне дослідження Крючкова Ю.С. сприяло кардинальним

змінам у сприйнятті діяльність адмірала, як засновника значних організаційно-структурних змін не тільки в Миколаєві, а й на Півдні України загалом. У своєму дослідженні Юрієм Семеновичем були використані матеріали Центрального державного архіву військово-морського флоту СРСР, Центральної військово-морської бібліотеки, Державної публічної бібліотеки імені М.Є. Салтикова-Щедріна. Джерельні матеріали Ю.С. Крючков отримував з Шотландського морського музею, архівів і музеїв Таллінна, Риги, Тарту. Загалом було опрацьовано близько 1000 архівних матеріалів, які раніше були недосліджені. В монографії показана робота адмірала О.С. Грейга в розвитку практичного суднобудування, методів проектування суден, практичної астрономії та гідрографії Чорного моря [1].

Логічним продовженням біографічних досліджень Ю.С. Крючкова стало занурення у діяльність Самуїла Карловича Грейга – батька адмірала Олексія Самуїловича. В 1988 р. Юрієм Семеновичем була видана монографія «Самуил Карлович Грейг». На основі бібліотечних, архівних матеріалів та із залученням декількох іноземних джерел, реконструйовано детальну біографію С.К. Грейга [2].

Окрім цих книг Ю.С. Крючков зміг скласти повну генеалогію роду Грейгів, що вів свій початок від шотландського короля Алпіна I, його потомків Мак-Грегорів до останніх представників роду, що проживали в Лейпцигу.

Копії бібліотечних та архівних матеріалів, що використовував професор Ю.С. Крючков у своїй роботі над історією роду Грейгів зберігаються в Державному архіві Миколаївської області. Ці документи мають неабияку цінність, позаяк оригінали зберігаються в російських бібліотеках та архівах.

Друга значна робота це історіографічна реконструкція фрегата «Святий Миколай», що є першим судном побудованим та спущеним на воду

в м. Миколаєві. Над кресленнями професор працював близько 10 років і зміг відновити зовнішній вигляд фрегата [3].

Першою книгою з історії Миколаєва, яка була видана в 1989 р. з ініціативи професора став альманах «Именоватъ – город Николаев». Книга мала започаткувати серію щорічних збірок присвячених історії Миколаєва та Миколаївщини, які друкувалися у місті. Альманах вміщає ряд статей провідних дослідників присвячених різним аспектам історії та культури Миколаєва, наведено велику кількість документальних матеріалів, що стало зовсім новим для тогочасного міста, адже до цієї збірки видавалися книги невеликих обсягів, що були написані в руслі ідеологічних партійно-політичних установок Радянського Союзу [4].

Першою фундаментальною науково-популярною працею з історії Миколаєва стала книга «Історія Миколаєва від заснування до наших днів» видана в 1996 р. Професор її задумував, ще на початку своїх історико-краєзнавчих студій. Автор намагався створити таку книгу, що доступно і цікаво описувала історичний поступ міста широкому колу читачів при збереженні наукової точності та історичної достовірності. В книзі наведено багато уривків листів, мемуарів та спогадів, що надавало живий колорит тій чи іншій епосі. Видання вміщує 260 ілюстрацій з яких 100 були опубліковані вперше і були оригінальними фотографіями старожилів міста [5].

Професор Ю.С. Крючков взяв участь у підготовці до видання енциклопедичного словника-довідника «Миколаївці», що вміщував близько 2 тисяч персоналій відомих миколаївців. Ним були написані 294 біографічні статті про відомих миколаївських моряків Чорноморського флоту, будівничих суден дореволюційних часів, архітекторів, що працювали в «старому Миколаєві» [6].

Професором здійснено велику роботу в дослідженні та систематизації топоніміки м. Миколаєва та його околиць. В цьому напрямі було видано декілька праць.

«Старый Николаев и его окрестности» топонімічний словник-довідник був першою книгою з топоніміки Миколаєва, що вийшла друком в 1991 р. Над книгою Ю.С. Крючков працював з 1984 р. по 1989 р. і присвятив її випуск до 200-річного ювілею Миколаєва, що тоді відзначався на загальноміському рівні, однак книга вийшла на декілька років пізніше через партійний супротив. Це була перша повна наукова робота з топоніміки міста Миколаєва та Миколаївщини. В книзі наведені назви об'єктів до перейменувань, що розпочалися в 20-30-хх рр. ХХ ст., однак наявні й нові назви вулиць з посиланням на первісні назви. Свідченням наукової обізнаності автора стало надання пояснень топонімів з датою запровадження назв з посиланнями на документи. У процесі написання цієї книги професор використав більше 70 архівних, картографічних та бібліотечних матеріалів [7].

Книга «Старий Миколаїв» видана в 2008 р. була другим виданням попередньої «Старый Николаев и его окрестности», але з певними змінами та доповненнями. На відміну від попереднього видання «Старий Миколаїв» доповнено розділом про історію встановлення назв вулиць та інших об'єктів, а також розділом, що вміщає свідчення про Миколаїв місцевих жителів чи гостей міста. Видання наповнене ілюстраціями: фотографії старого міста, площ, скверів, фабрик, портів, більше 20-ти фрагментів карт і планів, шість загальних планів міста. За це та інші видання в 2008 р. професор Ю.С. Крючков був удостоєний звання «літописець року», яке було спеціально впроваджене в межах загальноміської програми «Людина року. Городянин року».

Праці Ю.С. Крюčkova, що присвячені історії, архітектурі та містобудуванню в сукупності є своєрідною енциклопедією з історії Миколаєва.

В Фонді № Р 5858 Державного архіву Миколаївської області зберігаються неопубліковані праці з історії міста та суднобудування, що потребують подальшого вивчення та опублікування.

Окрім фундаментальних досліджень викладених у вище перелічених виданнях професор активно публікував свої напрацювання в університетських та музейних збірках, журналах та газетах. Загалом нараховується близько 300 публікацій головною метою яких було просвітництво, бажання зацікавити та закохати миколаївців в історію свого міста. Роботи професора є цінним джерелом інформації для краєзнавців, істориків та всіх, хто цікавиться минулим Миколаєва.

Список використаних джерел:

1. Крючков Ю.С. Алексей Самуилович Грейг. Москва: Наука, 1984. 104 с.
2. Крючков Ю.С. Самуил Карлович Грейг. Москва: Наука, 1988. 94 с.
3. Крючков Ю.С. Историографическая реконструкция фрегата «Святой Николай». Николаев, 1986. 59 с.
4. Именоватъ – город Николаев: историко-краеведческий выпуск. Совет. фонд культуры, Николаев. обл. отд-ние. Николаев: Дикий Сад, 1989. 299 с.
5. Тригуб П. Юрій Семенович Крючков – літописець Миколаєва. *Краєзнавство*. Київ, 2011. вип. 3. С. 120-123.
6. Рижева Н. О. Ю.С. Крючков – видатний фахівець в галузі кораблебудування. *Історія української науки на межі тисячоліть*. Київ, 2003. вип. 13. С. 136-144.
7. Крючков Ю.С. Старый Николаев и окрестности. Николаев: Дикий Сад, 1991. 127 с.

УДК: 316.334.56:008(100) + 323.15(100)

Софія МОСІНА,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФОРМАТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Актуальність заявленої теми являється у розкритті проблеми України, яка протягом своєї історії перебувала під впливом декількох країн із різною культурою та соціумом. Деякі регіони України могли перебувати в одному столітті у складі трьох різних країн. Саме тому вивчаючи проблему соціо- та етнокультурний формати розвитку регіонів, можна дослідити фактори культурних змін в певних регіонах, як взаємодіють різні етнічні групи, як урбанізація та модернізація впливають на соціокультурну трансформацію, та як глобальні процеси впливають на соціо- та етнокультурний ландшафт регіонів.

Ключові слова: соціокультурний, етнокультурний, процес, кримські татари, Південь України, травелери.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Осмислення етнокультурної проблематики є одним з головних напрямів науково-дослідної діяльності Інституту українознавства від початку його заснування у 1992 р. та головним напрямком роботи відділу української етнології [1, с. 4].

Для того щоб розглянути процес соціо- та етнокультурної ідентичності, треба враховувати філософське, соціальне та психологічне обґрунтування. Етнокультурні процеси безпосередньо взаємодіють з етнічними, а власне: з державотворчими та націєтворчими. В першому випадку розвиток етносу та

етнокультури відбувається в одному руслі. Поступове формування етнічної спільноти тісно пов'язане з розвитком мови, самобутності, пам'яті про спільне корінне походження та і загалом матеріальної та духовної етнокультури. В другому випадку кількісне та якісне зростання державотворення та націєтворення значно прискорює етнокультурне становлення [4, с. 31].

В українському науковому просторі також були праці науковців, які досліджували фактори впливу на соціо- та етнокультурного розвитку. Одним із таких науковців був В. Горбатенко, який досліджував модернізаційні процеси в сучасному українському суспільстві. Особливу зацікавленість викликає його докторська дисертація та монографія «Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть» та докторська дисертація ». В своїх роботах науковець проаналізував різноманітні моделі модернізації суспільства. В своїй дисертації науковець висвітив сутність парадигми суспільних модернізацій, зупинявся на категоріальному апараті теорії модернізації та методології досліджень суспільних явищ з точки зору модернізації та її поняття. Горбатенко писав, що урбанізація являє собою глобальний соціоально-географічний процес, який дає розвиток постійній модернізації. Сама урбанізація, за словами науковця, впливає на суспільство як позитивно, так і негативно. Розвиток міського середовища передбачає поліпшення організації особистого досвіду, транспорту, усього сервісу, що трансформує структуру позаробочого часу населення та створює сприятливі можливості для змістовного проведення дозвілля.

Також чималий вклад в дослідження соціо- та етнокультурного розвитку зробив науковець М. Михальченко, який обравши цивілізаційний підхід, звертає увагу на глобальну трансформацію суспільства, де все залежить від духовної сфери взаємодії суспільства. Науковець вважає, що соціокультурна специфіка серйозно впливає на модернізацію в різних регіонах суспільства. В контексті такого підходу, разом із аналізом процесу

політичних та економічних трансформацій, було приділено багато уваги пошуку українського суспільства «нових ідеологічних точок опори», «нового змісту», «зовнішньополітичної стратегії» притримуючись модернізаційних та традиціональних орієнтацій. Але при цьому Михальченко наголошував, що важливою у трансформаційних процесах є етнокультурні чинники. Етнокультурні чинники є головною перепорою вдосконалення суспільства, його розколотість щодо національних, мовних, релігійних та культурних ознак [5, с. 8-10].

СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В XX - НА ПОЧ. XXI СТ.

Регіони України демонструють різноманіття етнокультурних процесів, що обумовлені історичними, демографічними та соціально-економічними чинниками. Протягом усієї своєї історії в Україні спостерігалися значні трансформації в етнокультурному середовищі, що проявилось в посиленні національної свідомості, збереженні етнічних традицій та формуванні нових культурних практик. Етнокультурні процеси в Україні в кінці XX – на поч. XXI ст., висвітлював у своїх працях Чирков О.. Він називає регіональні, європейські, континентальні і загальносвітові історичні події XX – початку XXI ст., що суттєво вплинули на розвиток етнічної будови української людності, а саме:

1. Інтенсивний поступ капіталізму та промисловості, який розгортався на теренах багатьох сучасних держав наприкінці XIX – на початку XX століття, супроводжувався збільшенням міграції, що сприяло росту етнічного різноманіття українського населення;
2. Перша світова війна стала наслідком демографічні втрати України, перш за все серед рядового складу військових, де частка етнічних українців була доволі значною, тому відбулася активізація міграції, зокрема етнічної, за певними напрямками;
3. Розпад Російської та Австро-Угорської імперій спричинив формування низки нових держав, що суттєво вплинуло на розкид українського населення

між чотирма сусідніми країнами. Дослідник підкреслює, що ці історичні зміни позначилися на етнічній структурі українців, проявляючись, зокрема, у переформатуванні політико-правового статусу як окремих українців, так і всієї нації. Відбувалися переселення значних груп різних етносів з України, а також створювалась соціальна інфраструктура для підтримання етнічної ідентичності корінних народів та численних етнічних меншин; 4. Друга світова війна кардинально змінила етнічний ландшафт України, як і кордони, подібно до інших європейських держав. Скорочення частки євреїв, німців та поляків в Україні відображає загальноєвропейський тренд. Вигнання кримських татар узгоджується з депортаціями інших, менших за чисельністю порівняно з українцями, народів, які здійснював московський уряд; 5. Інформатизація суспільства, тенденції глобалізації наприкінці ХХ століття в Україні та в колишніх соціалістичних державах нанизалися на посткомуністичний етап суспільно-історичного поступу. Інформатизація відчинила нові двері для збереження етнокультурної ідентичності українцям, кримським татарам і чисельним народам, котрі відчувають тиск зросійщення [1, с. 223-223].

Бойко С. підкреслював, що сучасні українські науковці зосереджувалися на дослідженні етнокультурних та етнополітичних трансформацій в Україні, повністю відмовляючись від ідеологічних концепцій радянського періоду. На думку автора, до таких дослідників належать: Я. Верменич, Л. Нагорна, О. Майборода, І. Монолатій, С. Римаренко та інші. Вони констатують, що Україна впродовж кількох повоєнних десятиліть була надзвичайно міцно інтегрована не лише в структуру СРСР, а й у всю соціалістичну систему. У дослідженнях І. Монолатія, базуючись на прикладі суспільно-політичного ладу Галичини та Буковини періоду модерну, проведено аналіз політичних аспектів етнічності, етнонаціонального простору та міжетнічних культурних взаємин в умовах поліетнічного середовища. Визначено особливості етнополітичних платформ і стратегій діяльності перших політичних

організацій, заснованих за етнічним критерієм. Крім того, здійснено характеристику формалізованих етнополітичних утворень (секторів). Пріоритетними векторами активності етнічних політичних сил у згаданий період І. Монолатій визначає: оборону мови, домагання автономії в її територіальному чи екстериторіальному вираженні, перегляд виборчого законодавства, створення сприятливих умов для підтримки культурної спадщини етнічних груп, лобіювання інших колективних інтересів [3, с. 9-10].

СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КРИМСЬКИХ ТАТАР КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Описуючи Крим, іноземні автори часто дотримувалися стилю, який історики класифікують як «записки іноземців». Такі твори нерідко містили певну упередженість і суб'єктивність, особливо коли їх писали представники ворожих Криму держав. Незнання місцевої мови, звичаїв і суспільних порядків заважало їм давати об'єктивну оцінку побаченому [6, с. 166]

Французький військовий інженер, картограф і письменник Гійом Левассер де Боплан, який перебував на службі польського уряду з 1630-х до 1650-х років, у своїй праці «Опис України» детально розповідає про цей край. Окремий розділ книги присвячений Криму, який Боплан називає «землею татарською». У ньому автор аналізує кримських татар – народ, який у Європі сприймався як грізний і загадковий. Головний акцент у його праці зроблено на самому народові: Боплан аналізує антропологічні особливості татар, їхню віру, звичаї, побут, виховання дітей, харчування та сімейне життя. Він відзначає їхню майстерність у військовій справі та одним із перших у світовій літературі детально описує тактику і стратегію татарських військових походів у різні пори року [7].

Французький історик П'єр Шевальє відіграв важливу роль у дослідженні історії Кримського ханства, документуючи його розвиток і

здатність пристосовуватися до політичних змін у Європі. Спираючись на праці своїх попередників, зокрема Гійома Левассера де Боплана, він намагався всебічно охопити складну історію цього регіону. Його дослідження ґрунтувалися як на письмових джерелах, так і на власних спостереженнях, що робить його праці цінним внеском у європейську історіографію XVII століття. Окрему увагу Шевальє приділяє Кримському ханству, яке він називає «Малою Татарією» або «Перекопською Татарією». Його праці, написані в 1653–1663 роках, містять ґрунтовний аналіз історії та географії Татарії, зокрема її економічного життя, торговельних зв'язків та відносин із сусідніми державами [8, с. 33]

Шарль-Жильбер Ромм, французький мандрівник, політичний діяч та учасник Великої французької революції, залишив важливі свідчення про Крим у своїй праці «Подорож до Криму в 1786 році». Цей опис був написаний через три роки після того, як Крим був анексований Російською імперією, і його погляд на півострів дозволяє нам краще зрозуміти емоційний і соціальний стан Криму після цієї великої політичної зміни. Ромм зафіксував картину занепаду Криму, який втратив свою політичну незалежність і був поглинений новою імперією.

У своїй книзі Ш.-Ж. Ромм зазначає, що на той час в Криму проживало близько 60 тисяч цивільних осіб, в той час як чисельність військових становила лише 30 тисяч. Він підкреслює, що після анексії Криму значна частина населення залишила півострів, що свідчить про втрату не лише політичної автономії, але й про руйнування традиційної соціальної структури, яка існувала до цього моменту. Втрата домівок і соціальних зв'язків стала важливим аспектом цього переходу, і багато кримських татар, які не могли адаптуватися до нової політичної ситуації, змушені були покинути свою рідну землю. Ромм описує цю епоху як трагічну і переломну, коли з карти світу зникла ціла держава, що мала свою історію і традиції [8, с. 45–46]. Яскравим прикладом є висловлювання Віссаріона Белінського (1811–1838), знакової фігури російської соціальної думки XIX століття. У

листі до Олександра Герцена він описував свої враження від Криму, зазначаючи, що під час подорожі північними степами півострова йому трапилися три «національності» – кримські барани, кримські верблюди та кримські татари. У своїх узагальненнях мандрівники приділяли значну увагу цивілізаційним змінам, які спостерігали під час своїх подорожей. Усі зазначені вояжери сходилися на думці, що нова соціокультурна реальність південноукраїнського регіону на межі століть могла сформуватися завдяки цілеспрямованій діяльності західноєвропейських керівників, серед яких особливо вирізнялася особистість французького дворянина Дюка де Рішельє [9, с. 8].

Саме завдяки його управлінським зусиллям Південь України швидко перетворився на найбільш цивілізований регіон «варварської російської імперії». Мандрівники підкреслювали, що зростання соціально-економічного потенціалу міст Півдня значною мірою було завдяки іноземцям, тоді як російський уряд часто штучно стримував цей розвиток, за що неодноразово критикували. У відповідь російська влада забороняла публікацію робіт західноєвропейських мандрівників [6, с. 99–100].

Список використаних джерел:

1. Брицький П., Бочан П. *Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях*. Чернівці, 2011
2. Вінтоняк О. *Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття*. Львів, Мюнхен, 1995.
3. Губернський Б. «Записки іноземців». *Крим. Реалії*. 2015. URL: <https://ua.krymr.com/a/27250283.html>
4. Бойко С.М. *Етнокультурні процеси в Україні у кінці XX – на початку XXI ст.: Українознавче осмислення*. Київ: НДІУ, 2020. 190 с.
5. Іванюк О. Образ кримськотатарських жінок у подорожніх записках російських і європейських мандрівників кінця XVIII – XIX ст. *Східний світ*. 2024. №1 (122). С. 5–18.

6. Поліщук Ю. Соціокультурні трансформації в сучасній Україні як об'єкт дослідження вітчизняних науковців. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016, Вип. 2, с. 4-26
7. *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення*: колективна монографія. К.: НДІУ, 2018. 304 с.
8. Фігурний Ю. Конфліктизація українського етнокультурного простору як об'єкт українознавчих досліджень. *Українознавчий альманах*. 2020, Вип. 24. С. 28-33.

УДК: 94(477)"1939/1945":008:027+069+930.25

Валерія МОШЕНСЬКА,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 032 Історія та археологія Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,
науковий керівник: Хрящевська Л.М., к.іст.н., доцентка

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ДОЛЯ БІБЛІОТЕК, МУЗЕЇВ ТА АРХІВІВ

***Анотація.** У даній статті досліджується стан української культури в період німецької окупації. Особлива увага приділяється долі бібліотек, музеїв та архівів, які зазнали значних втрат. Аналізується політика окупаційної влади щодо культурної спадщини та її наслідки для українського народу. Окремо розглядаються спроби збереження національних цінностей у складних воєнних умовах.*

***Ключові слова:** Окупація, бібліотеки, музеї, архіви, знищення, збереження, спадщина.*

Актуальність дослідження полягає в необхідності збереження історичної пам'яті про культурні втрати України в період німецької

окупації. Вивчення цих подій дозволяє глибше зрозуміти наслідки війни для національної спадщини та усвідомити важливість її захисту. Аналізуючи політику окупаційної влади щодо бібліотек, музеїв та архівів, можна простежити загрози, які постають перед культурою під час воєнних конфліктів. Дослідження також сприяє формуванню усвідомлення необхідності збереження та відновлення втрачених цінностей.

Друга світова війна завдала нищівного удару не лише по людству, а й по культурній спадщині багатьох народів. В Україні наслідки були особливо руйнівними: бібліотеки, архіви та музеї зазнали знищення, пограбування та масового вивезення цінностей. Однак масштаби цих втрат довго залишалися невідомими через обмежений доступ до архівних матеріалів та політичні фактори. У Західній Європі нацистські операції з викрадення культурних цінностей активно досліджувалися та обговорювалися. Водночас у Східній Європі, зокрема в Україні, інформацію про ці злочини десятиліттями замовчували. Деякі відомості з'являлися у поодиноких маловідомих публікаціях, але повної картини втрат довгий час не складалося. Протягом тривалого періоду ця проблема залишалася недостатньо вивченою. Дослідники не мали можливості детально аналізувати документи, що зберігалися в радянських та німецьких архівах. Відсутність доступу до першоджерел значно ускладнювала встановлення реальних масштабів знищення та розкрадання культурних цінностей. Лише згодом почали з'являтися детальні дослідження, що дозволили глибше зрозуміти наслідки війни для культурної спадщини України.

Нові архівні документи дозволили науковцям детальніше оцінити масштаби втрат культурної спадщини України в роки Другої світової війни. Виявилося, що окупаційна влада вела цілеспрямовану політику знищення та розграбування історичних пам'яток. Через бойові дії, акти вандалізму та масове вивезення були безповоротно втрачені унікальні рукописи, мистецькі твори, архівні матеріали та музейні експонати. Українська культурна спадщина опинилася під подвійною загрозою, оскільки

нацистський режим здійснював систематичні пограбування, а радянська влада після війни знищувала або приховувала інформацію про ці втрати. Розсекречення архівних матеріалів відкриває можливості для глибшого вивчення цієї трагедії та її наслідків.

Важливими аспектами дослідження є вивчення методів нацистської політики щодо культурних цінностей, радянських евакуаційних заходів і тактики «випаленої землі». Окремої уваги заслуговує проблема повернення награваних нацистами історичних та мистецьких об'єктів, які після війни потрапили до СРСР. Встановити реальні масштаби втрат можливо лише через ретельний аналіз архівних документів та друкованих джерел. Дослідники спираються на матеріали з архівів США, Німеччини, Польщі, Чехословаччини, а також України та країн Балтії. Цінними є документи нацистських окупаційних адміністрацій, що містять описи конфіскованих архівів, бібліотек і музейних зібрань.

Попри спроби знищити сліди своїх злочинів, частина цих записів допомагає відновити хронологію подій та встановити місця збереження викрадених цінностей. Нацистське розграбування здійснювали різні структури, що часто конкурували між собою. Деякі деталі цих злочинів були розкриті під час Нюрнберзького процесу, проте в СРСР ці матеріали оприлюднювалися лише частково. Особливо активною була група Кюнсберга, що діяла під егідою Міністерства закордонних справ Третього Рейху. Вона конфісковувала архівні та бібліотечні фонди, вивозячи їх до Німеччини. Звіти цього підрозділу, знайдені в Бонні, містять детальні списки викрадених українських культурних цінностей. Оперативний штаб Розенберга також відіграв важливу роль у систематичному вилученні архівних, бібліотечних і музейних фондів. Наприкінці війни значну частину його документів захопили американці, опублікувавши їх у вигляді мікрофільмів. Особливу цінність становлять матеріали Головної робочої групи для України, які нині зберігаються в Бундесархіві Кобленца та Києві. Вони містять унікальні свідчення про методи та масштаби нацистського

розграбування української культурної спадщини. У Москві, в колишньому засекреченому архіві Радянського Союзу, зберігаються документи, захоплені після Другої світової війни. Особливо важливими є матеріали військового архіву з Потсдама, який вважали знищеним у 1945 році. Нацистські військові структури активно вивозили архівні матеріали з України, переміщуючи їх до західних територій. Очікується, що з часом доступними для дослідників стануть й інші матеріали цього архівного сховища. У Бундесархіві зберігаються документи міністерства Розенберга, які містять цінну інформацію про політику окупантів у Східній Україні. Зокрема, досі не всі матеріали Рейхскомісаріату України, що були під контролем Еріка Коха, знайдені та досліджені. У Кобленці зберігаються архіви, що дозволяють реконструювати деталі роботи нацистських служб із вилучення культурних цінностей. Значну роль у цих процесах відіграв архівіст Георг Вінтер, який у 1941 році прибув до України після служби у Франції. Він очолював Крайове управління архівами та музеями та безпосередньо співпрацював із Рейхскомісаріатом.

Частина трофейних документів, пов'язаних із діяльністю нацистів, стала доступною для дослідників лише з 1990 року. Після звільнення України в 1943–1944 роках місцеві органи склали звіти про збитки від нацистської окупації. Офіційні комісії підтвердили масштабне знищення та вивезення культурних цінностей. Через нестачу фахівців та неповні дані звіти не відображали повної картини втрат. Пропагандистський тон радянських публікацій викликав сумніви щодо деяких руйнувань, зокрема Успенського собору. Німецькі джерела свідчать, що частину руйнувань Києва здійснили радянські війська під час боїв. Західні дослідники вважають, що відповідальність за знищення частини архівів частково лежить і на радянській владі. Радянська адміністрація евакуювала частину архівних матеріалів, але найцінніші наукові документи залишилися в небезпеці. У 1941 році було організовано евакуацію та знищення секретних архівів, але в деяких регіонах, як-от у Миколаєві, документи просто

спалили. Архіви часто використовувалися для оперативних завдань НКВС, а не для збереження історичної спадщини. Політика нацистів щодо культурних цінностей передбачала їх знищення або викрадення з ідеологічних міркувань. Восени 1941 року нацисти почали реєструвати матеріали, евакуйовані радянською владою чи знищені під час бомбардувань. Виявилися випадки, коли документи були навмисно знищені під час відступу радянських військ. В Україні нацисти зафіксували втрати важливих архівів, особливо партійних. Зокрема, вони звернули увагу на культурні цінності Києво-Печерської Лаври. Окупанти вивчали архіви і музейні колекції, що були секуляризовані радянською владою. Вони збирали інформацію про знищення архітектурних пам'яток, таких як Успенський собор. Це мало на меті показати, що нацисти рятують культуру від більшовицької руйнації. Нацисти використовували культурні цінності як пропагандистський інструмент для виправдання своїх дій. У Києві був створений музей, що демонстрував "руйнування більшовиками культурних пам'яток". Всі ці кроки були частиною стратегії нацистів з ідеологічного впливу через культурну спадщину.

У 1943 році нацисти почали евакуацію важливих культурних цінностей з окупованих територій СРСР, зокрема архівів та музейних експонатів. Особливою увагою користувалися документи, що підтверджували німецький вплив на Україну, а також архіви німецьких громад. Вивезення архівів із Києва, Харкова, Полтави та інших міст супроводжувалося детальними звітами, але багато матеріалів було втрачено або знищено. Бібліотеки та музеї також постраждали від пограбувань, зокрема Бібліотека Академії наук у Києві. Нацисти організували дослідницькі центри для збереження матеріалів, що мали служити ідеологічним цілям. Київський архів давніх актів зазнав найбільших втрат серед українських архівів, і лише частина матеріалів була евакуйована. У 1945 році частина архівів була повернута до Києва після їх виявлення

американськими військами. Однак багато архівних матеріалів було знищено в результаті політики "випаленої землі".

Після війни радянська влада не приділяла значної уваги збереженням документам, оскільки вони не відповідали ідеологічним вимогам. На початку 60-х років роботи з архівами були припинені. Лише недавно було розпочато нові ініціативи щодо збереження актових книг і архівних матеріалів, що були вивезені нацистами під час війни. У міжвоєнний період багато українських еміграційних колекцій були передані Чехо-Словаччиною Україні як "подарунок", але ці матеріали довгий час залишалися недоступними для дослідників. В архіві зберігалися документи українських урядів та націоналістичних організацій. Пізніше ці архіви були передані до Спеціального архіву в Москві, де радянська влада ретельно вивчала документи. Дослідники з США і Великобританії також зверталися до нацистських архівів для використання в розвідці. Радянський Союз поглинув значну частину нацистських архівів, зокрема мікрофільмовані матеріали, які зберігалися під суворою секретністю в Москві. Після війни багато архівних матеріалів і творів мистецтва були вивезені до СРСР як воєнна здобич. У квітні 1991 року американський журнал опублікував статтю, яка розповідала про знайдені в Росії награвовані нацистами твори мистецтва. Виявилося, що ці твори, зокрема роботи таких майстрів як Ель Греко, Гойя та Ренуар, понад 50 років зберігалися в секретних сховищах. Критикували радянську адміністрацію за неефективне збереження мистецьких колекцій, зокрема в Києві, де віддавали перевагу евакуації металевих виробів. Публікація також підняла питання реституції культурних цінностей, зокрема повернення картин з Дрезденської галереї та інших творів мистецтва до Німеччини. Протягом Другої світової війни та післявоєнного періоду значна кількість культурних цінностей, документів і творів мистецтва була вивезена до Радянського Союзу як воєнна здобич. Серед цих матеріалів були архіви українських урядів, націоналістичних організацій і нацистські документи, які зберігалися в спеціальних архівах

Москви та інших містах. Радянська адміністрація активно поглинала архіви і мікрофільмовані матеріали, часто під суворою секретністю. Після війни ці документи залишалися важливими для дослідників з США і Великобританії, але доступ до них був обмежений. Одним із найбільш обговорюваних питань стало повернення награваних нацистами культурних цінностей, зокрема творів мистецтва, що зберігалися в СРСР, таких як роботи Гойї, Ренуара та Ель Греко. Публікації, що розповідали про ці знахідки, підняли проблему реституції, зокрема повернення предметів мистецтва до їхніх законних власників. Радянська влада не завжди ефективно зберігала ці колекції, і деякі з них були втрачені або пошкоджені. Водночас, нацистські архіви, вивезені з України, також стали важливим елементом радянської політики контролю за історією. Культурні матеріали, знайдені після війни, стали предметом глибоких наукових досліджень, які сприяли переосмисленню історії. Реституція культурних цінностей з часом стала важливою темою для міжнародних переговорів і обговорень.

Список використаних джерел

1. Грімстед П.К., Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – Л., 1992. – С.20
2. Грімстед П.К. Нищення українських музеїв, архівів бібліотек у роки другої світової війни / За участю Г.Боряка // Пам'ятки України. – 1994. – №3/6. – С.93.
3. Іваненко Б. Архіви України під час Другої світової війни: переміщення, втрати, повернення, відшкодування. – С.28.
4. Федорук О. Повернення в Україну втрачених культурних цінностей в контексті державотворчого процесу та духовного відродження // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – Вип.6. – К., 1996. – С.20.

5. Пшеничный А.П. Архивы на оккупированной территории в годы Великой Отечественной войны // Отечественные архивы. – 1992. – №6. – С.91

УДК: 94(477.7)"1906/1917":329(470)"19"

Леся НОРЕЦЬ,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного

університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доцентка

СОЦІАЛЬНЕ ПОХОДЖЕННЯ ТА ПОЛІТИЧНІ УПОДОБАННЯ ДУМСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ВІД НАДДНІПРЯНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ

***Анотація.** У статті висвітлено соціальне походження та політичні уподобання депутатів Державної думи від Наддніпрянських губерній на початку ХХ століття. Аналізується вплив суспільного статусу обранців на їхню політичну діяльність та позиції у ключових питаннях, визначено основні соціальні групи серед депутатського корпусу, їхні ідеологічні орієнтири та рівень підтримки національних інтересів.*

***Ключові слова:** депутати Державної думи, Наддніпрянська Україна, соціальне походження, політичні уподобання, аграрна реформа, консерватизм, лібералізм, соціалізм.*

На початку ХХ століття суспільно-політичне життя Наддніпрянської України зазнало суттєвих змін у зв'язку з революційними подіями 1905 року та створенням Державної думи Російської імперії. Вперше українські землі отримали можливість мати своїх представників у вищому законодавчому органі цієї держави. Це стало важливим етапом у політичному житті українського суспільства, адже депутати, обрані від Наддніпрянських губерній, представляли різні соціальні прошарки населення та відстоювали відповідні політичні позиції. Виборчий процес відображав тодішню

соціальну стратифікацію суспільства, а тому соціальне походження депутатів значною мірою впливало на їхні політичні вподобання [1].

Склад депутатського корпусу з Наддніпрянських губерній був досить строкатим і відображав соціальну структуру регіону, а також загальні суспільні процеси, що відбувалися в Російській імперії.

Дворяни займали значну частку місць у Державній думі. Вони були представниками великих землевласників, чиновників, військових і діячів земського самоврядування. Дворянський блок був найчисленнішим у депутатському складі, що представляв губернії Наддніпрянської України, і, безперечно, мав значний вплив. Його роль визначалася як особливостями організації та функціонування Російської імперії, що спиралася на дворянство в умовах станового суспільства, так і реальним досвідом у політичній та адміністративній сферах. Інституційна згуртованість, висока освіченість і корпоративна солідарність, а також історичні традиції сприяли їхньому впливу. Однією з таких традицій було землеволодіння, яке слугувало основою соціальної стабільності як самого стану, так і держави. Серед групи депутатів від Наддніпрянських губерній дворян-землевласників було 128 осіб, що становило 79% від загальної кількості дворян у депутатській групі [1, с. 158].

Виборче законодавство хоч і не закріплювало безумовної переваги за дворянством та не містило прямих визначень по типу «дворянський стан» чи «дворянське землеволодіння», проте надавало певні переваги власникам землі. Значна частина з них мала не лише економічні, а й політичні зв'язки з владними колами імперії. Як наслідок, вони часто підтримували загальноросійські імперські тенденції, виступаючи проти автономії українських територій та відстоюючи централізовану модель державного управління. Українське дворянство, у обличчі обраних до складу Дум депутатів, здебільшого ідентифікувало себе як росіяни або, за незначними винятками, дотримувалося проросійських поглядів [1, с. 158].

Селяни мали досить широке представництво, особливо в перших двох Думах. Їхня присутність у парламенті була зумовлена революційними подіями 1905 року та введенням нової виборчої системи, що дозволила розширити доступ до виборчого процесу представникам нижчих верств суспільства.

Серед депутатів від Наддніпрянської України, яких умовно можна назвати селянами-хліборобами, було 132 представники. Депутатами ставали, здебільшого, заможні селяни, які підтримували ідею аграрної реформи, але водночас часто перебували під впливом поміркованих політичних течій. Здебільшого національне питання було пов'язане з земельним, що дозволяло залучати селян-депутатів до тих чи інших політичних груп, апелюючи покращенням життєвого рівня саме у цьому ключі [1, с. 165].

Інтелігенція була представлена неоднорідно. До її складу входили викладачі, юристи, лікарі, журналісти, представники творчої інтелігенції. До прикладу професорський склад вищих навчальних закладів найбільше мали в першій, так званій «професорській» Думі – шість осіб, тоді як у Думі II скликання їх було лише двоє. До складу 3-ї та 4-ї Думи увійшли по чотири професори [1, с. 159].

Аналіз поглядів цих депутатів показує, що більшість із них підтримували збереження Російської імперії. Український вплив у професорському середовищі з українських губерній був мінімальним і майже не проявлявся.

Натомість широко також були представлені вчителі, до яких відносились люди чия діяльність була пов'язана з освітою – як світською, так і духовною. Серед депутатів таких було 35 чоловік, але лише четверо з них на момент обрання працювали в школах. Підтримку української справи здебільшого виявляли народні вчителі селянського походження та викладачі професійних, особливо сільськогосподарських, навчальних закладів [1, с. 167].

На початку XX століття робітники були реальною соціальною групою в Російській імперії, проте в офіційній становій системі їх не виокремлювали – формально вони належали до селян або міщан [4]. Робітники становили відносно невелику частину депутатського корпусу [1, с. 171]. Проте їхня присутність у Думі свідчила про поступове зростання класової свідомості пролетаріату та поширення ідей соціальної рівності. Представники робітничого середовища здебільшого підтримували соціал-демократичні та соціалістичні партії, виступаючи за економічні та трудові реформи [3].

Політичні орієнтації депутатів від Наддніпрянських губерній значною мірою залежали від їхнього соціального походження, матеріального становища та політичного контексту того часу. Основні політичні групи серед депутатів можна умовно розділити на три напрями: консервативний, ліберальний та соціалістичний. Консерватори і монархісти були представниками дворянства, вищого духовенства, частини заможних землевласників і чиновників. Вони підтримували ідею сильної централізованої держави, збереження монархічного ладу та привілеїв дворянства. Ці депутати виступали проти надання автономії українським губерніям та загалом обмежували своїми рішеннями розвиток національного руху [4, с. 134].

Ліберали, серед яких домінували кадети (конституційні демократи) та представники поміркованих політичних течій, складали переважно інтелігенцію та середній клас. Вони виступали за конституційні реформи, часткову децентралізацію влади та розширення прав громадян, однак не завжди підтримували ідеї українського національного відродження. Соціалісти та демократичні сили, серед яких були трудовики, соціал-демократи, соціалісти-революціонери, мали значну підтримку серед селян, робітників та частини інтелігенції. Їхні головні ідеї стосувалися аграрної реформи, розширення прав робітників, демократизації політичної системи та надання ширших прав українському населенню [4, с. 138].

Діяльність депутатів у Державній думі була тісно пов'язана з їхніми політичними переконаннями та соціальним статусом. Дворяни та консервативні сили виступали за збереження існуючого державного устрою, підтримку інтересів землевласників і збереження станових привілеїв. Ліберали намагалися провести помірковані реформи, проте їхня діяльність часто блокувалася урядовими структурами та консервативною більшістю. Соціалісти та представники демократичних сил піднімали питання соціальної справедливості, земельної реформи та політичних прав населення, що викликало жорстку опозицію з боку консерваторів [2, с. 14].

Узагальнюючи можна сказати, що соціальне походження депутатів від Наддніпрянщини відіграло визначальну роль у формуванні їхніх політичних уподобань. Дворяни здебільшого підтримували імперську владу та централізовану модель управління, тоді як селянство та інтелігенція прагнули соціальних і політичних реформ. Незважаючи на активність українських депутатів, Державна дума не змогла вирішити ключові питання, що хвилювали місцеве населення, через політичну кризу та домінування консервативних сил. Однак участь українців у парламентській діяльності стала важливим кроком до політичного самоствердження та розвитку національної свідомості.

Список джерел та літератури

1. Коник О. О. Депутати Державної Думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Дніпро, 2013. 603 с.
2. Мілько В. І. Українське питання в Державній думі Російської імперії (1906–1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Київ, 2001. 22 с.
3. Реєнт О.П. Революційні та соціальні рухи трудящих мас України: До 100-річчя Першої російської революції 1905–1907 рр. *Український історичний журнал*. Київ, 2005. №4. С. 89–107.

4. Телешун С. О. Національне питання в програмах українських політичних партій кінця XIX – початку XX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 1996. 179 с.

УДК: 902(477.8)

Віталіна ОСТАП,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

**АРХЕОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ : ВПЛИВ НА
РОЗУМІННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РЕГІОНУ**

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню історії археологічних відкриттів, здійснених на території Західної України наприкінці XX – на початку XXI століття, та визначенню їх впливу на формування оцінок культурних надбань краю. Розглядаються ключові археологічні знахідки, виявлені в цьому регіоні протягом вищезазначеного періоду, а також їх значення для розуміння культурної спадщини українських земель.*

***Ключові слова:** історія, археологія, археологічні відкриття, пам'ятки, культурна спадщина.*

Західна Україна, розташована на перехресті історичних шляхів, є унікальним регіоном з багатовіковою історією та різноманітною культурною спадщиною. Її землі, що протягом століть були свідками формування та взаємодії різних етносів, культур і цивілізацій, зберігають численні археологічні пам'ятки, які є безцінним джерелом для вивчення минулого не лише України, а й усієї Центрально-Східної Європи. Від кам'яної доби до середньовіччя, від поселень трипільської культури до укріплених міст

Галицько-Волинського князівства – кожна епоха залишила свій слід на цій території, сформувавши неповторний історико-культурний ландшафт.

Останні десятиліття, особливо з кінця XX століття, позначилися значним прогресом у галузі археологічних досліджень Західної України. Застосування новітніх технологій, міждисциплінарний підхід та міжнародна співпраця дозволили не лише відкрити нові пам'ятки, але й по-новому поглянути на вже відомі, суттєво доповнивши та уточнивши наші знання про минуле регіону.

Наукові досягнення у вивченні археології Західної України можна розділити на декілька основних напрямів: систематизація та документування археологічних пам'яток, активізація польових досліджень і розкопок, а також впровадження новітніх технологій у дослідження [1, с. 23].

Серед видатних науковців, які досліджують археологічні знахідки Західної України слід відзначити: Олександра Моця, Михайла Відейка, Леоніда Залізняка, Євгена Синицю, Бориса Рибаківа; їхні праці з історії археології Західної України ґрунтовні. Дослідник Київської Русі Олександр Моця підкріпив нову концепцію збагачення слов'янської культури своєю публікацією про її зв'язки з іншими народами. У праці, як «Тіні згаданих предків: від слов'ян до русинів», написаній у співавторстві з Михайлом Відейком та Євгеном Синицею у 2016 році, представлено археологічні методології реконструкції соціально-культурних структур ранніх слов'янських суспільств [2,3].

Дослідження археологічних пам'яток Західної України розкриває багатогранну історію цього регіону, від найдавніших поселень до середньовічних міст. Розкопки трипільських, ранньослов'янських та середньовічних поселень допомагають глибше зрозуміти розвиток суспільств, що населяли цю територію, і їхню роль у культурних та політичних процесах на теренах Європи.

Трипільська культура є однією з найбільш вражаючих давніх цивілізацій на території сучасної України. Археологічні знахідки трипільських поселень свідчать про високий рівень організації та матеріальної культури. Особливе значення мають архітектурні комплекси та залишки житлових будівель, які демонструють унікальні особливості будівництва та планування поселень. Трипільці були знайомі з основами землеробства, розвивали ремесла і мистецтво, про що свідчать численні керамічні вироби з орнаментом і символікою. Високий рівень керамічного виробництва свідчить про розвинену естетичну культуру, що була не лише утилітарною, а й мала релігійно-символічне значення.

Ранньослов'янські поселення (V-IX ст. н.е.), виявлені на території Західної України, зокрема в Галичині, на Волині та Буковині, відіграють не менш важливу роль у формуванні регіональної ідентичності, виконуючи функцію сполучної ланки між сучасним населенням та його безпосередніми предками - слов'янськими племенами, що заселяли ці землі в середині I тисячоліття н.е. Археологічні дослідження цих поселень (наприклад, розкопки поблизу сіл Ріпнів, Черепин, Комарів на Львівщині, Зимне на Волині, Ревне на Чернівецьщині), що належать до різних археологічних культур (празької, корчацької, райковецької), дозволяють простежити процес переходу від кочового та напівкочового до осілого способу життя, становлення землеробства як основи господарства, розвиток ремесел (залізничного, гончарного, ювелірного), формування соціальної структури та духовної культури, що лягли в основу формування українського етносу.

Характерною рисою ранньослов'янських поселень Західної України є напівземлянкові житла з дерев'яними конструкціями, що вказує на адаптацію до місцевих кліматичних умов, будівельні традиції, що зберігалися протягом століть, а також на певний рівень розвитку теслярського ремесла. Знахідки різноманітних знарядь праці (залізних серпів, мотик, сокир, наральників), предметів побуту (керамічного посуду, прясел, прикрас, виробів з кістки та рогу), зброї (наконечників стріл, списів,

бойових сокир) дозволяють реконструювати господарський уклад, рівень розвитку ремесел, торгівельні зв'язки (про які свідчать знахідки імпортованих речей, зокрема візантійських монет, скляних намистин) та військову справу ранніх слов'ян, що проживали на території Західної України [4, с. 45].

Середньовічні міста Західної України, такі як Львів, Кам'янець-Подільський, Галич, Луцьк, Острог, Тереховля, становлять окремий, надзвичайно важливий пласт культурної спадщини, що має визначальне значення для формування регіональної ідентичності, її проєкції в сучасність. Археологічні дослідження цих міст, їхніх фортифікаційних споруд (замків, міських мурів, башт, брам), житлових кварталів, культових будівель (церков, монастирів), ремісничих майстерень, ринкових площ дозволяють реконструювати не лише архітектурний вигляд та планувальну структуру, але й соціально-економічне життя, побут містян, культурні та торгівельні зв'язки, політичну роль цих міських центрів у різні історичні періоди.

Система укріплень, замки, міські мури, башти, брами, виявлені в результаті розкопок, свідчать про високий рівень розвитку військової справи, інженерної думки, фортифікаційного мистецтва, а також про роль цих міст як важливих оборонних пунктів на перехресті торгівельних шляхів, політичних інтересів та військових конфліктів. Знахідки, пов'язані з ремісничим виробництвом (залишки майстерень, інструменти, сировина, готова продукція), торгівлею (монети, товарні пломби, ваги, гирі, імпортовані вироби з різних країн Європи та Сходу), повсякденним життям (керамічний посуд, предмети побуту, одяг, прикраси), свідчать про розвинену міську культуру, інтенсивні економічні зв'язки з іншими регіонами, включеність у загальноєвропейські процеси економічного, політичного та культурного розвитку [5, с. 24].

Таким чином, результати археологічних досліджень розкривають важливість території Західної України як унікального культурного і політичного осередку, який об'єднував різні етнічні та соціальні групи,

сприяв культурному збагаченню та інтеграції в загальноєвропейський контекст. Вивчення трипільської, ранньослов'янської та середньовічної культур не лише поглиблює розуміння історії України, але й сприяє кращому усвідомленню ролі цього регіону у формуванні європейської цивілізації.

Археологічні знахідки виступають як ключовий чинник у процесі формування, консолідації та ретрансляції регіональної ідентичності, виконуючи функцію матеріального втілення історичної пам'яті та культурної своєрідності певної території. Їхня значущість полягає не лише в науково-пізнавальній цінності як об'єктів дослідження, що дозволяють реконструювати минуле, але й у соціокультурному вимірі, де вони стають потужним інструментом самоусвідомлення та самоідентифікації спільноти в межах окресленого регіону. Регіональна ідентичність, у цьому контексті, розглядається як складний, багат шаровий та динамічний феномен, що формується під впливом сукупності історичних, культурних, соціально-економічних, політичних та географічних факторів, де археологічні дані відіграють роль верифікатора колективної пам'яті, каталізатора ідентифікаційних процесів та медіатора між минулим і сьогоденням[4, с. 45].

Зв'язок між археологічними відкриттями та збереженням культурної спадщини є тісним і взаємним. З одного боку, саме завдяки систематичним та планомірним археологічним дослідженням, що включають розвідки, розкопки, лабораторний аналіз та інтерпретацію отриманих даних, виявляються, документуються та вводяться до наукового обігу нові, раніше невідомі пам'ятки, що суттєво розширює та поглиблює наше розуміння минулого, збагачує джерельну базу історичної науки. З іншого боку, сам факт виявлення цінних артефактів, що мають історичну, культурну, наукову та/або естетичну цінність, стає потужним аргументом на користь вжиття невідкладних заходів щодо їхнього збереження, консервації, музеєфікації та

подальшого всебічного вивчення, включаючи міждисциплінарні дослідження [6, с. 123].

Археологічні відкриття на Західній Україні не лише збагачують знання про минуле, а й підкреслюють важливість збереження культурної спадщини. Вони стимулюють охоронні заходи, музеєфікацію та міждисциплінарні дослідження. Взаємозв'язок між науковими дослідженнями та збереженням пам'яток є взаємопідсилюючим, створюючи основу для відповідального ставлення до історичного надбання.

Список використаних джерел

1. Археологія України: курс лекцій: навч. посіб. / Л. Л. Залізняк та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. Київ: Либідь, 2005. 504 с.
2. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація. Київ: Академперіодика, 2003. 141 с.
3. Відейко М. Ю. Архітектура трипільської культури VI–III тис. до н. е. Давні поселення України. 2005. С. 126.
4. Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н.е. – IV ст. н.е.). Київ: Наукова думка, 2008. 296 с.
5. Погорілець О. Г., Стопенчук С. М. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2002. Вип. 11. С. 24–28.
6. Баран В. Д. Давні слов'яни. Київ: Наукова думка, 1988. 168 с.
7. Терський С. В. Археологія доби Галицько-Волинської держави. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2010. 222 с.

УДК: 903:902.2(477.73)

Олександр ПЕЛИК,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 032 Історія
та археологія Навчально-наукового педагогічного інституту імені
В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,
науковий керівник: Горбенко К. В., старший викладач

ІНГУЛЬСЬКА КАТАКОМБНА КУЛЬТУРА НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА МИКОЛАЄВА

***Анотація.** Проаналізовано архівні дані про інгульську катакомбну культуру на території сучасного Миколаєва. Визначені основні етапи розкопок та типи зафіксованих пам'яток (поселення, кургани, літовки), перспективи проведення подальших досліджень. Встановлено, що в 20-17 ст. до н.е. зазначена територія була щільно заселена представниками племен катакомбної культури, артефакти яких дають різноманітний матеріал для реконструкції життя та побуту населення періоду середньої бронзи.*

***Ключові слова:** епоха бронзи, інгульська археологічна культура, Миколаїв, поселення, кургани, матеріальна культура.*

Миколаївський півострів багатий на археологічні пам'ятки різних епох та культур. Основним чинником «притягання» племен стало вигідне географічне положення, при впадінні р. Інгул в р. Південний Буг.

Пам'ятки племен катакомбної культурно-історичної спільності (КІС) займають чинне місце у доісторичній історії краю, населяючи територію сучасного Миколаєва у 20-17 ст. до н. е. Цей період позначений зміною культурного середовища на теренах усього Причорномор'я. В ареалі ямної спільності, під впливом культурного й етнічного імпульсу з Північного Кавказу, розповсюджується катакомбна культура. На території Миколаєва виокремлюють локальний варіант КІС – інгульська культура (ІК) [1].

Феномен території сучасного Миколаєва у світлі дослідження Інгульської катакомбної культури полягає у повноті репрезентованих археологічних пам'яток (кургани, постійні поселення, літовки). Це дозволяє цілісно дослідити та реконструювати життя не тільки представників Інгульської культури, а й загалом усієї КІС. Наявність широкої матеріальної бази для дослідження стає актуальною для розкриття багатьох аспектів життя та побуту племен інгульської катакомбної культури на території сучасного Миколаєва.

Метою є актуалізація наявних даних про етапи дослідження інгульської культури на території сучасного Миколаєва, визначення та аналіз основних археологічних пам'яток та перспективи подальших розкопок.

Історію досліджень катакомбної культури на території Миколаєва можна умовно поділити на три етапи.

Перший етап – розкопки катакомбних старожитностей регіону, коли ІК ще не була виокремлена. Даний період охоплює проміжок часу між 1957 та 1977 рр. Польові дослідження розпочалися після завершення Другої Світової війни, коли в 1957 р. Скіфською степовою експедицією під керівництвом Б.М. Гракова на території Миколаєва відкрито ряд поселень доби бронзи, серед яких Матвіївка 1 та Матвіївка 2. У 1963-1973 рр. значну кількість пам'яток Катакомбної КІС відкрив та досліджував співробітник Інгульської експедиції В.Н. Ключенцев. Саме він наніс на археологічну карту Миколаєва літовки Балабанівка 2, 4, 7, 9, 11, 13; Водоканал 1; Жовтневе 1, 2, 16, 17; та інші. У 1960-х рр. розвідками Миколаївського краєзнавчого музею (МКМ) відкрито пам'ятки Велика Корениха 2, Велика Корениха 4, Велика Корениха 5, Матвіївка 2. Пізніше, у 1969-1974 рр. В.І. Нікітін проводив розкопки поселення Мала Корениха 5, що розташоване на плато правого берегу Бузького лиману, в 1,5 км на захід від Малої Коренихи. У 1963-1971 рр. проводилися розвідки Миколаївським краєзнавчим музеєм,

в ході яких, зокрема, були обстежені літовки Балабанівка 4, Жовтнєве 1, Тернівка 1.

У 1977 році на основі багаторічних розкопок інгульська катакомбна культура була виділена О. Г. Шапошниковою. З цього моменту починається *другий етап*, який охоплює 1977-1991 рр. У 1975-1982 рр. експедицією МКМ під керівництвом В.І. Нікітіна фундаментально вивчалось поселення катакомбної культури Матвіївка 1. У 1989-1990 рр. продовжувалися розкопки поселення Мала Корениха 5. Опрацьовуються джерела, отримані у результаті багаторічних розкопок першого етапу.

Після здобуття Україною незалежності починається *третій етап*, який триває і до сьогодні. У 1991 р. експедицією МКМ під керівництвом І.О. Снитко проведено розкопки поселення інгульської катакомбної культури Обсерваторія на території Миколаївської астрономічної обсерваторії. На площі 80 м² зафіксовані два заглиблення, схожі на залишки землянок. Серед речових знахідок – уламки ліпної кераміки та скупчення астрагалів. У 2009 р. археологічною експедицією науково-дослідницького центру «Лукомор'є» ОАСУ ІА НАН України під керівництвом Ю.С. Гребенникова розкопано курган доби бронзи на території Корабельного району Миколаєва [2].

Вивчення поселень, як найменш відомого джерела історії степових племен, займає найважливіше місце серед багатьох проблем катакомбної культурно-історичної спільності Східної Європи та, зокрема, інгульської культури.

Одним з вивчених, значною мірою, поселень є Матвіївка 1, яке розташоване на злегка похилому майданчику схилу третьої тераси (20 м над сучасним урізом води річки П. Буг) її лівого корінного берега, на мису балки, що зі сходу вповзає в річку.

За період розкопок у північній та південній частинах поселення виявлено кам'яні основи трьох будівель, вісім господарських ям, сім

залишків дренажних каналів, вісім одночасних поховань та залишки котловану напівземлянки елліптичного часу.

Виходячи з того, що залишки будівель, господарські ями та дренажні канали, а також знахідки та основний вміст культурного шару становлять єдиний господарчо-культурний поселенський комплекс, що відноситься до ІК, необхідно детально зупинитися на кожному складовому елементі.

Будівля № 1 знаходилася в північній частині розкопу і була залишками наземної кам'яної основи овально-витягнутої форми завдовжки 20 м з півночі на південь та максимальною шириною 12 м зі сходу на захід. Внутрішня площа становить 220 м². Біля східного краю входу в будівлю на рівні стародавньої денної поверхні виявлено залишки глиняної траншеї, що розпливлася, утворюючи округлу форму з діаметром, в середньому, 10 м, а у західного – така сама, але діаметром 6 м. Вірогідно, це були глиняні прибудови до споруди, які мали господарське призначення, можливо, використовувались для зберігання. Проаналізувавши особливості побудови, можна сказати, що дане приміщення, використовувалось у господарських цілях, як загін для тварин [3].

Будівлю № 2 розкрито в південно-західній частині розкопу, формою наближається до овалу, що звужується на південь. Довжина будівлі з півночі на південь 33 м із найбільшою шириною 17 м. Внутрішня площа становить 320 м². Ймовірно, що дане приміщення, використовувалось у господарських цілях, як загін для тварин у зимову пору року, також там міг проживати й обслуговуючий персонал (зафіксоване вогнище) [3].

Будівлю № 3 виявлено в 20 м на схід від будівлі № 1 і в 4-5 м на північний схід від будівлі № 2. Її кладка сильно зруйнована сучасними антропогенним впливом. Судячи з залишків кладок стін, будівля № 3, як і дві попередні, мала овальну форму, орієнтовану з південного заходу на північний схід. Її довжина - 16,2 м, ширина - 12,6 м, внутрішня площа - 215 м². Це була крита споруда з вогнищем і каналом-димомходом посередині,

тобто можна сказати, що дане приміщення використовувалось для постійного проживання людей [3].

Отже, відкриті на поселенні три овальні будівлі з кам'яними основами представляють чітке планування зі схожими архітектурними та інженерними особливостями. Будівлі розміщено компактно, гніздом, всі вони орієнтовані в одному напрямку (вхід у вигляді коридору – з південного боку, тобто з боку річки Південний Буг), крім будівлі № 3, що мала вхід з західної сторони. При побудові використовувались місцеві матеріали (камінь-вапняк, глина, пісок, річний мул з черепашкою (своєрідний цемент), можливо, очерет, дерево тощо).

Слід врахувати, що такі типи будівель можна було зводити тільки за участю надійно злагодженого колективу родичів та односельців під керівництвом фахівця - майстра будівельної справи.

Також на розкритій площі поселення обстежені залишки дренажної системи у вигляді траншей, що огинають будівлі № 1 та № 2, а також сліди траншей, що перетинають поселення у широтному напрямку. Траншеї були заповнені переважно злежалою черепашкою, дрібним камінням (що могло потрапити під час руйнування приміщень), битою керамікою та кістками тварин. Привертають увагу скупчення горілої черепашки, що наводить на думку про застосування черепашки разом з якимись органічними компонентами як палива, а, виходячи з цього, можна припустити і наявність переносних вогнищ у побудовах. Більшість досліджених каналів, таким чином, входили у розгалужену дренажну систему поселення, але згодом вони перетворювалися жителями поселення в скидні сміттєві траншеї [3].

Загалом внаслідок багаторічних досліджень на розкопаній площі поселення виявлено досить значну колекцію кісток тварин (близько 20.000), кераміки (близько 5 000 фрагментів), кам'яних та крем'яних знарядь праці (близько 600: молоти та сокири різних типів, боласи, скребки, розтиральники, зернотерки, абразиви тощо), кістяних виробів (близько 200: різноманітні підставки, клини, ножі, проколки, струги тощо). Більшість

знахідок були зосереджені поза житлом, на території, що примикає до них, тобто основною виробничою зоною були самі ці місця [3].

Отже, стародавні люди узимку жили на території поселення (на це вказують житла з кам'яним кладками, добре продумана система опалення, дренажні канали, великі, криті будівлі для зимівлі худоби), а з весни до осені виганяли худобу на великі пасовища, користуючись літовками Матвіївка 2 та 3, що знаходяться неподалік. Тож, постійне поселення Матвіївка 1 – цілий комплекс, що сповна репрезентує усі сфери життя людей ІК.

Курганні поховання – найчисленніший тип нерухомих пам'яток ІК, що дозволяє реконструювати різноманітні культурні та соціальні аспекти життя стародавнього населення регіону. У Бузько-Інгульському межиріччі їх нараховується близько 1500. Характерною рисою інгульської культури є використання для поховань більш давніх курганів, переважання катакомб з округлими вхідними шахтами і овальним камерами [1]. Однією з пам'яток на території міста, де чітко прослідковуються дані особливості є курган Янтарний – найстаріше досліджене курганне поховання на території сучасного Миколаєва. При дослідженні насипу зафіксовані 10 поховань: одне – ранньо-ямної культури, вісім – ямної культури, одне – ІК. Така велика кількість різночасових, впускних поховань дозволяє дослідити зміни поховального ритуалу з плином часу на певній території. До того ж, даний курган дає можливість проаналізувати спільне та відмінне у поховальній традиції ямної та культури.

Другим за чисельністю типом пам'яток є літовки, що дають нам різноманітні дані.

Балабанівка 2, 4, 7, 9, 11, 13 розташовані на півдні міста, у Корабельному районі. Досліджувались В. Н. Ключинцевим з 1963 по 1967 рік. Типовим для даного типу пам'яток є невелика площа, від 0,3 га, до 0,9 га та слабо насичений культурний шар (у середньому 0,5 м). Рухомі знахідки обмежуються уламками кераміки, кістками та кам'яною зброєю, переважно підйомний матеріал.

Велика Корениха 2, 4 розташовані на схилі правого берега Кривої балки, що виходить до правого берега Бузького лиману. Площа 0,5 га, культурний шар слабонасичений. Зібрано 69 фрагментів ліпної кераміки та кам'яні знаряддя.

Жовтневе 1, 2, 16, 17 розташовані на плато Бузького лиману, як і більшість пам'яток цього типу досліджувались В. Н. Ключинцевим з 1963 по 1967 рік. Знайдено близько 120 фрагментів ліпної кераміки, кістки тварин та інший підйомний матеріал [4].

Тож, історію досліджень катакомбної культури на території сучасного Миколаєва можна поділити на три етапи: *перший* (1957-1977 рр.) характеризується першими розкопками, що надали можливість виокремити інгульській варіант культуру; *другий* (1977-1991) – період масштабних досліджень та накопичення нових даних, своєрідний *акме* (період найбільшого розквіту) досліджень інгульської культури; *третій* – сучасний (1991-наш час), коли основні дослідження проводилися у вигляді археологічних розвідок та фіксації нових курганів.

У результаті багаторічних розкопок (68 років) відкрито 3 поселення (Матвіївка 1, Мала Корениха 5, Обсерваторія), близько 300 курганів та 30 літовок. Зібрано тисячі різноманітних артефактів (керамічний посуд, знаряддя праці з каменю та кістки). Дана колекція матеріалів дає можливість сповна реконструювати життя стародавніх людей в регіоні у період середньої бронзи.

На території Миколаївщини залишається ще багато катакомбних пам'яток. Виявлення їх, це лише справа часу. За останні 25 років, в силу різних обставин, польових досліджень Катакомбної КІС у нашому регіоні було небагато. Більшість наукових робіт з досліджуваної теми датуються минулим століттям, але археологічна наука України не стоїть на місці, постійно збільшується джерельна база, з'являються нові факти, що потребують висвітлення.

При цьому, варто наголосити на важливості охорони уже досліджених пам'яток, оскільки деякі з них зазнають негативного антропогенного впливу.

Список використаних джерел

1. Шапошникова О. Г., Фоменко В. Н. Ингульская катакомбная культура (ареал и вопросы периодизации). Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. – V в. н. э): материалы докладов III Международной конференции, Тирасполь, 5-8 ноября 2002 г. Тирасполь, 2002. С. 135-138.
2. Історія Степового Побужжя: Від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Навч. Посіб. / Михайлович Г. І. та ін. Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2019. С. 195-209.
3. Никитин В. И. Матвеевское поселение Ингульской катакомбной культуры на Южном Буге: Монография. Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2022. 206 с.
4. Гребенников В. Б., К. В. Горбенко. Поселения и грунтовые могильники эпохи бронзы на территории Николаевской области (археологическая карта). Николаев: Илион, 2010. 132 с.

Ілюстрації

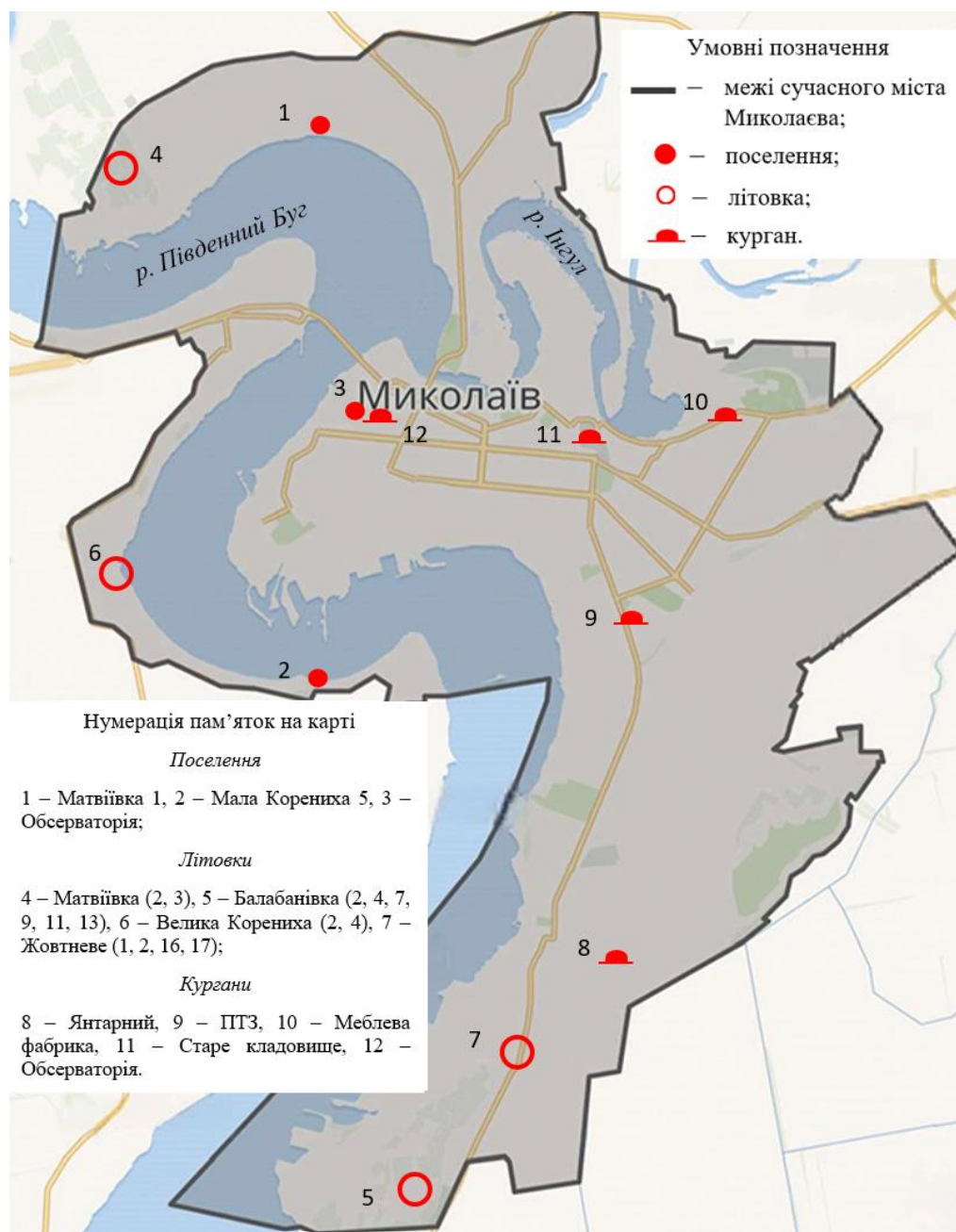

Рис. 1. Пам'ятки інгульської катакомбної культури на території міста Миколаєва

УДК: 37.091.33-053.2(477.8)"19"

Микола ПОЛЯНСЬКИЙ,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

ОСОБЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

II ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.

***Анотація:** Стаття присвячена особливості розвитку освіти Півдня України другої половини XIX – початку XX ст., яке стало причиною розвитку деяких видів господарства (вугільна промисловість, медицина, педагогіка тощо), натомість вона вплинула на соціально-економічну та соціально-політичну ситуацію і стало складовою політики русифікації південноукраїнських губерній*

***Ключові слова:** ліцей, народна школа, інститут, університет*

Дослідження даної теми зумовлене рядом причин: проблема доступності української освіти на тимчасово окупованих росією територій України – з 2014 року це АР Крим і частина Донецької та Луганської областей, а із лютого 2022 р. – частина Херсонської та Запорізької областей, де активно насаджується політика «рашизму» та використовується російська освітня програма, яка в майбутньому буде досліджуватися істориками та історіографією регіонів Півдня України, яке попри політику русифікації з боку російської імперії та, пізніше, радянського союзу зуміло зберегти українську ідентичність та зберегти численні джерела, які аналізували багато науковців та педагогів, зокрема Добровольська Вікторія Анатоліївна, яка акцентує увагу на розвиток жіночої освіти у своїх наукових роботах; які внаслідок початку повномасштабного вторгнення росії на територію України були вивезені з херсонських та інших регіональних архівів та музеїв.

Для з'ясування особливості розвитку освіти на Півдні України звертаємо увагу на початок соціально-економічних та соціально-політичних змін 60-х рр. XIX ст., а саме – із наказу російського царя Олександра I, що скасовує кріпацтво на Наддніпрянщині в 1861 році, що призвело до умовної свободи українських селян, навіть у питанні освітньої доступності, бо до цього таких привілеїв не існувало. Спершу варто акцентувати увагу на особливість розвитку **початкової освіти**, яке для українського селянства стало «подарунком» через проблему неписьменності більшості верств населення і тому в 1864 р. було запроваджено адміністративну, тобто земську реформу, хоч на думку Ірини Шумілової у статті «Земські школи Приазов'я» вступила в дію на території Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній аж у 1866 році [6]. В економічному плані за забезпечення відкриття та розвитку земських шкіл несли відповідальність власне земства. На освітню та педагогічну діяльність не було впливу, крім верхівки влади, а саме, з боку Міністерство освіти, тому «учителі земських шкіл у виборі змісту та методів навчання мали більше свободи, порівняно з педагогами міністерських чи парафіяльних освітніх установ» [4]. Педагоги для викладацької діяльності селянських дітей використовували «Буквар» авторства В. Добровольського, для формування читацьких компетентностей - посібники авторства К. Ушинського «Рідне слово» і «Дитячий світ». Стан тодішніх земських «народних» шкіл бажали кращого + існували проблема набору педагогів відповідного рівня. У 1870 – 80 – х рр. відбулося зміни в початковій освіті завдяки міністру освіти Д. Толстой та «Положення про початкові народні училища» (1874), яким ще більше посилювався вплив духовенства та пануючих кіл суспільства на початкові школи, особливо сільські.» [5]. На початку XX ст. відбувалося законодавчі зміни у Державну Думу в 1908 році, завдяки чого збільшується з казни імперії фінансування шкіл та запроваджується безкоштовна початкова освіта.

Особливість розвитку **середньої освіти** полягала в реорганізації закладів з ряду гімназій в училища. В 1864 році було запроваджено «Статут

гімназій і прогімназій», що дало можливість існуванню класичних та реальних гімназій, проте «внаслідок нової реорганізації, яка відбулася на початку 70-х років, класичні гімназії залишалися, а реальні гімназії стали училищами». Внаслідок подальших дій другої половини XIX ст. було відкрито у південноукраїнських губерніях «1-а Олександрівська чоловіча гімназія у Миколаєві, а також гімназії в Ананьєві та Єлисаветграді, Одеський, Рішельєвський ліцей, гімназія в Керчі, Кишиневі, Катеринославі, Феодосії, Маріуполі, Бердянську, Бахмуті.» [1]. Учні гімназії після завершення навчання мали можливість скласти іспити для вступу до інститутів та університетів.

Натомість особливість **розвитку вищої освіти** полягала у відкритті першого університету Півдня України – Новоросійський у 1865 році в Одесі який складався з історико-філологічного, фізико-математичного та юридичного факультетів, згодом були відкриті інститути: Катеринославський у 1910 році та Миколаївський у 1913 році. Катеринославський інститут був сформований на базі Катеринославського вищого гірничого училища, який почали будувати на прохання громади міста і спеціалістів гірничих промисловостей та відкрили 30 вересня 1899 року, проіснувавши два роки через добудування головного і хімічного корпусів. Приміщення були прийняті спеціальною комісією у 1902 році. Навчальні програми КВГУ для гірничодобувних та гірничозаводських факультетів були затверджені у 1899 році, які спочатку складали три з половиною роки, а потім завдяки рішення Держ ради в 1903 році було розширено до чотирьох років. Згодом початок реорганізації КВГУ відбувалося на З'їзді гірничопромисловців в 1907 із проханням до Міністерства торгівлі та промисловості щодо збільшення фінансування на обладнання та будівництво нових корпусів. Рішення передали до Держдуми і в 1912 році проголосували за, пізніше підписав цар. За цим документом видавалися дипломи випускниками із званням гірничих інженерів, таким чином розширювали штат працівників гірникодобувничої галузі.

Для жінок теж існувала вища освіта, але в інститутах шляхетних дівчат, яка «підпорядковувалися Відомству установ імператриці Марії» [2]. Мета даних закладів полягала у вихованні панянок у відповідних манерах, хоча була проблематика у замкненій системі навчання, тобто вони не мали права полишати стіни інституту, але в 1860-х рр. принципи пом'якшили, що могло дати можливість на свята відвідувати рідних. Навчальні програми в інститутах шляхетних дівчат були розроблені індивідуально.

Висновок: особливість розвитку освіти на Півдні України в межах другої половини XIX – початку XX ст. полягала у змінах навчальних програм, статутів, відкритті багатьох освітніх закладів, зокрема і народних шкіл, який допоміг покращити рівень писемності селян, але не всі мали можливість вступати в інститути чи університети

Список використаних джерел:

1. Вороліс, М. Г., О. М. Вороліс. Стан початкової освіти в деяких регіонах України наприкінці XIX–початку XX ст. / наук. записи ВДПУ ім. Коцюбинського - Вінниця. 2009. с. 59-61.
2. Добровольська В. А. Навчання в інститутах шляхетних дівчат Півдня України другої половини XIX – на початку XX століття / В. А. Добровольська // зб. наук. праць. Миколаїв: «Історичні архіви», 2009. - вип. №3, с. 200
3. Довжук І. В. Розвиток вищої освіти в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст / Проблеми політичної історії України: зб. наук. пр. / редкол.: О.Б. Шляхов (відп. ред.) [та ін.]. – Дніпро: «Грані», 2018. – Вип. 13. – 292 с
4. Ключек А. І, Філоретова Л. М. Земські школи в Україні в другій половині XIX століття./ наук. конф. ЦДУ ім. Винниченка. Кропивницький. Історичні та юридичні науки. 2023. с. 40-41

5. Марків В. Становлення та розвиток педагогічної освіти Півдня України в середині XIX - на початку XX століття / В. Марків // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / гол. ред. З. П. Бакум. - Кривий Ріг, 2016. - Вип. 47. - С. 240-246
6. Шумілова І. Земські школи Північного Приазов'я / І. Шумілова // Історико-педагогічний альманах. – 2005. Вип. 1. - С. 113-122

УДК: 711.4(477.8)"18/20"

Денис СКРИПНИК,

аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ МІСТ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПОЧАТКУ XX ст.

***Анотація.** Стаття присвячена характеристиці особливостей міського простору південноукраїнських міст наприкінці XVIII – на початку XX ст. Здійснено аналіз впливу соціально-економічних, ідеологічних і культурних передумов становлення не тільки архітектурного обличчя, а й функціонального поділу міського ландшафту. Було виокремлено основні особливості урбаністичного становлення регіону, проблем модернізації, муніципального розвитку, геометричного планування, поєднання західноєвропейських моделей із локальною ідентичністю.*

***Ключові слова:** Південь України, міський простір, міське самоврядування, архітектура, культура.*

Дослідження проблем міської просторовості південноукраїнського регіону наприкінці XVIII – на початку XX ст. являє собою ключовий фактор для осмислення процесів становлення міського середовища регіону, який

мав важливе значення в геополітичному, економічному та культурному контексті історичних процесів. Зазначений період характеризувався активним розвитком міських центрів, що було спричинено військовими, колонізаційними, модернізаційними, урбаністичними, промисловими ініціативами з одночасним розширенням транспортної інфраструктури, зокрема морських портів і залізничних колій. У цей же період формувались основні засади планувальної організації, архітектурні напрями та функціональне розмежування міських просторів. Це в свою чергу істотно вплинуло на подальшу еволюцію урбаністики і модернізації південноукраїнського регіону.

На сучасному етапі, в умовах зростання зацікавленості у збереженні історико-культурної спадщини, актуалізації регіональних ідентичностей, трансформації міського середовища і знищення цілих міст армією російської федерації, вивчення специфіки просторового устрою південноукраїнських міст набуває як наукової, так і практичної цінності. Наше дослідження має сприяти глибшому розумінню урбаністичної спадщини південного регіону України та розвитку підходів до її охорони, збереження та переосмислення в ході модерного містобудівного процесу.

Мета статті полягає у виявленні та дослідженні ключових рис становлення й еволюції міського середовища південноукраїнських населених пунктів кінця XVIII – початку XX ст. в контексті соціально-економічних, політичних, ідеологічних впливів, що визначали головні напрями формування міського простору у регіоні. Головний фокус у статті приділяється модернізаційним, культурним, урбанізаційним впливам розподілу міського простору та чинникам, які сформували унікальність розвитку міського простору на території Півдня України у досліджуваній період.

Специфіка міського простору південноукраїнським міст у досліджуваній період полягала у поєднанні системної забудови з функціональним спрямуванням на задоволення першочергових соціально-

економічних, торгівельних, оборонних та управлінських потреб. Міста південноукраїнського регіону Одеса, Миколаїв, Херсон, Катеринослав та інші не закладались з чистого аркуша, а формувались на вже існуючих українських, татарських або навіть греко-римсько-генуезьких і давньоруських населених пунктах і при цьому зазнавали суттєвої реконструкції відповідно до структурованих генеральних схем.

Міський простір організовувався за принципом регулярної сітки вулиць відповідно за просторовою ієрархією – площі, сади і сквери, адміністративні, портові та житлові зони. Архітектурне обличчя формувалось під впливом європейських культурних стилів – класицизм, еклектизм, модерн, історизм тощо. При цьому вагому роль у розвитку міського простору відіграли морські порти, промислові заклади, військові фортифікації та багатонаціональний склад населення.

Процеси урбанізації звісно відіграли визначальну роль у становленні міського простору Південної України, ставши результатом як внутрішньої імперської стратегії, так і ширших європейських модернізаційних зрушень. Активне освоєння південних земель, яке почалось після знищення Запорізької Січі, сприяло розвитку міських поселень, оскільки козацтво ставало головною кількісною групою міського населення, яке записувалось до міщанського стану. Це дозволило містам досить швидко почати виконувати провідні функції адміністративних, торгівельних і стратегічно важливих центрів.

Урбанізаційні зміни були нерозривно пов'язані з розбудовою інфраструктури, оскільки зводились морські порти, прокладались транспортні шляхи, створювались залізничні вузли, започатковувались промислові об'єкти. Це спричинило приріст населення, соціальне розшарування та ускладнення внутрішньої міської організації. Посилення урбаністичних тенденцій потребувало впорядкованої просторової структури, тому використовувались систематичні генеральні плани,

запроваджувалась сіткова забудова кварталів, облаштовувались публічні зони – ринки, площі, вокзали, зелені насадження.

У своїх наукових роботах В. Константинова [1, с. 301-320] розглядає проблеми урбанізації Півдня України в досліджуваний період. Вона аналізує динаміку зростання міських поселень, їх функціональну та економічну роль в освоєнні території та формування міського середовища. Дослідниця акцентує увагу на тому моменті, що процеси урбанізації Півдня України були обумовлені як імперською внутрішньою політикою, так і загальноєвропейськими модернізаційними впливами. Вона звертала увагу, що активна колонізація регіону після скасування Запорізької Січі сприяла формуванню нового (модерного) міського простору, що зумовило ускладнення просторової структури міського середовища й посилення соціального розшарування.

Активні урбанізаційні процеси, які відбувались на Півдні України, сильно впливали на модернізаційну парадигму організації міського простору як основи переходу до сучасного типу організації міського життя. У реаліях Півдня України це проявлялося у впровадженні регулярного планування, формуванні мережі шкіл, гімназій, технічних навчальних закладів, появи театрів, бібліотек, музеїв тощо.

Швидка модернізація міст Півдня України призвела до змін у побуті, поведінкових нормах, цінностях. У південноукраїнських містах почало спостерігатись поступове формування нових соціальних і професійних груп – службовців, робітників, підприємців, інтелігенції.

У свою чергу, розвиток транспорту (порти і залізниці), промисловості і комунікацій відповідав модернізаційному тренду і сприяв змінам у функціональній структурі міст. Міський простір став інструментом економічного зростання та модернізації регіону, а соціально-економічний фактор розвитку в південноукраїнських містах набув вирішального значення. Хоча, за самою теорією модернізації передбачається уніфікація соціальних структур, у південних містах вона поєднувалась із регіональною

специфікою – мультикультурністю, багатонаціональністю, фронтирним характером, геостратегічним значенням, що і сформувало унікальну модель міського простору Півдня України.

Самі ці фактори лягли в основу думки О.В. Черемісіна [3, с. 75-138] про зміну модернізаційних хронологічних рамок для Півдня України на кінець XVIII ст. саме у зв'язку з регіональними особливостями регіону.

Усебічно досліджували модернізацію Півдня України запорізькі історики Галина та Федір Турченко [2, с. 260-280], які прослідкували зміни кінця XIX – початку XX ст. і у спільній монографії «Південна Україна: модернізація, світова війна, революція», опублікованій у 2003 р., дійшли висновку, що Південь України – самобутній регіон, який відіграв ключову роль у модернізаційних тенденціях. Водночас, науковці акцентували увагу на економічному піднесенні і соціально-економічних особливостях модернізації Півдня України. Також вони наголошували, що зростання міст базувалось саме на раціональному використанні природних ресурсів, розвинених транспортних шляхах комунікації і залученні трудових мігрантів.

В. Константинова здебільшого з таким твердженням погоджувалась, також наголошуючи на соціально-економічних факторах розвитку південноукраїнського регіону [1, с. 342-364].

У цілому, окреслення модернізаційних процесів демонструє глибоке і всебічне осмислення модернізаційних процесів в міському просторі Півдня України, акцентуючи увагу на їхній багатовекторності та значному впливові на економіку, суспільство і процеси націотворення та громадянського суспільства.

Отже, можна зробити висновки, що міський простір Півдня України в досліджуваний період розвивався дуже динамічно. На розвиток міського простору вплинуло багато факторів, серед яких можна виділити: регулярність планування (більшість міст перебудовувались за чіткою геометричною сіткою вулиць з виразною просторовою ієрархією, а вона у

свою чергу впливала на функціональне призначення кожного міського центру); архітектура поєднувала європейські та місцеві й азійські стилі (це впливало на локальну міську специфіку, оскільки у забудові домінували класицизм, еклектика, модерн, які адаптувалися до кліматичних умов, етнічного складу населення та культурних традицій).

Урбанізація виступила потужним стимулом просторових та громадських змін, оскільки інтенсивно зростала кількість мешканців, розвивалась інфраструктура, модернізувались порти, будувалось залізничне сполучення, промислові комплекси, а за активної міграції це сприяло ускладненню планувальної структури та посиленню модернізаційних тенденцій.

Таке урбаністичне середовище відображало потужні модернізаційні зрушення, життя в містах осучаснювалось і відбувався швидкий відхід від архаїки традиційного життя та зміни в побуті міських громад.

Аналіз розвитку міського простору досліджуваного періоду має суттєве значення для сучасної урбаністичної науки, особливо – дослідження історичних принципів забудови, організації життя міських громад та цінностей, що дає змогу осмислити еволюцію міського простору.

Список використаних джерел:

1. Константинова В. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки). Запоріжжя: АА ТанDEM. 2010. 596 с.
2. Турченко Ф., Турченко Г. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. Київ: Генеза, 2003. 304 с.
3. Черемісін О. В. Міське самоврядування на Півдні України в 1875-1917 рр. Херсон: Олді-плюс, 2017. 586 с.

УДК: 75.03:271.2(4)"13/21" + 278(4)

Олександр СОКОЛ,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

ІКОНА МАТЕРІ БОЖОЇ ЧЕНСТОХОВСЬКОЇ ЯК ФЕНОМЕН СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ХРИСТИЯНСТВА

***Анотація.** Відродження та переосмислення культурної спадщини польського та українського народів, до якої належить релігійне мистецтво, підкреслює важливість нових звернень до духовного та матеріального надбання попередніх поколінь. Сьогодні ікона розглядається як невід'ємна складова матеріальної та духовної культури слов'ян не лише серед представників християнського духовенства, але й серед науковців, таких як культурологи, історики культури, релігієзнавці, філософи та етнографи. Ікона стала важливим елементом, що сприяє інтеграції однієї з найзначніших частин етнічної спадщини слов'ян – релігії – у національну культурну скарбницю. Народна культура слугувала основою, на яку еліта, подібно до намиста, нанизувала нові культурні цінності, підносячи їх до рівня національних.*

***Ключові слова:** ікона, релігія, культура іконописна естетика, образ, Матір Божя Ченстоховська, соціокультурний контекст, icon, religion, culture, iconographic aesthetics, image, socio-cultural context.*

Матір Божя Ченстоховська стала символом польської поп-культури. Її образ більше не обмежується лише релігійним контекстом; він присутній у численних придорожніх святинях та польських домівках, а також почав з'являтися в клубах, сучасних мистецьких галереях і на плакатах, що анонсують нерелігійні заходи. Сьогодні фігурки Марії можна знайти в

світських магазинах, що пропонують предмети культу, а також виготовляють парчові брелоки з її зображенням.

1. Представлення Марії через призму символів, що асоціюються з певною ідентичністю, містить ризик спотворення її образу або використання його для обґрунтування особистих інтересів. Цей ризик також актуальний у контексті патріотичної чи військової символіки[1]. Включення будь-якого символу в німб виглядає значно суперечливішим, ніж, наприклад, його розміщення в іншій частині твору.

2. Широке поширення образу Марії створює значний потенціал для його десакралізації. Проте, в польському контексті, образ Марії часто здатний подолати цю потенційну профанацію, починаючи сакралізувати простір, в якому він знаходиться[2]. Іноді, навіть всупереч намірам деяких авторів, цей образ нагадує про присутність Бога в кожному місці та про материнську і божественну любов до кожної людини. Багатовіковий, всепроникний і щирий культ Діви Марії залишив не лише матеріальні свідчення у вигляді пам'ятників, але й незабутній символ, який ми сприймаємо автоматично.

3. Яскравим прикладом різноманітності образів Матері Божої Ченстоховської є вистава «Karuzela z Madonnami» в музеї Ченстохови.

Рис. А Wizerunki Matki Boskiej Częstochowskiej spiracją do stworzenia wystawy „Karuzela z Madonnami”

На презентації було продемонстровано понад 200 творів, що зображують Чорну Мадонну, яку часто називають Ченстоховською Богоматір'ю. Ці роботи охоплюють різні жанри, включаючи сакральне, релігійне, наївне, народне, сучасне та натхненне мистецтво. Значна частина виставки присвячена дослідженню оригіналу в контексті народного мистецтва. Також представлено численні екранізації художніх творів різних історичних періодів. В експозиції можна знайти живопис (на полотні, дереві, склі, металі, папері, а також у власних техніках), кераміку та скульптуру, які походять з приватних колекцій та Державного етнографічного музею у Варшаві, Етнографічного музею С. Удзела в Кракові, Національного музею в Кракові, Національного музею в Кельце, Музею села Кельце, Національного музею у Вроцлаві, Сілезького музею та Галереї сучасного мистецтва Sacrum «DOM PRACZKI». Також представлені сучасні роботи таких художників, як Matylda Damińska, Paulina Taranek, Agata Wierny, Grzegorz Dudala, Borys Fiodorowicz, Bartek Jarmoliński та Oskar Hutny.

4. Сфокусування на єдиному образі дало змогу створити експозицію, яка є теоретично однорідною, але водночас надзвичайно виразною та різноманітною. Десятиліття відтворення образу Матері Божої Ченстоховської вплинули не лише на його представлення, а й на символічне значення. Цей образ часто використовується, наприклад, для коментування сучасних подій.

При аналізі образів їх можна класифікувати на такі категорії:

- статуетки (15%)
- ікони (64%)
- картини (18%)
- образи (3%)

Статуетки мають однорідний стиль, виготовлені з глини та розмальовані різними кольорами, одна з них вирізняється темним відтінком, що відповідає підтипу Матері Божої Ченстоховської - *Erzulie Dantor*.

Ікони розділяються на таку типологію

- без іконної дошки (22%)
- з іконою дошкою (78%)

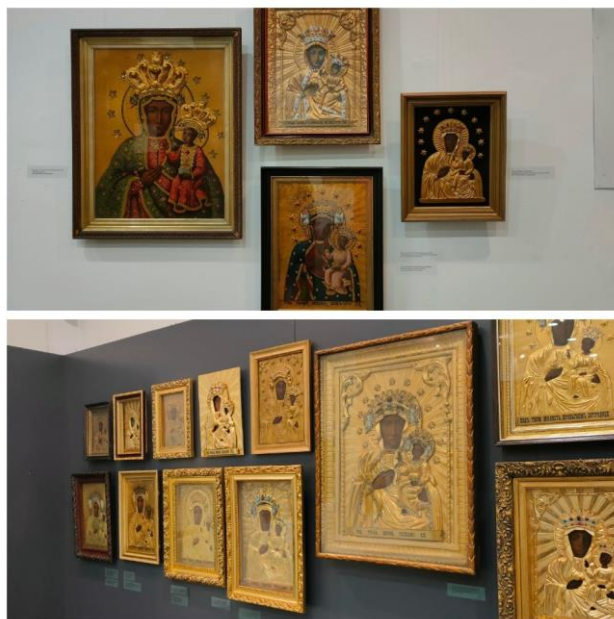

Рис 2. Типологія ікон Матері Божої Ченстоховської без іконної дошки

У представлених іконах переважають прямі форми іконної дошки, тоді як лише дві ікони мають арочну форму. Це свідчить про те, що вони повторюють контури ікони Матері Божої Ченстоховської. Додатковим підтвердженням цього є накладка мантиї, яка присутня на всіх іконах.

Картини можна класифікувати на такі категорії:

- гумористичні;
- філософського змісту;
- твори, що порушують індивідуальність автора;
- картини, виконані у стилі іконостасу.

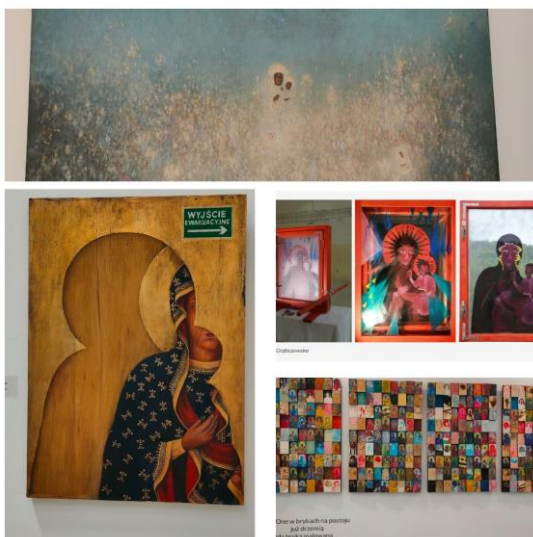

Рис. 3 Картини з образом Матері Божої Ченстоховської різної направленості

5. Окремо слід сказати, про образ Матері Божої Ченстоховської, який носить назву *Erzulie Dantor*.

Рис. 4 Образ Матері Божої Ченстоховської, який носить назву *Erzulie Dantor*

Образи Ченстоховської Богоматери солдатами, емігрантами и місіонерами розповсюдились по всьому світу. Вона дуже схожа на Ясногорську Мадонну, у неї красиве плаття, дві характерні риси обличчя, вона тримає Сина Божого на руках. Вона потрапила на Гаїті разом із польськими найманцями під час Гаїтянської революції. Місцеве негритянське населення було під враженням від поклоніння поляків Матері

Божої взяли її образ, адаптувавши під свої вірування. Популяризація Карибського басейну пов'язана з прибуттям туди польських легіонерів на службу Наполеона на початку 19 століття. Ерзулі Дантор – захисниця матерів-одинок, жінок і дітей, богині кохання. Одним із її атрибутів був ніж. Крім того, могли бути використовувані образи Богоматері Лурдської, Святої Варвари Африканської та Богоматері Кармельської. Образ Ерзулі є тим самим прикладом типового релігійного синкретизму. Для тих же жителів Карибського острова ікона Ченстоховської Богоматері, яку легіонери носили на горжетах, що висять на грудях, була надзвичайно цікава та гідна відтворення. Не позбавлене значення було й те, що в неї було смагляве обличчя, яке більше нагадувало кольором обличчя гаїтян, ніж поляків.

6. Теоретична та практична важливість даного дослідження полягає в тому, що філософський і культурологічний аналіз іконопису, а також вивчення ролі ікон у релігійному та народному житті християн Польщі, розширює наші знання про ікону і може слугувати основою для подальшого дослідження релігійної культури образу Матері Божої Ченстоховської[3]. Цьому, безперечно, сприяв контекст історичний, а особливо період неіснування польської державності. Образ Ясної Гори, зміна ставлення до неї протягом історії, трансформація смислів надане йому може бути певним відображенням ставлення нації до власної історії. Як було зазначено вище, в останні роки старі значення зображення Матері Божої Ченстоховської, багато в чому похідні від романтичного бачення, підтримувалися і продовжували жити, вони продовжували виявляти свою міфічну силу.

7. У сучасному контексті ключовим фактором взаємодії між християнством і культурою є світський характер останньої[4]. Образ Матері Божої Ченстоховської виступає основою та визначальними цінностями, спираючись на православні принципи життєвого устрою людини. Головними характеристиками культури, пов'язаної з цим образом, є христоцентричність і церковоцентричність[5]. З точки зору сучасної теорії

збереження, сучасні трансформації візуальної форми чудотворних образів позбавили їх автентичності та розмили їхню історичну та наукову цінність. Проте не можна поспішно звинувачувати сучасних осіб, які приймають рішення, у навмисному чи свідомому порушенні приховуючи середньовічні, оригінальні конструкції цих об'єктів. Зрештою, «прикрашаюча» діяльність мала глибоке релігійне підґрунтя. По-іншому підходили до питання сучасних нашарувань на середньовічних зображеннях у XX століття. Наукове усвідомлення порушення середньовічної структури скульптур питання сучасних трансформацій, вилилось у спроби повернення до «первісного стану» без будь-яких глибших роздумів[7].

8. Дешифрування семіотики ікони Матері Божої Ченстоховської свідчить у тому, що у основі символів лежать переосмисли, які відбивали світоглядні орієнтири, сутність людського життя польського народу. Знакові знання цієї ікони забезпечують закріплення та трансляцію соціального та духовного досвіду. Згрупувати описані зображення – завдання зовсім не з легких, тому що можна це можна зробити шляхом прийняття різних критеріїв, а потім можна призначити те саме зображення до різних наборів об'єктів. Незважаючи на труднощі класифікації деякі композиції, здається, що це варте спроби. Можна сподіватися, що порівняльний аналіз об'єктів полегшить майбутні дослідження зображень Божої Матері з Ченстохова, а також дозволить нам побачити складність питання створення образу, часто формально прості, навіть незграбні. Далеко передове композиційне розмаїття підтверджує сенс колекціонування та видання «непрофесійні» народні картини музеями. Детальний іконографічний аналіз дозволяє несподівано відкрити багатство відмінностей у деталях, які вимагають обережного використання терміну копія. Культ Ченстоховської Божої Матері породив композиції, які еволюціонували незалежно від оригіналу, створюючи наступні, помітні версії зображення.

Висновок. У своїй суті ікона Матері Божої Ченстоховської є відбитком духовності, характерної для всього церковного життя та церковного мистецтва, що є базисом для іконописного канону, який характеризується як приватний метод іконописних шкіл та окремих майстрів, визнаних та прийнятих християнською церквою за наявності особливих критеріїв, які визначають вектор вдосконалення розвитку канонічного іконопису. Статуя чи образ, які вшановують віруючі, разом з усіма доданими до нього об'єктами разом становлять єдине ціле, яке слід розуміти як «культовий образ». Він несе специфічну, часто унікальну візуальну форму, увічнені з часом у традиції за допомогою різних носіїв і зафіксовані в людській свідомості. Кожне рішення, навіть найменше, пов'язане втручанням в структуру цих унікальних об'єктів завжди має передувати конструктивна дискусія та зіткнення аргументів тих, хто приймає рішення – представників різних дисциплін, щоразу враховуючи ці фактори, які мали – і в майбутньому – впливатимуть на їхнє подальше належне незмінне функціонування.

Список використаних джерел

1. Charkiewicz, Tobią raduje się całe stworzenie. Ikonografia Matki Bożej w prawosławiu, Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna, 2007, ISBN 978-83-60311-08-0, OCLC 750037148
2. Królik, Cuda i łaski zdziałane za przyczyną Jasnogórskiej Matki Bożej dawniej i dziś, wyd. 3, Częstochowa: Wydawnictwo Paulinianum, 2006, ISBN 83-89843-15-3, OCLC 749341218
3. Historia pulchra & stupendis miraculis referta, Imaginis Maria quo et unde in Clarumonte – Режим доступу: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnldXTf>
4. Mikołaj Lanckoroński w dziele pt. Historia venerande imaginis Beatae Mariae Virginis quae in Claro Monte in magna veneratione habetur (ok. 1517 r.) – Режим доступу: <https://www.niedziela.pl/artukul/69757/nd/Dar-wotywny-Jagielly>

5. Różycka-Bryzek A., Gadomski J. Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej w świetle badań historii sztuki // Studia Claromontana. — 1984. — № 5. — S. 27—52.
6. Jan Stanisław Rudziński, Skarby Jasnej Góry. Srebrna zasłona, [w:] Biuro prasowe Jasnej Góry [online], jasnagora.com [zarchiwizowane z adresu 2022-10-24]. — Режим доступу: https://web.archive.org/web/20221024010353/http://www.jasnagora.com/nastro_nach_opracowanie.php?ID=23&Strona=23

УДК: 929Грушевська К. "1900/1943" + 92(477)

Анастасія СОРОЧИНСЬКА,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО ОП «Етнологія» факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Дрогобицька О.Я., к.іст.н., доцентка

НАУКОВИЙ ШЛЯХ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ (1900–1943)

***Анотація.** У статті розкрито наукові здобутки Катерини Грушевської, української дослідниці, чия діяльність охоплює етнографію, соціологію та фольклористику. Проаналізовано її двотомну працю «Українські народні думи», де дослідниця систематизувала український героїчний епос. Висвітлено її трагічну долю у роки сталінських репресій.*

***Ключові слова:** Катерина Грушевська, наукова діяльність, етнографія, фольклористика, думи, репресії.*

Катерина Грушевська (1900–1943) – видатна українська етнографиня, фольклористка та культурна діячка, яка, незважаючи на те, що була донькою відомого історика Михайла Грушевського, самостійно здобула визнання завдяки своїй науковій діяльності та внеску у розвиток української етнографії і фольклористики.

Наукове становлення дослідниці розпочалося в Українському Соціологічному інституті, який був заснований у 1919 р. у Женеві, де вона написала та видала свою першу етнографічну працю «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки». Це було великим досягненням Грушевської, адже джерельна база праці була доволі солідною, оскільки містила матеріали бібліотек Відня, Женеви, Праги, а також багатьох архівних установ [1, с. 69].

Важливим етапом у розвитку наукової діяльності К. Грушевської було її повернення до Києва у 1924 р. разом з батьком. Тут дослідниця приєдналася до роботи численних наукових установ. Зокрема, вона була секретарем Культурно-історичної комісії та комісії історичної пісенності при Науково-дослідній кафедрі історії України при ВУАН, а вже у жовтні у 1925 р. очолила Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України [2, с. 34].

Неабияким здобутком вченої було редагування нею етнографічного та соціологічного часопису «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», на сторінках якого вона активно публікувала свої статті та праці: «З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства», «Про дослідження статевих громад в первісному суспільстві» та багато інших [3, с. 213].

Серед наукової спадщини К. Грушевської слід особливо відзначити публікацію збірок українських народних дум. Цей великий проект, задуманий дослідницею, мав складатися з шести томів. Проте світ побачив тільки два томи українських народних дум, оскільки публікація інших томів була неможливою через початок нових репресій радянської влади проти української науки на початку 30-х років XX ст.

Перший том «Українських народних дум» вийшов у 1927 р. і містив 13 дум. Цікавим є те, що дослідниця у праці поділила думи на декілька категорій: думи «невільницькі», думи про море та думи про степ.

Грушевська детально паспортизувала кожну пам'ятку, наголошувала на важливості і вивченні особи самого записувача. Варто зазначити, що багато цінних записів дум для першого тому вченій надали такі відомі постатті як В. Кравченко, Олена Пчілка, М. Гайдай, В. Кравченко, М. Недужа, Д. Ревуцький [4, с.65].

Другий том був побудований за тією структурою, що й перший. Проте, були вже інші умови для написання. У 30-ті роки починаються репресії проти українських вчених, тому тільки невелика частина тиражу другого тому встигла розійтися, а решту радянська влада вилучила. До цього тому увішли 19 дум, які також були поділені на категорії: думи про лицарство, про Хмельниччину, побутові думи.

Окрему увагу заслуговують наукові відрядження Катерини Грушевської до Відня, Парижа, Берліна, де дослідниця мала змогу ознайомитися з європейськими дослідженнями в галузі етнографії, соціології та фольклору. Також вчена тісно співпрацювала з Лондонським антропологічним інститутом, зокрема із дослідником Чарльзом Габріелем Селігманом.

На жаль, науковий шлях К. Грушевської трагічно перервався у період посилення сталінського тоталітарного режиму та масштабних репресій проти української інтелігенції. Зокрема, молоду дослідницю уже в 1938 р. заарештовують та відправляють до Лук'янівської в'язниці. Звинувачення базувалися на свідченнях професора Київського університету Константина Штепи, який говорив, що Грушевська нібито була причетна до антирадянської української націоналістичної організації та шпигувала на користь інших держав. Пізніше її визнали винною та відправили до виправно-трудових таборів у Сибір, де вона померла у 1943 р. Причина смерті точно не встановлена, але, враховуючи нелюдські умови в таборах, можна припустити, що вона померла від хвороби, або внаслідок виснаження [5, с.786].

Отже, Катерина Грушевська зробила значний внесок у розвиток української етнографії, фольклористики та соціології. Незважаючи на те, що їй було відведено прожити лише сорок три роки життя, вона залишила величезну наукову спадщину в українській етнографії та фольклористиці. Її наукова діяльність охоплювала широкий спектр досліджень, від примітивних культур, тобто історії первісного суспільства, до українського фольклору, зокрема народних дум.

Список використаних джерел

1. Журавльов С. Невтомна діячка на ниві українського культурно-освітнього і громадського життя 20-30-х років XX століття (Грушевська Катерина Михайлівна). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 34. С. 64–75.
2. Верба І. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. *Український історичний журнал*. 1996. № 5 (410). С. 131-149.
3. Матяш І. «Первісне громадянство» – перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років XX ст. (за матеріалами архівного фонду). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 1996. Вип. 3. С. 213–220.
4. Парахіна М. Наукова спадщина Катерини Грушевської 20–30-х років XX століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2002. Вип. 13. С. 62–66.
5. Горинь В. Справа Катерини Грушевської у світлі нових документів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Збірник наукових праць. Вип. 15. Львів, 2006–2007. С. 782–791.

УДК 316.3(477.7)"19" + 323.1(477.7)"19" + 930.1(477.7)

Валерія ЧАЛА,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) РВО спеціальності 014
Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного
університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Черемісін О.В., д.іст.н., професор

СОЦІО- ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ФОРМИ РОЗВИТКУ ПІВДНЯ

УКРАЇНИ ХІХ СТ.

***Анотація.** Досліджено соціо- та етнокультурні трансформації Півдня України в ХІХ столітті; зацентовано на індустріалізації та зміні етнічної структури населення. Проаналізовано фактори, що сприяли розвитку промисловості, міграційним процесам і впливу цих змін на соціальну та культурну ситуацію в регіоні. Особлива увага приділяється тому, як ці процеси формували нові соціальні класи і впливали на повсякденне життя населення.*

***Ключові слова:** Південь України, індустріалізація, етнічний склад, міграція, соціальні трансформації, ХІХ століття.*

ХІХ століття стало періодом активного соціального та етнокультурного формування Півдня України, який з огляду на своє географічне розташування та історичні умови виступав своєрідним «мостом» між Європою та Азією. Цей регіон характеризувався надзвичайно строкатою етнічною мозаїкою, до складу якої входили українці, росіяни, євреї, болгари, греки, німці, кримські татари та інші народи. Етнокультурна взаємодія між цими спільнотами сформувала унікальні соціальні інститути, побутові традиції, мовно-культурні практики та форми самоуправління, які вплинули на подальший розвиток як регіону, так і України загалом [1, с. 44–45].

У другій половині століття інтенсивно зростала урбанізація, створювались нові адміністративно-територіальні одиниці, зокрема в Херсонській, Катеринославській та Таврійській губерніях. Ці трансформації

були зумовлені як внутрішніми соціально-економічними процесами, так і зовнішньополітичними чинниками – зокрема політикою Російської імперії щодо колонізації та русифікації краю [5, с. 16–18]. Проте навіть в умовах імперської політики на Півдні України зберігалися локальні традиції, форми міжетнічної кооперації, елементи самоврядування та етнічна самобутність.

Проблематика соціо- та етнокультурного розвитку Півдня України у XIX столітті активно досліджується українськими істориками, культурологами та етнологами, які звертають увагу на мультикультурний характер регіону, процеси колонізації, соціальної адаптації та взаємодії різних етнічних груп, та охоплює широкий спектр питань, які активно досліджували українські, болгарські та молдавські вчені. У центрі наукового дискурсу – вивчення колонізаційних процесів, трансформацій етнокультурного простору та впливу імперської політики на регіональний розвиток. Значний внесок у вивчення цих тем зробили М. Журба, М. Панчук, Б. Чирко, Л. Якубова, Л. Польовий, О. Мовчан, В. Марочко, Д. Табачник, В. Мазур. Питання заселення півдня висвітлювали також болгарський історик І. Тіторов.

Значну увагу заселенню Бессарабії болгарськими колоністами приділили І.І. Грек, М.М. Червенков, М.Д. Руссєв, К.К. Калчев, Г. Казанджиєв, О.В. Бєлова, О.М. Машкін, О.А. Бачинська. Сучасні дослідники використовують міждисциплінарний підхід, поєднуючи історичні, соціологічні, етнологічні й культурологічні методи для глибшого аналізу процесів, що відбувалися на Півдні України протягом XIX століття.

На думку П. Р. Магочій, Південний регіон формувався під сильним впливом імперської політики, водночас залишаючись відкритим до зовнішніх культурних впливів і зберігаючи локальні традиції [4, с. 44–46]. Я. Грицак підкреслює важливість міграційних процесів, які сприяли формуванню поліетнічного складу населення та появі нових форм господарювання, соціальної організації й культурної комунікації [2, с. 17–19]. Особливе місце у цьому процесі займали міста, що стали центрами

модернізації та інтеграції колоністів різного походження – німців, болгар, сербів тощо.

В.О. Романцов зосереджує увагу на побутово-культурному житті різноетнічного населення, досліджуючи прояви релігійної та мовної толерантності, міжетнічні шлюби, святкову культуру та ремесла як чинники етнокультурного синтезу [7, с. 92–94]. О. В. Черемісін., Г. М. Михайленко аналізуючи імперську колонізаційну політику, зазначають, що вона сприяла витісненню автохтонних традицій, але водночас забезпечила динамічний економічний розвиток регіону в другій половині XIX століття [9, с. 42-43].

Слід зауважити, упродовж XIX століття Південь України відіграв ключову роль у процесах соціально-економічної трансформації, колонізації та урбанізації, зумовлених політикою Російської імперії щодо інтеграції новоприєднаних територій [1]. Після анексії Криму у 1783 році та завершення військових кампаній проти Османської імперії, регіон офіційно увійшов до складу імперії, що зумовило активне формування нової адміністративної структури [2].

Запроваджені імперією адміністративно-територіальні реформи – створення Новоросійської, Катеринославської, Херсонської та Таврійської губерній — стали інституційною основою модернізації південного регіону [3]. Колонізаційна політика Російської держави передбачала широкомасштабне заселення краю представниками різних соціальних прошарків – поміщиками, козацькою старшиною, іноземними колоністами, а також численними учасниками народної міграції [4].

Особливої ваги набув процес переселення іноземців – німців, болгар, греків, французів, швейцарців — яким надавалися значні пільги: земельні наділи, податкові канікули, релігійна свобода. Завдяки цьому на Півдні виникли численні національні колонії, які сприяли соціальному розмаїттю й створювали умови для формування нового типу міжкультурної взаємодії [5, с. 14-16].

Водночас наймасовішою залишалася народна колонізація, яка охоплювала селян, міщан, козаків, ремісників і торговців. Політика уряду, зокрема наказ князя Г. Потьомкіна 1776 року про заборону повернення втікачів, стимулювала добровільне переселення в регіон [6]. Результатом стала інтенсивна демографічна динаміка: вже на початку XIX століття чисельність населення сягала мільйона осіб, з яких переважну більшість становили українці й росіяни [7].

З початку XIX століття до Південної України запрошувалися іноземні колоністи, зокрема німці, які отримували права на самоврядування, свободу віросповідання та звільнення від військової служби. Багато з них досягли успіху в сільському господарстві та підприємництві [4, с. 24-25].

Поряд із державною колонізацією відбувалася стихійна міграція селян, які прагнули уникнути кріпацтва. Землевласники отримували великі наділи за умови їх заселення, однак частка кріпаків на півдні була значно меншою, ніж на Правобережжі [1].

На початку XIX століття Південна Україна відзначалася швидким приростом населення, етнічною різноманітністю та високими темпами розвитку сільського господарства і торгівлі. Вільніші соціальні умови сприяли більшій мобільності та підприємницькій активності населення, що відрізняло регіон від інших частин імперії [5].

Спочатку в регіоні домінувало тваринництво, продукція якого задовольняла потреби армії та експортувалася за кордон. Згодом, у відповідь на зміни світового попиту, пріоритетним стало вирощування зернових культур. Виноградарство також набуло значного розвитку, особливо в околицях Одеси та на південних схилах Криму, що згодом принесло регіону славу [8].

Розвиток торгівлі вимагав покращення транспортної інфраструктури. Це стимулювало будівництво суднобудівних верфей у Херсоні, Одесі, Миколаєві та Олешках. До кінця 1850-х років Дніпром курсували численні пароплави, а морське пароплавство активно розвивалося. Одеса стала

важливим експортним портом для зерна, що відправлялося до Константинополя [9, с. 43].

Південна Україна сформувала нову економічну систему, пов'язану через чорноморсько-азовські порти зі світовими ринками. Міста регіону швидко зростали, перетворюючись на важливі торговельні центри. Одеса, зокрема, у 1817 році отримала статус порто-франко, що сприяло її економічному піднесенню: кількість підприємців зросла в десятки разів, а доходи міського бюджету значно збільшилися.

Однак із часом статус порто-франко почав створювати проблеми, зокрема сприяв контрабанді та гальмував промисловий розвиток. У 1858 році цей режим було скасовано.

Урбанізаційні процеси також набули потужного розмаху. У регіоні зводилися нові міста – Катеринослав, Миколаїв, Херсон, Одеса, Маріуполь — що ставали адміністративно-господарськими центрами, зокрема портами й базами Чорноморського флоту. Одеса, заснована 1794 року, швидко перетворилася на центр міжнародної торгівлі завдяки статусу порто-франко (1819–1859 рр.) [8].

На Півдні України наприкінці XIX – на початку XX століття відбувався значний розвиток промисловості, що сприяло змінам у соціальній структурі. За даними перепису 1897 року, 44,6 % фабрик у регіоні належали українцям, 28,7 % – євреям, 3,6 % – іноземцям (німцям, французам, бельгійцям) і 5,7 % – представникам інших етносів [6, с. 63-64].

Індустріалізація Півдня України стала потужним стимулом для розвитку економіки регіону. За 40 років після реформ було створено близько 300 великих і середніх промислових підприємств, що сприяло припливу робочої сили з різних частин країни.

У професійному плані українці переважно працювали в сільському господарстві. Так, 61,8 % зайнятих у землеробстві були українцями, а частка робітників в промисловості, що працювали в інших галузях, зростала.

Слід зауважити, сільське господарство Півдня активно втягувалося у товарно-грошові відносини. Провідною галуззю залишалося зернове землеробство, орієнтоване на експорт до європейських країн. Водночас зростала частка технічних культур – тютюну, цукрового буряку, конопель – що відповідало потребам промисловості [9]. Система господарювання спиралася переважно на вільнонайману працю, що вигідно вирізняло регіон на тлі інших українських земель, де домінувала кріпосна праця [1].

Формувалася нова соціальна стратифікація: поряд із традиційними поміщицькими господарствами виникали підприємницькі структури, що використовували грошову ренту та найману працю. Це створювало передумови для розвитку прошарку заможного селянства та торгівельно-промислової буржуазії [2]. На середину XIX століття у Південній Україні лише 10% земель оброблялося кріпаками, інші – вільними селянами або робітниками, що забезпечувало регіону відносну соціальну мобільність [6].

Активно розвивалися промислові підприємства, насамперед пов'язані з переробкою сільськогосподарської продукції: цукрова, тютюнова, харчова та шкіряна галузі. Виробництво концентрувалося навколо нових фабрик, що використовували машинну техніку й найману працю, на відміну від традиційних мануфактур [5].

Етнокультурна специфіка Півдня України формувалася під впливом імперської політики та міграційних процесів, що сприяли етнічному та конфесійному розмаїттю. Після укладення Кючук-Кайнарджійського договору 1774 року Російська імперія здійснила масштабне переселення християнського населення з Криму до Північного Приазов'я, що значно змінило етнокультурний ландшафт регіону [4].

З другого боку, на Півдні України спостерігалось швидке зростання населення, яке збільшувалося в п'ять разів швидше, ніж в інших частинах країни. Основними джерелами переселенців були різні регіони України, зокрема з центральних та західних губерній. Більшість мігрантів осідали в містах, що також змінило етнічну структуру цих територій.

За даними перепису 1897 року, на Півдні України мешкали представники більше тридцяти етнічних груп. Окрім традиційних для цього регіону українців та євреїв, тут було помітне присутність французів, англійців, італійців та інших національностей. Проте більшість населення складали українці (62,5 %), хоча їх частка зменшилася порівняно з серединою XIX століття [8, с. 76-77].

Імперська політика інкорпорації нових територій супроводжувалася символічними актами — зокрема зміною топоніміки. Назви нових міст — Севастополь, Сімферополь, Ольвіополь, Маріуполь — мали грецькі корені, що відображало концепцію «Грецького проєкту» і прагнення до відновлення православної спадщини Візантії на Півдні [5].

Політика релігійної терпимості у регіоні сприяла формуванню мультиконфесійного простору, в якому співіснували православ'я, католицизм, протестантизм, іудаїзм та іслам. Іноземним колоністам гарантували свободу віросповідання, що створювало передумови для міжконфесійного діалогу та взаємовпливу [6].

По суті, південний регіон виступав лабораторією міжетнічної взаємодії, у якій українці, росіяни, євреї, болгари, греки, німці, вірмени та інші етноси формували спільний соціокультурний простір. Ця взаємодія виявлялася у побуті, господарстві, торгівлі, релігійному житті, а також у розвитку освіти та культури [7].

Міста Півдня — особливо Одеса — стали важливими осередками інтелектуального та культурного життя. Тут діяли навчальні заклади, друкарні, театри, бібліотеки, громадські об'єднання, що сприяло формуванню регіональної ідентичності, відкритої до інновацій та зовнішніх впливів [8].

Отже, упродовж XIX століття Південь України став унікальним прикладом соціо- та етнокультурного розвитку в межах Російської імперії. Завдяки цілеспрямованій колонізаційній політиці, активній участі українських, російських, німецьких, сербських та інших переселенців регіон

перетворився на багатонаціональний простір з високим рівнем соціальної мобільності. Вільніші умови господарювання, значне залучення іноземного капіталу та ринкових механізмів, поєднані з природними ресурсами, сприяли формуванню нового типу економічного та культурного життя.

Південноукраїнські землі стали осередком аграрної модернізації, міжнародної торгівлі та урбаністичного розвитку. Одеса, як символ портової модернізації, ілюструє вплив зовнішніх чинників на внутрішню динаміку. Отже, Південь України у XIX столітті не лише зберіг, а й активно формував власну ідентичність, стаючи ареною взаємодії культур, економік та соціальних інститутів.

Список використаних джерел

1. Верига Василь. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. 448 с.
2. Грицак Я. Нарис Історії України: формування модерної української нації/ К. : Генеза, 1996. 360 с.
3. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Есеї/ К. : Критика, 2011. 352 с.
4. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів / [пер. з англ.. : Е. Гийдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук]. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2012. 794 с.
5. Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етнокультурний та релігійний виміри : збірник наукових праць. Вип. 9 / відп. ред. М. І. Михайлуца. Одеса : Олді+, 2023. 360 с.
6. Реєнт О.. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с.
7. Романцов В.О. Український етнос: на одвічних землях та за їхніми межами (XVIII – XX століття). К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 184 с.

8. Самобутність культурного розвитку німецьких колоністів поселенців в Україні XIX ст. // *Збірник наукових праць. Серія Історія та географія*. Вип. № 9-20. Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. Харків: ОВС, 2005. С. 76-89.
9. Черемісін О. В., Михайленко Г. М. Цивілізаційні дискурси відносно Півдня України у «травелерах» кінця XVIII – першої половини XIX ст. / *Zaporizhzhia Historical Review*. 2022. Vol. 6(58). С. 42-50. DOI <https://doi.org/10.26661/zhv-2022-6-58-04>

УДК: 323.1(477)"1918/1921"

Валентин ШЕВЧУК,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 032 Історія та археологія Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв
науковий керівник: Нефьодов Д.В., д.іст.н., доцент

Український націонал-комунізм у 1918-1921 рр.

У статті досліджуються історичні передумови, ідеологічні засади та наслідки розвитку українського націонал-комунізму у 1918–1921 рр. Розглядається, як спроба поєднання універсальних принципів соціалізму з вимогами національного самовизначення викликала гострі протиріччя з авторитарною політикою представників більшовиків.

Ключові слова: український націонал-комунізм, соціалістична революція, національне самовизначення, автономія, централізація, більшовизм, українізація, радянський устрій

Український націонал-комунізм виник на фоні глибоких соціально-політичних потрясінь, що супроводжували революційні події 1917–1921 рр. Після Лютневої революції 1917 року централізована імперська влада почала

руйнуватися, що призвело до появи численних політичних течій. На тлі падіння монархії, українські активісти в тому числі ліві сили котрі почали активно шукати шляхи для побудови нового суспільного ладу, який би поєднав універсальні принципи соціалізму з урахуванням унікальних історичних, культурних та мовних особливостей України [2, с.50]. Саме в цих умовах виникла ідея автономного комуністичного устрою, здатного задовольнити як вимоги соціальної рівності, так і прагнення до національного самовизначення. Одним із ключових факторів виникнення українського націонал-комунізму було усвідомлення того, що марксистська ідеологія, не завжди відображає історичну та культурну специфіку народів. Українці, що мають багату історичну спадщину, власну мову, літературу та традиції, почали вимагати врахування цих особливостей у радянській політиці. Деякі діячі українського робітничого і селянського рухів вважали, що лише шляхом адаптації соціалістичних ідей до національних умов можна досягти справжньої трансформації суспільства. Таке розуміння сприяло появі ідеологічного простору, в якому автономія та національна самобутність набували сенсу не як відступ від соціалістичних принципів, а як їх органічне продовження.

У працях таких діячів, як Василь Шахрай та Серафим Мазлах, було розроблено концепцію автономного українського радянського простору, де соціалістична революція могла б бути успішною за умови врахування місцевих традицій і культурної унікальності. Вони стверджували, що централізована політика московського центру, спрямована на уніфікацію радянського устрою, ігнорує специфіку національних умов і тим самим послаблює революційний потенціал у регіоні. У своїх працях автори аргументували необхідність українізації не лише в освітній і культурній сферах, але й у системі управління, що мало стати умовою для формування рівноправного партнерства в рамках федеративного устрою [3, с. 120]. Політична діяльність українських націонал-комуністів була зосереджена на створенні окремих партійних структур, які б могли конкурувати із

загальносоюзними установами РКП(б). Спроби організації незалежної Української комуністичної партії спрямовувалися на забезпечення представництва місцевих кадрів і надання голосу українському селянству та робітничому класу. Проте московський центр, який від самого початку керувався ідеєю централізації та уніфікації, не сприймав такі ініціативи. Боротьба за автономію супроводжувалася інтенсивними репресіями, примусовою інтеграцією окремих груп у загальносоюзні партійні структури та жорстким придушенням будь-яких ознак місцевої самостійності.

Конфлікт між українськими націонал-комуністами та московським центром мав як ідеологічний, так і практичний характер. З одного боку, представники націоналістичних тенденцій наголошували на тому, що соціалістичний експеримент в Україні неможливий без врахування історичного досвіду та культурних традицій народу [6, с. 50]. З іншого боку, керівництво РКП(б) розглядало будь-які прояви автономії як загрозу єдиному радянському устрою, що невід’ємно пов’язано з ідеєю централізованої влади. Ця протирічність стала джерелом систематичних конфліктів, які врешті призвели до масових репресій проти українських діячів, що виступали за автономію. Крім політичної боротьби, український націонал-комунізм мав значний культурний вимір. Під впливом ідей українізації в Україні з’явилися численні ініціативи, спрямовані на відродження національної культури, літератури, освіти та мови. Незважаючи на подальше придушення автономних ініціатив у 1920-х роках, цей процес дав поштовх для подальшого формування національної свідомості. Ідеї, викладені українськими націонал-комуністами, стали основою для пізніших дискусій щодо ролі національних традицій у радянському суспільстві, а згодом – для здобуття незалежності України. Історичний досвід цього періоду демонструє, що спроба інтеграції соціалістичних принципів із національним самовизначенням завжди стикається з серйозними викликами [4, с. 110]. В умовах централізаційної політики московського центру українські націоналістичні ініціативи були

або змушені інтегруватися у загальносоюзні структури, або зазнали систематичних репресій.

Однак, попри поразку як організованого політичного руху, ідеї, що виникли в цей період, відіграли важливу роль у формуванні подальшої політичної думки в Україні. Вони сприяли розробці концепції українізації, яка, хоч і зазнала численних перешкод, зуміла прорости в умовах зміни політичного курсу в радянській системі та дала поштовх для майбутніх процесів, спрямованих на здобуття державної самостійності. Таким чином, український націонал-комунізм не тільки підкреслив необхідність врахування історичних і культурних особливостей при побудові нового суспільного ладу, а й продемонстрував, що успішна соціальна революція можлива лише за умови збереження місцевої ідентичності. Порівнюючи досвід українських діячів із більшовицькою доктриною, можна зробити висновок, що універсальні соціалістичні ідеї повинні трансформуватися з урахуванням специфіки кожного народу.

У цьому контексті український націонал-комунізм представляє важливий етап в історії політичної думки, який, попри свою короткочасність, залишив значний вплив на формування національної самосвідомості та подальше становлення незалежної державності. Дослідження цього феномену свідчить, що конфлікт між централізацією та автономією має довготривалі наслідки для соціально-політичного розвитку країни. Український досвід у цьому питанні демонструє, що прагнення до соціальної рівності та економічної справедливості не може існувати поза контекстом культурної та історичної спадщини народу. Саме через боротьбу за збереження власної ідентичності українці здобули важливий урок, який згодом став основою для процесів українізації та, в кінцевому рахунку, здобуття незалежності [2, с. 80]. Таким чином, український націонал-комунізм можна розглядати як спробу побудови суспільства, в якому соціалістичні ідеали та національна самобутність взаємодіють,

створюючи унікальний політичний експеримент, що має вагоме значення для подальшого історичного розвитку.

Український націонал-комунізм 1918–1921 років є прикладом прагнення поєднати соціальну революцію з національним самовизначенням. Попри централістську політику московського керівництва та репресії, які зупинили розвиток автономних ініціатив, ідеї, закладені українськими діячами, залишили глибокий слід у політичній думці народу. Досвід цього періоду підкреслює важливість врахування історичної спадщини, культурних та мовних особливостей при побудові нового суспільного ладу. Цей урок залишається актуальним для сучасної України, оскільки пошук балансу між загальнолюдськими цінностями та збереженням національної ідентичності відіграє ключову роль у формуванні демократичної та суверенної держави. Таким чином, історія українського націонал-комунізму демонструє, що справжня соціальна трансформація можлива лише за умови глибокого інтегрування національних традицій у загальні ідеї, що сприяє формуванню незалежної, справедливої та консолідованої держави.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Смолоскип, 1998. 236 с.
2. Майстренко І.В. Історія Комуністичної партії України. Мюнхен, 1979. 256 с.
3. Лисяк-Рудницький І.П. Український комуністичний маніфест. В кн.: Лисяк-Рудницький І.П. Історичні есе, т. 2. К., 1994. 160 с.
4. Мейс Дж. Великий експеримент. До історії національного комунізму в Україні. В кн.: Мейс Дж. Мертві вибрали мене. К., 2008. 292 с.

5. Солдатенко В. Ф. У пошуках соціальної і національної гармонії (ескізи до українського комунізму). Київ: Парламентське видавництво, 2006. 368 с.
6. Мейс Д., Панчук М.І. Український національний комунізм: трагічні ілюзії. Київ: Основи, 1997. 254 с.
7. Мазлах С., Шахрай В. До хвилі: що діється на Україні і з Україною. Саратов, 1919; перевид. Нью-Йорк: Пролог, 1967. 160 с.

УДК 323.15(477.73)"2013/2014"

Анна ЯРОШЕНКО,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) РВО спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г.В., к.іст.н., доцентка

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНЩИНИ)

***Анотація.** Стаття актуалізує проблематику регіональних особливостей перебігу Революції Гідності в Україні. На прикладі Херсонщини продемонстровані основні етапи, перебіг подій та наслідки революційних подій. Автором здійснено пошук опублікованих усних свідчень активістів херсонського Євромайдану, узагальнено та систематизовано наявні публікації та окреслено основні напрямки подальших досліджень.*

***Ключові слова:** Революція Гідності, євроінтеграція, Херсон, Херсонщина, Євромайдан, тероборона, площа Свободи.*

Революція Гідності стала центральною подією в історії незалежної України, адже з одного боку вона спричинила ряд подій сучасності, а з іншого боку – стала апогеєм суспільно-політичного розвитку України від початку проголошення її незалежності, а можливо і результатом більш

ранніх подій. Регіональні особливості подій Революції Гідності є надзвичайно важливими, адже дають уявлення про масштаб змін в українському суспільстві та роль периферії у розвитку подій в столиці. Херсонщина у цьому контексті є одним з найбільш перспективних регіонів для історичних досліджень.

Стан наукової розробки даної проблематики знаходиться на початковому етапі та представлений у більшості випадків публікаціями у місцевих медіа, пресі, телебаченні, тощо. найбільш вагоме значення для дослідження подій Євромайдану на Херсонщині мають спогади активістів та учасників протестів [1]. Активно висвітлювали події херсонського Євромайдану практично у режимі онлайн такі херсонські медіа як МОСТ [2], Суспільне. Херсон [3], Кавун.City [4], медіаплатформа «Вгору» та багато інших. Регіональну специфіку подій періоду Революції Гідності в Україні охарактеризувала Привалко Т. Провівши масштабну роботу зі збору усних свідчень учасників Революції Гідності у всіх регіонах України [5], вона сформулювала цікаві узагальнення та виявила багато спільних рис на регіональному рівні.

Події херсонського Євромайдану зосереджувалися на площі Свободи і розпочалися 22 листопада 2013 року з мітингу за участі близько ста осіб. Основними учасниками на початковому етапі були молодь та представники опозиції, перший намет встановила відома херсонська активістка, волонтерка та громадська діячка Валентина Крицак. За її словами «корупція в судах, в медицині і в освіті уже просто всіх дістала, тому ми були за те, щоб президент підписав угоду з Євросоюзом» [1]. Учасники акції виступали у підтримку євроінтеграційного курсу України, виголошували гасла «Херсон за ЄС!» та проводили активну інформаційну роботу серед населення та закликали приєднатися до протестних акцій.

У перші ж дні до херсонського Євромайдану приєдналися представники місцевих опозиційних партій, зокрема депутат міськради Володимир Миколаєнко, лідер місцевої «Свободи» Олег Гаврилко і

«Народного Руху» Павло Гавриш [2]. Серед активістів херсонського Євромайдану були також Оксана Дьякова, Галина Бахматова, Тарас Бузак, Артем Сопов, Руслан Сторчеус, Денис Лошкарьов, Іван Черемісін, Юрій Пекеліс, Олександр Корняков, та багато інших [2; 3; 4].

Особливістю херсонського Євромайдану можна вважати його мирний характер, хоча місцева влада готувалася до силових зіткнень і багато провокацій мали місце, але активістам вдалося спрямувати високий рівень напруги у конструктивне русло. Зокрема о. Андрій Калита у своїх спогадах зазначає: «І я пам'ятаю, що я взяв тоді на себе відповідальність, взяв мікрофон, було дуже багато свічок, деякі присутні провокували людей на агресивні дії, а я попросив людей, щоб вони запалили ці свічки та щоб з цими свічками ми кругом адміністрації пройшли у молитві, тиші, без криків, що не треба не бити вікна. Ми запалили ті свічки та пішли. Коли вже завершували свою хресну ходу кругом адміністрації, на першому поверсі в одному з приміщень були хлопці спецпризначення. Вони були в шоломах, з матами, з кийками, і я побачив, що вони сиділи в одній з кімнат, вимкнули світло. Я побачив, як вони перехрестилися та зняли каски, що вони були з людьми» [3].

Позицію місцевої влади у Херсоні під час подій Революції Гідності можна назвати обережно-вичікувальною. Відкрито у конфронтацію з активістами та мітингувальниками ніхто не бажав вступати, усі чекали розв'язки київських подій. У листопаді-грудні 2013 року на засіданнях місцевих депутатів приймалися рішення у підтримку дій президента Януковича, на площі Свободи відбувались мітинги представників так званого антимайдану та працівників бюджетних установ, до яких застосовувався адміністративний тиск. Хоча відкритих зіткнень з поліцією не відбувалось, все ж, за словами активістів, було кілька випадків переслідувань, зокрема побиття Станіслава Трошина, побиті вікна у помешканні Валентини Крицак, тощо [5, с. 269].

Основними формами діяльності херсонських мітингувальників стали інформаційна робота, блокування неприпустимих рішень міської та обласної ради, а також проведення численних акцій для привернення уваги громадськості. Зокрема 2 грудня 2013 року активісти заблокували прийняття рішення Херсонської міської ради, Галина Бахматова так згадує про ці події: «Міська рада оголосила на своїй сесії, що вона збирається приймати рішення щодо звернення до президента, до Верховної ради щодо силового розгону майдану. І тоді 200 людей з херсонського майдану мирно зайшли до міської ради, до заступника в.о. голови міськради звернулися, вимагали та добилися свого, що Херсонська міська рада не прийняла того звернення» [3].

У грудні 2013 року у Херсоні пройшли кілька мирних акцій. наприклад «Збий будку», яка стала відповіддю на слова голови Херсонської ОДА М. Костяка, що майданівці нероби і не збили жодної будки у своєму житті. Активісти збили будку з написом «Костюку від народу» і віднесли під будівлю ОДА. У місті та околицях регулярно проводився автопробіг Автомайдану. Крім того у Херсоні провели акцію «Похорон Партії регіонів» з перевернутим портретом В. Януковича [5, с. 268-269].

У січні-лютому 2014 року події Революції Гідності стали більш трагічними та спричинили радикалізацію поглядів майданівців, але у Херсоні вдалося уникнути фізичного насилля та сутичок. За словами місцевих журналістів, херсонські можновладці хоч і були провідниками політики центру на місцях, проте не тягнули на уособлення абсолютного зла [2]. Тому херсонський Євромайдан був зосереджений на інформаційній та волонтерській допомозі Києву, багато активістів поїхали в столицю, щоб прийняти безпосередню участь у тих подіях.

Для Херсонщини логічним завершенням Євромайдану стало знесення пам'ятника Леніну 22 лютого 2014 року та відставка голови Херсонської ОДА М. Костяка [5, с. 270]. Але події у Криму змусили активістів задуматися про майбутній розвиток подій, вже на початку березня Валентина Крицак прибула на адміністративний кордон з Кримом і розгорнула волонтерський

штаб підтримки військових, адже наша область опинилась під безпосередньою загрозою російського вторгнення [5, с. 270]. Багато учасників херсонського Євромайдану мобілізувались до збройних сил та брали участь у бойових діях на Донбасі, багато з них загинули [2], але їх внесок у боротьбу за краще майбутнє для України та для свого рідного міста неоціненний.

Таким чином, події Революції Гідності на Херсонщині мали багато спільних рис з іншими регіонами України, але й багато у чому відрізнялися. Головною особливістю херсонського Євромайдану є мирний характер протестів, які мали форму мітингів, виступів, тематичних акцій, інформаційної діяльності, тощо. особливість географічного положення Херсонщини та її безпосереднє сусідство з Кримом, практично одразу переорієнтували діяльність активістів та волонтерів на підтримку військових та стримання російської агресії.

Список використаних джерел

1. «Голоси Революції Гідності»: Валентина Крицак. URL: https://www.youtube.com/watch?v=C7oTKhZi30I&list=PLitKIb_cEyqdw4nki_wpC9whDlwZRMEfC&index=14&ab_channel=UkrainianInstituteofNationalRemembrance (дата звернення: 31.03.2025).
2. Херсонський майдан: з неопублікованого. МОСТ. URL: https://most.ks.ua/news/url/hersonskij_majdan_iz_neizdannogo/ (дата звернення: 31.03.2025).
3. Мокляк А. «Жодного разу не шкодували, що вийшли на майдан. Ті події нас об'єднали». *Суспільне. Херсон*. URL: <https://suspilne.media/kherson/622381-zodnogo-razu-ne-skoduvali-so-vijsli-na-majdan-ti-podii-nas-obednali-hersonci-pro-desatu-ricnicu-revolucii-gidnosti/> (дата звернення: 31.03.2025).
4. Вірлич Є. Обличчя Євромайдану: як починалась Революція Гідності в Херсоні. *Кавун.City*. URL: <https://kavun.city/articles/52704/oblichchya->

[evromajdanu-yak-pochinalas-revolyuciya-gidnosti-v-hersoni](#)

(дата

звернення: 31.03.2025).

5. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3: у 2-х частинах.
Ч. 2. Львівська – Чернігівська області / відп. ред. Т. Привалко. К.:
К.І.С., 2018. 432 с.

Контакти оргкомітету

Координатор: Наталя Кузовова

E-mail: NKuzovova@ksu.ks.ua

<http://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairHistoryUkraine>

Ми у Фейсбукі: <https://www.facebook.com/pg/HistoryKhersonStateUniversity>